

DNEVNIK MINISTRA RISTA POPOVIĆA 1913–1916. GODINE

Risto Popović was the Minister of Finance and Construction, as well as the Minister of the Interior of the Principality and later, the Kingdom of Montenegro, and he also performed judicial and legal duties. He kept a journal during the period 1913-1916. In the first two years he wrote the journal almost every day, whereas later he recorded only important events. Popović's journal sheds new light on the first months of the Austro-Hungarian occupation, and brings new unknown data from this important period of Montenegro's past.

Publikovanje primarne arhivske građe i dalje je važan zadatak pred istorijskom naukom Crne Gore. Obimna arhivska građa i dalje se nalazi kod potomaka ili u privatnim zbirkama nedostupna za istraživače i širu čitalačku publiku. Navedena građa pod prijetnjom patine vremena i nemara uskoro bi mogla biti zauvijek izgubljena ili uništena. Dugim israživanjem pojedinih ličnosti crnogorske istorije spoznali smo da je veliki dio ove građe i dalje sačuvan u nekom dosta dobrom stanju, dok je drugi dio građe posve ugrožen. Mislimo da bi jednom

akcijom državnih organa, koja ne bi zahtijevala finansijska sredstva, ova značajna dokumentacija i građa mogla preći u trajno čuvanje u uslovnim prostorijama istorijskih institucija Crne Gore – Državnog arhiva ili Istorijskog instituta Crne Gore, ili pak nedržavnog subjekta Instituta za vojnu istoriju Crne Gore. Time bi se postiglo da se građa trajno sačuva od propadanja i nestanka, ali i bude dostupna za buduće istraživače vremena koje je daleko za nama.

U ovakvu privatnu arhivu spada i dnevnik i fotodokumentacija Rista Popovića koja se čuva u porodičnoj arhivi njegovih potomaka na Cetinju, a jedan dio u Istorijskom institutu Crne Gore u Podgorici. Ovaj dnevnik sastoji se od dva dijela. Prvi dio sadrži 51 stranicu, dok drugi dio ima 97 strana. Dnevnik je kucan na pisačkoj mašini i prati razdoblje od 1913. pa do 1916. godine. Priređivačke intervencije u dnevniku su minimalne, uglavnom se odnose na slovne greške i davanje preglednijeg teksta. Prilikom obilježavanja datuma i godina autor nije bio konzistentan do kraja, u nekim slučajevima koristio je arpaske i rimske brojeve, a u drugim samo arapske sa različitim znakovima interpunkcije. U tom dijelu priređivački smo reagovali ujednačavanjem oznaka datuma u cilju bolje preglednosti. Gotovo svaka ličnost koja je pomenuta u dnevniku identifikovana je i o njoj je dat kratak opis u fusnotama. Sve ostale riječi, znaci, navodi, iako imaju određene pravopisne i druge greške dati su kao u originalu u cilju očuvanja autentičnosti dnevnika jer je i jezik i stil pisanja dodatna vrijednost ovog dnevnika sa aspekta proučavanja jezika i riječi toga vremena. U dnevniku začuđuju i određene riječi karakteristične za današnje govorno područje Hrvatske i njih smo ostavili kao u originalu kao autentično svjedočanstvo o jednom vremenu. Očito je Risto Popović dnevnik pisao na dnevnoj bazi ili uglavnom sa zaostatkom od jednog ili par dana. Na osnovu proučavanja ovog dnevničkog zapisa možemo

zaključiti da je pisan u realnom vremenu bez kasnijih doradivanja, za koje nije ni moglo biti vremena s obzirom sa je Popović najveći dio vremena bio u emigraciji, u kojoj ga je i zatekla smrt. Ne isključuje se mogućnost da je dnevnik naknadno prekucavan na pisačkoj mašini, a da je u tome Popoviću pomagao neko od rodbine ili pomoćnika. Popović nije završio svoje dnevničke bilješke, vrlo vjerovatno da su prekinute u času internacije i da više nijesu nastavljane u ovakovoj formi. Ne isključuje se ni mogućnosti da je Popović i kasnije vodio neke zabilješke ali da njesu sačuvane nemarom, namjerno ili nenamjerno. Ali je činjenica i da je Popović preminuo naprasno daleko od svoje domovine.

Prve dvije godine dnevnik je uglavnom pisan iz dana u dan, sa kraćim pauza od po nekoliko dana ukoliko je pisac dnevnika bio na putu. Posljednje dvije godine tj. 1915. i 1916. pisane su u većim dnevnim razmacima, uglavnom prateći važnije događaje. Iako prati događaje uglavnom iz dana u dan, ipak se ne radi o klasičnom službenom dnevniku koji bi trebalo da bude što manje prožet subjektivnim konstatacijama. Popović u dnevniku daje neka svoja zapažanja, kritike, a postavlja i određena pitanja na koja ne zna odgovore. Ipak bez obzira na tu činjenicu, mišljenja smo da je time njegova vrijednost veća jer autor daje svoje opservacije koje se svakako ne moraju uvijek uzeti „zdravo za gotovo“ bez kritičkog suda i stavljanja u određeni kontekst. Tako autor dnevnika kritikuje postupke brigadira Vešovića, kao i drugih aktera kroz prizmu tada dostupnih podataka, glasina ili pak opšte propagande. I sam autor će kasnije o većini događaja koje je iznio u trenutku zapisivanja promijeniti mišljenje, s obzirom na nove činjenice koje su se događale nakon pisanja dnevnika, a koje su umnogome odredile i sudbinu države i sudbinu ljudi.

Blizina Dvoru, služba njegovih predaka, lično obrazovanje i funkcije koje je obavljao u tadašnjoj crnogorskoj državi upućuju

na to da se radi o istorijskoj ličnosti koja je mogla i trebalo da zna relevantne podatke iz predmetnog perioda koji je bio veoma dinamičan i sadržajan. Njegov otac je bio sveštenik, a stric Mihailo-Mišo bio je maršal dvora i dugogodišnji ađutant kralja Nikole. Treba pomenuti i to da je porodica Popović na neki način bila povezana sa dinastijom Petrović-Njegoš i to preko Martinovića, tako što je Joke, supruga Mihaila Popovića, bila kćerka Mišana Stevanova Martinovića, crnogorskog hrvatbaše koji je ubijen 1859. godine u Carigradu, bliskog kraljevog rođaka. Osim Petrovića i Martinovića, Popovići su bili rodbinski povezani i sa crmničkim Plamencima, a u tadašnjoj Crnoj Gori koja je počivala na plemenskim postulatima organizacije ovo su bile važne činjenice za ugled, pozicioniranje i napredovanje u crnogorskom društvu. Brat Rista Popovića, Špiro i njegova braća od strica Jovo, Vladimir, Pavle i drugi takođe su bili visokopozicionirani službenici u Knjaževini i Kraljevini Crnoj Gori. Dnevnik nam nudi dosta zanimljivih i korisnih podataka o ličnostima i događajima, a značajan dio tih podataka nije bio dostupan široj javnosti. Iako je Popović bio značajan u tadašnjoj političkoj nomenklaturi crnogorske države, treba istaći da on ipak nije pripadao najužem krugu kraljevih ljudi, sa kojima je dijelo najdublje i najintimnije državne i lične teme, te se stoga pojedine njegove dnevničke zabilješke zasnivaju na posrednim saznanjima, odnosno nijesu iz tzv. prve sazajne ruke i ne mogu se uzimati bez konteksta.

Određene neodumice koje je Popović iznio u svom dnevniku naročito one koje se odnose na postupke kralja Nikole i događaje vezane za držanje crnogorske vojske i Lovćen, kasnije će ih sam, svojim postupcima, razriješiti jer je 1918. godine bio jedan od ključnih ljudi koji su u okviru Cetinjskog ustaničkog odbora radili na organizovanju Božićnog ustanka. Jedan je od glavnih sastavljača proglašenja Cetinjana protiv načina održavanja izbora za poslanike Podgoričke skupštine i nepravde koju je

doživjela Crna Gora i dinastija Petrović-Njegoš. Risto Popović bio je istaknuti član i jedan od lidera Crnogorske stranke, koja je 1920-ih bila opoziciono orijentisana prema dinastiji Karađorđevića i Kraljevini SHS i borila se za crnogorska prava i slobodu. Zajedno sa svojim rođacima Popovićima, stao je u odbranu prava Crne Gore i njene dinastije. Popovići iz Donjeg kraja kod Cetinja, u odsudnim godinama za crnogorsku državnost od 1916. do 1924. zauzimali su važne ministarske i druge dužnosti u emigrantskoj vladi, djelujući iz inostranstva i ili domovine predstavljali su važnu kariku u borbi za Crnu Goru. Risto Popović će na ovim pozicijama ostati sve do svoje iznenadne smrti.

Kako se radi o značajnoj ličnosti crnogorske istorije, njegov dnevnik ima historiografski značaj te se preporučuje za publikovanje, a nadamo se da će uskoro izaći i knjiga sa kompletnom dokumentacijom ovog crnogorskog uglednika.

Biografija Rista Popovića (1871–1924)

Risto Popović je rođen 9. aprila 1871. godine u Donjem Kraju kao sastavnom dijelu Cetinjskog plemena u svešteničkoj porodici popa Vidaka, sina popa Laza Jabučanina po kojem su i uzeli prezime Popovići. Još od vremena popa Laza Jabučanina njegova porodica obavljala je razne poslove kod tri posljednja crnogorska gospodara, u početku sitnije, a kasnije i važnije državne poslove. Osnovnu školu je učio na Cetinju, kao i četiri razreda Cetinjske gimnazije u periodu 1883–1887. godine. Pravni fakultet je završio u Beogradu, nakon čega se vratio na Cetinje i 1894. godine stupio u državnu službu. Obavljao je niz važnih državnih i sudskih dužnosti kao pogranični sekretar u Jezerima, zatim sekretar Valtazara Bogišića. Kasnije je bio sudija Okružnog suda na Cetinju, predsjednik Okružnog suda u Baru, a onda i sudija Velikog suda sa sjedištem na Cetinju. U periodu

Knjaževine Crne Gore jedno vrijeme bavio se advokaturom. Za poslanika Crnogorske narodne skupštine izabran je na izborima 1906. godine. Nakon toga ponovo stupa u državnu službu na mjesto sekretara Ministarstva pravde. U vladi serdara Janka Vukotića bio je ministar finansija i građevine od aprila 1913. do decembra 1915. godine. Jedno kraće vrijeme bio je ministar unutrašnjih djela od 20. 12. 1915. do 29. 4. 1916. godine. Vrijeme austrougarske okupacije od 1916. do 1918. godine proveo je uglavnom u internaciji u logorima u Mađarskoj, a potom Austriji. Po završetku Prvog svjetskog rata vratio se iz emigracije na Cetinje. Nije se slagao sa gubitkom crnogorske državnosti i prisustvom srpske vojske u Crnoj Gori. Uoči Božićnog ustanka uhapšen je 31. decembra 1918. godine u 11h naveče kao jedna od vodećih političkih ličnosti koje su planirane i osmišljavale akciju. Kao jedan od uglednih protivnika odluka Podgoričke skupštine proveo je u podgoričkoj Jusovači više od dvije godine. Jedan je od 44 politička zatvorenika koji su 14. oktobra 1919. godine iz Jusovače napisali i potpisali izjavu u kojoj su sublimirali lošu pravnu i političku poziciju Crne Gore u novom državnom okviru. U jednom dijelu ove izjave njeni potpisinici navode da prekidaju svaki kontakt i komunikaciju sa nadležnim okružnim sudom u Podgorici jer ga smatraju nenadležnim i nezakonitim. Po izlasku iz zatvora odmah je penzionisan. Nastavio je svoj politički rad kao jedan od prvaka Crnogorske stranke na čijoj listi je na parlamentarnim izborima marta 1923. godine izabran za poslanika Skupštine Kraljevine SHS. Kao aktivan borac za pravo i čast Crne Gore bio je pod stalnom policijskom prismotrom, tako se u jednom izvještaju načelnika podgoričkog okruga od 8. februara 1922. godine njegovo ime navodi kao „glavni agenti Jovana Plamenca i Milutina Vučinića koji rade po njihovim instrukcijama i sa kojima stoje u stalnj vezi“. Zasnovao je brak, a imao je sinove: Vasilija, Vojislava, Boška i Arsenija. Braća Rista Popovića bili

Risto Popović kao mladić

su Špiro, upravitelj pošta i telegrafa, Drago i Andrija. Preminuo je u februaru 1924. godine u Beču, a sahranjen je na Cetinju. Nekrolog o njegovoj smrti objavio je *Amerikanski glas Crnogorca* kao zvanični organ Saveza nezavisnih Crnogoraca u Americi u broju 11 od 29. marta 1924. godine koji se završava riječima:

„Sunčani pojavljuju se zraci i kad ogriju Cru Goru, koju danas tama pokriva i kad slobodno dahom dahne u svojoj slobodnoj kući crnogorski narod podiće ti spomen da budeš primjer novom naraštaju – crnogorskog patriotizma. Laka ti zemlja i pokoj ti duši!“

DNEVNIK

1913.

23. aprila na Đurđevdan izjutra saopštio mi je NJ. V. Kralj o padu kabineta brigadira Martinovića¹ i obrazovanju kabineta bri. J. Vukotića² u koji bih ja imao ući kao ministar finansija. Nijesam se obradovao, ali nijesam ponudu ni odbijao najviše stoga što se kao sigurno držaše da će nam velesile dati novčanu kompezaciju za Skadar koji nam bjehu prije dan dva silom uzeli, pa mi bijaše volja okušati se, dali bi se moglo sa tom pomoći pomoći štogod zemlji. Opet sam u nervoznosti proveo svo vrijeme do 25. i uveče i u nadi da će se kombinacija pokvariti. Ali eto ne pokvari. 25. uveče izašao je ukaz o našem naimenovanju: Janko vojni i predsjednik, L. Gojnić³ unutrašnjih, ja finansija i građevine, M. Mijušković⁴ prosvjete, Lj. Bakić⁵ prave i P. Plamenac⁶ spoljnih. 26. aprila u 7 ½ ujutru položili smo nas petina u Dvoru zakletvu. Plamenac prije dva tri dana bijaše poslat da pregovara sa viceadmiralnom ingleskim o predaji Skadra. Istog jutra pozvao sam prethodnika da mi preda dužnost. Al to nije moguće bilo dok se neki računi sklope za čem su bile izdate shodne naredbe. U tim očekivanjima obavljajući samo najhitnije stvari proveo sam do 30. i.m. kada se pojavila kao prva neprilika Vladi afera institutska.

Svi moji kolege i ja, složili smo se ubrzo na programu: najprijeteljskiji, najbratskiji odnošaji sa Srbijom, popravlanje odnošaja

¹ Mitar Martinović (1870–1954), predsjednik vlade, ministar vojni, divizijar.

² Janko Vukotić (1866–1927), predsjednik vlade, ministar vojni, divizijar.

³ Labud Gojnić (1865–1916), pravnik, predsjednik Crnogorske skupštine.

⁴ Mirko Mijušković (1875–1916), direktor gimnazije, sekretar Državnog savjeta, načelnik u MUD-u.

⁵ Ljubomir Bakić (1877–1925), pravnik i političar.

⁶ Petar Plamenac (1872–1954), pravnik, potpredsjednik Crnogorske skupštine, jedan od prvaka Crnogorske stranke.

sa Rusijom, koji bijahu zategnuti zato što nas nije pomagala u pitanju Sakdara i unutrašnje uređenje i unapređenje u svakom pravcu. Toga jutra tj. 20. aprila došao je kod mene u kabinet ministar Mijušković i saopštio mi da je kralj spremio, a možda već i poslao pismo za caricu majku kojim ukida Đevojački institut na Cetinju. Jedna velika prepona za poboljšanje odnosa sa Rusijom i povod rđavom tumačenju za približavanje Austriji. Savjetovao sam Mijuškovića da u jednom pismu izloži sve to Kralju našto su i ostali kolege pristali. Kralj se nije izjasnio više po ovoj stvari iako smo videli po svemu da je pismo ozbiljno uzeo.

Ovog dana uveče i primio sam dužnost. Kasa prazna. Dokumenti na milione. Nerad, haos, nerad – ruševine. Pokajah se što uđoh u kabinet al dockan.

Prethodnik mi (dr Drljević)⁷ reče da je zaključio zajam u Biogradu od 1.000.000 fr. ali me i to obmanu, jer kad stiže ugovor o tom zajmu, kojega Drljević bijaše uputio preko Mitrovice, jer ga sobom preko Austrije nije smio nositi, u njemu stojaše da nam 500.000 fr. izdadu tek kad Srbija zaključi zajam u inostranstvu. Od onih drugih 500.000 fr. bješe 200.000 ostalo u Biogradu za kupovicu žita, a 300.000 da se upute preko Mitrovice. O svemu tome nemaše se nikakvog izvješća te zamolih poslanika Kr. Srbije da se o svemu izvijesti, a za ove 500.000 molih ga da se upute preko Pariza jer povjerovah prethodniku da se i oni imaju sada isplatiti.

1. maja predat je Skadar Međunarodnoj floti i skinuta blokada naše obale koja je bila otpočela još na 26. mart.

Odmah na početku kao pozdrav od naroda, stigoše nam sa sviju krajeva vijesti: glad. Žito koje stiže pod Bar 4. maja kao prva partija na parabrodu „Margarita“ – javiše da je pokvareno. Stiže i druga partija na par. „Fram“ i za njega rekoše da nije dobro. Moradoh poći u Bar 20. maja i povesti sobom dva ovd. žitarska trgovca sa kojima kao i sa mjesnim ljekarem

⁷ Sekula Drljević (1884–1945), pravnik, ministar, osnivač Crnogorske stranke.

Italijancem utvrdih da ova druga kao i treća koja stiže na „Dante“ može se primiti. Dođosmo do žita, ali opet nezgoda u prevoznim sredstvima. I što bi se moglo učinjati ne čini se usljed nervoznosti uprav. carinarnice. U Baru i Bar. Društva... (kao u originalu, primjedba priređivača)

Iz Bara sam se povratio 10-og uveče. 11. maja nađog pismo iz Pariza u kojem javljaše da su stigle 500.000 fr. iz Srbije. Planuše kao slama. Poslije pet dana ni solda od njih.

Javih i ja one 300.000 ali umjesto novca dobih odgovor da ih na osnovu ugovora ne mogu poslati. Poslani 500.000 koji su bili uslovljeni dok Srbija zaključi zajam u inostranstvu, a zadržali ove koje su imali isplatiti 22. apr. dakle 10 dana po ugovoru! Usljed toga 20. maja pisah dr g-dinu L. Paču⁸ min. fin. Srbije i objasnih mu otkud ovaj nesporazum.

Iz zauzetih krajeva stižu glasovi o nevjerovatnim nedjelima koje vlasti onamo čine. Inicijativom Kraljevom odredi se komisija za ispitivanje. I tu nezgoda – nesporazum o glavarstvo – dijurne i veliko razočaranje i dokaz da se kod nas samo kritikuje, a kad se treba raditi ili se ne može ili se ucjenjuje!

U subotu 18. maja saopšti ministar Plamenac komunike Pašićev da su namjerni sazvati konferenciju Balkan. (? prim. priređivača S. M.) te pita hoćemo li i mi poslati delegate ili će nas oni zastupati i dalje kako ćemo se držati za slučaj rata s Bugarskom. Ovo drugo pitanje bijasmo riješili još 17-og uveče i to u bratskom smislu – sa Srbijom rame uz rame. Na prvo pitanje riješismo da se pošlju delegate. Na toj istoj sjednici saopšti Plamenac za namjere Rusije da pozove premijere (predsjednike vlada), Srbije, Bugarske i Grčke u Petrogradu jer da ona neće dopuštiti jedan bratoubilački rat. Nas nije pozvala jer mi nijesmo ni s kim u raspravu, ali ako želimo i nas će pozvati. Riješismo da i mi pošaljemo našeg predsjednika ser. Janka. Sve ovo saopšti isti Plamenac Kralju, odobri sve, a za pomoć Srbiji

⁸ Lazar Paču (1855–1915), ministar finansija Kraljevine Srbije.

Ministar Risto Popović (lijevo)

za slučaj rata izvjesno kolebanje, poslije kojeg uputi Plamenca kod Prestolonašljednika, koji je po dostavi Plamenčevoj bio odsudno protivan i za to da se Srbiji odgovori: da ćemo za vrijeme tog rata obući korotačko odijelo i sa plačom iščekati ishod rata. Riješismo da damo ostavku ili da se naše rješenje usvoji.

Sjutradan 19-og saopštio mi je ministar predsjednik da je Kralj pristao na naše rješenje i da je isto saopštio Gravriloviću poslaniku Srbije. (Plamenac mi za ovo reče, da je kralj pristao riješen da to ne ispuni ako do rata dođe – ne vjerujem da će biti dobar psiholog Plamenac jer ne mogu zamisliti da Kralj Nikola miruje kad se Srbija bije za srpski prestiž).

Svakako situacija nije čista ni u pogledu balkanskog niti u pogledu jevropskog rata iako su ---- već na podne 17. o. m. potpisali.

20. maja dobismo depešu od Jova Popovića⁹ iz Londona kojom traži da dođe na Cetinje radi konferisanja sa Vladom i da do njegova dolaska ne pristupamo razgraničenju sa Srbijom! Usvojeno i javljeno mu da dođe.

Juče bio sastanak Pašićev i Pešovljević na granici. Danas stigle o tome povoljne vijesti, da su se uglavnom sastali i zaključili

⁹ Jovo Mihailov Popović (1872–1948), brat od strica autora dnevnika, diplomata, političar, upravnik Pošta i telegrafa Crne Gore, jedan od najaktivnijih emigranata, u emigraciji ostao do 1938.

skup premijera koji će riješiti pitanje razgraničenje. Nad u Boga da će se sve svršiti mirno i lijepo.

28. maj – Slabe nade! Odnos se sve više i više zaoštava. 26. o.m. Gavrilović moli sa strane Pašića da Crna Gora pošalje u Mitrovicu 12–16.000 boraca. Janko odmah preduzeo nužne mjere. Danas Gavrilović tražio da vojska krene što prije. Izdata naredba da se 30. o.m. polazi.

Zborna mjesta Podgorica – Kolašin – Andrijevića – 21 bataljon, 12.000 boraca, 24 mitraljeza, šest topova brdskih brzometnih.

U kasi samo nekoliko hiljada kruna! ----- traži anuitet od 93.000, a ----- iz Londona od 9.000 nešto malo manje. Radi, upravljaj i uređuj!!!

30. maj – sutra rano polazi ser. Janko kao komandant „Raškog odreda“.¹⁰ Novac za odred uzeo sam iz Cr. Banke. Juče ujutro nagovijestih Gospodaru da sam od njega htio da tražim na kratkoročni zajam 100.00 perp. Nije ništa odgovorio. Mahnuo glavom. Znak da ne da. Više se nije vješt činio, a i ja mu nijesam tražio. Još je jedini naš talih što će „Raški odred“ od Mitrovice biti kao gost Srbijanski inače ne bi ih mogli ni 24 sata izdržavati s našim sredstvima.

Vlada Kr. Srbije tražila od Bugarske da vojsku svedu zajednički na ¼ sadašnjeg brojnog stanja i nas ponudili da u tom smislu djejtvuemo na Bugarsku. Izvjestili smo se što je tome uzrok čisto politički bajagi da se iscrpe sve pomirljive mjere.

9 sati i 20 min uveče idem da Janku poželim srećan put jer ujutru rano polazi. Tu veče dođe Korbirov i donese mi vijest po „Rajteru“ iz Petrovgrada da su Srbija i Bugarska primile arbitraž Rusije. To nas donekle obveseli ali ipak ne smatrasmo to kao sigurnim (bijasmo svi ministri kod Janka osim Mijuškovića) i zaključismo da vojska ide i da se ni na čiji poziv ne vraća dok ne bi to Srbija zaželjela. Vojska je iz Podgorice produžla 1. juna poslije podne. Kako je Janko javio i gola i bosa.

¹⁰ Crnogorska divizija – Dečanski odred crnogorske vojske.

1. juna prije podne Jovo Popović referisao o radu u Londonu i tamnošnjoj situaciji. Reče da su povoljni izgledi i sa teritorijalne i sa finan. kompensacije. Bože daj! Na mene lično taj referat učinio je ovakav utisak: manje nade no sam ja do tada imao, a više uvjerenost da su naši delegate čisto lutali u pojedinim pitanjima i da nijesu ili mogli ili umjeli niti koje pitanje načisto izvesti niti što sigurnog izraditi.

1. juna izjutra Kralj dao na zajam 50.000 perpera. Nerazumljivo, a prije ne htjede ni čuti za onih 100.000. Onih 50.000 ja nijesam tražio već knjaz Petar.

Ovog dana poslije podne Obnorski saopštio Plamencu da će premijeri balkanski ići u Petrograd i pita oće li i naš. Uredili da se Petar sporazumije sa Gavrilovićem odnosno preko njega sa Vladom Srbije te ako i njihov htjedne ići da ide i naš. Razumije se da prethodno čuje mišljenje Kraljevo – koji je sve odobrio. Na ovaj slučaj zaključili smo da Janko preda komandu nad „Dečanskim odredom“ (tako su ga poslije nazvali) najstarijem oficiru koji će produžiti dalju maršutu.

Janko se povratio sa namjerom da ide za Petrograd ali 6. juna stiže vijest preko Gavrilovića da dođe u Biograd pak je odatle zajednički u Petrograd. 8. j. (jun, prim. priređivača S.M.) ujutru otputovao preko Andrijevice-Peći-Mitrovice. Prije njegovog odlaska održali sjednicu na kojoj pretresli što ima Janko da radi u Petrograd. Došli do zaključka: 1) da posreduje da nas Rusija što energičnije pomaže u pitanjima teritorijalne i finansijske kompensacije; 2) da objasni uzroke rata i dokaže neophodnu potrebu ovoga i ako je to bilo protivno nekakvom ugovoru sa Rusijom i da traži nove ugovore sa povećanom subvencijom (nečitka riječ, prim. priređivača S.M.) modernog naoružanja i reorganizacije vojske; 3) Da traži pojačanje trgovačkih veza sa subvencioniranjem jednog parabroda koji bi održavao vezu Odesa-Bar; 4) Da zainteresuje ruske kapitale u nova privredna poduzeća u Crnoj Gori i 5) da traži ili pomoć za zajam ili sam zajam od 6.000.000 fr. kao privremeni.

Interesantno je pribilježiti kako je Kralj s negodovanjem saslušao, kada smo Janko i ja počeli ono objašnjavati i ako je i on potpuno ovog mišljenja. Dokaz da se on ne može složiti sa idejom da Vlada može donositi svoje odluke u ovako važnim pitanjima.

9/VI. 1913. – Para nema, a traženja sa svijju strana. Zastoj potpun, pa ipak današnjoj šetnji počеше Petar i Mirko da ističu kako nijesmo pokazali od sebe života – otpuštanjem markiranih činovnika i otpočinjanjem kakvih reformi! Kakve reforme, kakve besposlice, kad pola vojske šaljemo u pomoć Srbiji, a zajmimo od C.banke trošak za istu; očekuju se novi zapleti, a nemamo niđe ništa. Glad u narodu, a ne možemo niti imamo čim ono malo žita što imamo da prenesemo!!

Svakojako u daljem govoru primijetio sam da među nama ima i ekstremnih elemenata, koji bi htjeli da isuviše zagrizu, pak se bojati da će nam zubi utrnuti. Nu dako se sporazumijemo i umudrimo!

13/6. – Vijesti iz Biograda stižu nepovoljne. Juče došao presbiro da je bio formalni boj između jednog odjeljenja bugarske i srpske vojske. Janko, koji je stigao 11 o.m. u Biograd javlja da je rat neizbježan. Korbiro jutrošnji javio da su Srbijanci suzbili Bugare. Večeras stiže brzoglav od Janka da je on prihvatio predlog Grčke: da se konduminijum podijeli među saveznike bez obzira na ugovor Srbije i Bugarske i da je Kralj Petar ratoboran. Znači da sukob jučerašnji može ostati bez ozbiljnih posljedica, da nije dakle formalni rat bez objave kako po telegramima izgledaše. Telegram od L. Mijuškovića¹¹ iz Pariza, da kriza srpsko-bugarska ometa zajam.

Uostalom bih rekao da se za to slabo i zauzima – hitnije su mu koncesije Deškovićeve i lozova Crvenog Krsta! Bulton iz Londona još jednako obećaje – ali ja ne vjerujem. Moraću najzad pribjeći štampanju bonova! Tome zlu, ali neophodnom

¹¹ Lazar Mijušković (1867–1936), otpravnik poslova, ministar, predsjednik vlade u egzilu.

ali! Da vidimo što će učiniti V. Vuletić¹² jer i njemu preko banke pisah ne bi li mogao naći u Trstu 1.000.000 kr.!

(Ovog dana dođe i Ž. Dragović¹³ od strane Upravnog odbora Hipot. banke da ponovo insistira za nagradu od 400 per. njemu i D. Vukoviću,¹⁴ koju sam jednom odbio. Žalosna Crna Goro svak samo o čelepiru – naknadni i vanredni radovi! a radova ama baš nikakvih!)

20/VI. – Zajmovi nikako da pođu naprijed. Bulton stavlja nož pod grlo. Lujo¹⁵ obećaje, a Lazar¹⁶ u Parizu ćuti!! Bog zna da li se iskreno i zauzima! Međutim, rat između Bugarske, Srbije i Grčke i bez objave otpočeo. Bugari na prijevaran način napali na Srbe u Đevđeliji. Masakrirali čak i ranjenike u crvenom krstu! Kad Srbi dobili pojačanje potisli Bugare, boj se pravi i krvavi otvorio na ovoj liniji. Juče (19 ili 18) bio žestoki boj na „Rijetke Bukvi“ đe Srbi odnijeli pobjedu i zarobili 4.000 Bugara, nekoliko oficira i topova. Jovan Matanović¹⁷ koji je s Jankom pošao za Biograd javlja da je boj bio katastrofalan za Bugare i da je put poslije ove bitke za Ćustendil i Sofiju otvoren.

Janko 18 (ili 17) otputovao iz Biograda da se stavi na čelu vojske.

Rusija traži da premijeri idu u Petrograd – a rat traje!

Očekuje se objava rata od strane Srbije sutra – najdalje preksjutra, ako još nije bila.

Rumunija naredila opštu mobilizaciju. Ne zna se hoće li baš stupiti u rat s Bugarskom – ali uvjeravaju da je isključena mogućnost neprijateljstva prema Srbiji.

¹² Vuko Vuletić, trgovac sa Cetinja.

¹³ Živko Dragović, član Državnog savjeta.

¹⁴ Vjerovatno se misli na Dušana Vukotića, pravnika i ministra finansija, inače bliskog Dragovićevog prijatelja.

¹⁵ Lujo Vojnović (1864–1951), grof, advokat, crnogorski otpravnik poslova.

¹⁶ Lazar Mijušković.

¹⁷ Jovan Matanović, sin komandira Stevana, diplomata i političar.

27. 6. - Sa ratišta dolaze povoljne vijesti. Naši napreduju na svom frontu. Momentalni kakav uspjeh Bugara bez značaja je, kao zauzeće Knjaževca odakle su odmah pogođeni. Ovd. bugarski poslanik 24 o. m. predao notu o napuštanju Cetinja, a interese podanika povjerio ruskom poslaniku – sutra dan ujutru rano otputovao. Povodom ove note bio mali nesporazum među nama. Petar spremio odgovor sa kojim se mi nijesmo slagali jer se u njemu ističaše naše stanovništvo u ovom ratu, a mi još sa tim pitanjem ne bijasmo na čisto. Naime, da li mi idemo u rat kao raniji saveznici, dakle za konduminium ili kao braća u pomoć Srbiji i u odbranu njenih interesa. Zbog toga išli i kod Kralja i tu veče prvi put čitali konvenciju i ugovor sa Srbijom. Odgovor nikako i ne davamo Koluševu.

25. i Kralj pošao da malo otpočine na Njegušima sa uzv. porodicom. 26. stigao presbiero sa proklamacijom Kralja Petra o objavi rata. Pošli Labud i Petar da je saopšte Kralju i sporazumiju se za našu proklamaciju. Povrnuli su se sa jednom koju je Kralj ranije bio napisao, te smo ju uveče prepravili (Mirko..., M. Živković¹⁸ i ja) a sutra dan, t.j. danas ponovo mu je ponio Labud na odobrenje i naveče bi odštampana u Gl. Crnogoraca sa potpisom sviiju ministara. Poslije podne ovog dana saopštio Obnorski da je Rusija intervenirala da se rat obustavi. Petar odmah pošao da to saopšti Kralju s našim mišljenjem da savjetuje Srbija da poslušna Rusiju (a mi razumije se da u zajednici s njom primimo ili odbijemo intervenciju). Ne znam da li se Petar još povratio niti kakvog je mišljenja Kralj bio. Čućemo sutra.

29. IV. 913. – Kralj odobrio naše mišljenje o intervenciji ruskoj. Danas dobili povoljne vijesti sa ratišta Bugari odbijeni sa Egri-Palanke gdje su još prije dva dana bili napali sa velikom silom. Elem, odbijeni na svom frontu od Zaječara do Kovale. Do zajma nikako doći.

¹⁸ Miloš Živković, sekretar kralja Nikole.

U pretprošli petak (20 o.m.) dobio od Lazara povoljne uslove (relativno) 6% $\frac{1}{2}$ za svaki trimestar čekanja – ukupno 8%. Ponuda i Istočnog društva.

U nedjelju (22 o.m.) odobrio mu da pregovara na ovim uslovima. (Ovog dana poslije podne bili sa Kraljem na Plavnici automobilima – išao i njemački poslanik.) Danas dobih od Lazara telegram da banka odugovlači izdati novac zbog Balkanske krize. Javio mu isti dan da smo u očajnom stanju, a da balkanska kriza neće imati dalji uticaj na čisto naše prilike.

Juče (28-og) Gospodar se prije podne oko 10 sati vratio s Njeguša.

9. 7. 1913. – Za ovih nekoliko dana izvještaji s bojišta bili su povoljni. Naši dobijali na svim pozicijama. Crnogoraca se ranilo 453, a poginulo 109. Umrlo od kolere deset. – Ukupni gubici do sada bili su oko 570–580 ranjenih, a poginulih oko 130.

Zajam slabo ide. 4 o.m. Lazar javio da je onaj zajam i Istočnog društva osujetilo naše rješenje o monopolu duvana, kojim smo uskratili pravo Upravi monopola u novooslobođenim krajevima. Odgovorio sam mu istog dana da se drugačije nije moglo rješenje donijeti, a u isto vrijeme po prethodnom odobrenju Kraljevu pošao i s P. Plamencem kod Obnorskog i saopštio mu da Austrija u Londonu a Italija u Parizu čine nam sve neprilike, te ga molio da svoju Vladu o tome obavijesti i zatraži njihovu pomoć, što je Obnorski obećao odmah i učiniti.

5 o. m. saopštio mi je Gospodar da se je Prestolonašljednik koji se sada u Parizu nalazi ponudio da posreduje za jedan zajam od 3 mil. fr. čiji bi uslovi bili povoljniji od ovog na kojemu Lazar radi. 6 o. m. poslali su punomoć i ja jedno sprovedno pismo u kojem sam naveo uslove zajma „Lazareva“ i naglasio da nam je Gospodar rekao da će „njegov“ zajam biti povoljniji. Lazaru prvi dan 5-og javio da se zbog zajma ne zadržaje, već da krene ovamo.

Danas 9-og dobih telegram od Lazara u kojemu kaže da se i Min. finansija francusko angažovalo, sigurno na molbu iz

Petrograda i da čeka rezultat što sam mu i odobrio po prethodnom odobrenju Kraljevu.

8. jula dali Janku instrukcije da na eventualnoj konferenciji delegata balkanskih samostalno djeluje, razumije se u pravcu i sporazumu sa srbijanskim delegatima, kako bi se što više oduzelo od Bugarske na koji slučaj i mi ćemo to uzeti u obzir pri razgraničenju sa Srbijom.

Ovog dana saglasili se na zajedničku notu sa Srbijom koja se imala uputiti Rusiji u svrhu pristanka na obustavu neprijateljstva.

10/7. Baron Gisl u ime Vlade učinio korak za prekid neprijateljstva s izjavom da će Austrija zadržati pravo da revidira uslove ugovora u pogledu granice, jer ona ne pristaje da se Bugarska suviše oslabi. Sigurno će i Rusija u ovom smislu izaći s predlogom, bar sudeći po novinama, jer i ona hoće da štiti Bugarsku, a možda i da ne pušti samu Austriju da se pleće u naše stvari.

11/7. Primih brzoglasnik od Lazara iz Pariza, pita: bi li mogli primiti zajam ponuđen Nasljedniku. Mora biti da je uslove ovog zajma Nasljednik saopštio Kralju, ali mi On ne htjede o tome ništa reći, osim toliko da Lazaru javim da se sporazumije sa Nasljednikom.

12/7. To sam i učinio i suviše dodao: da nama uslovi tog zajma nijesu poznati (mora biti da su bili teški).

11/7. Janko tražio punomoćije za sebe i Matanovića za pregovore o miru koji će se voditi u Rumunskoj.

12/7. Saopšti Obnorski telegram Sazonov: da francuska banka _____ i _____ (kao u originalu, prazno, prim. priređivača S. M.) daju Crnoj Gori na račun obećanog zajma 6.000.000 fr. I to 2 odmah, a 4 do 3 mjeseca. Isti čas stiže i telegram od Vojnovića iz Londona iste sadržine.

13/7. Saopštio gornje Lazaru, rekao mu da se prijavi imenovanim bankama da prekinu rad na drugim zajmovima i da se zahvali Knjazu Našljedniku.

Ovog dana u veče stigao i brzojav sa imenima do sada poginulih, među kojima bijaše Božo Jabučanin (sigurno sin Nika Ivova) i Mihail Pejanović (sigurno sin kapetana Steva).

17/7. Zajam još jednako nateže. Nikako doći do ostvarenja. Međutim, na bojnopolju idu stvari povoljnije. Delegati svijuratujućih strana sastavi se ovih dana u Bukureštu da pregovaraju o miru.

Izgledi su dobri.

22/7. Mali sukob u Sali Vladinog doma zbog automobila maršala Dvora i ruskog poslanika.

24-og zaključen mir u Bukureštu o čemu nas izvijesti Danko Vuković telegramom koji je stigao ovđe 26-og ujutru. Uslovi mira povoljni. Srbija dobila znatan dio zemljišta između Strume i Vardara osim Strumice koja je ostala za Bugare. Grci dobili Kovalu! Čisto mi je krivo jer ne mogu porasti moje simpatije prema tom narodu – i ako sada i Bugare ne gledam istim okom.

28/7. Mir je potpisan u Bukureštu. Ovog dana poslije podne ovacije pred Dvorom, a sutra dan 29 blagodarenje. Pred polazak u crkvu Kralj odlikovao Gavrilovića Lentom Danilovom.

Poslije podne rješavanje o 6.000.000 fr. Privremenog zajma koje daju interes 6, 1/2% provzije tromjesečno. Kontrola, utrošak isključivo na otkup bonova i rekviziciju i 1 samo mil. za ostale potrebe, i suviše da bankama dademo punomoćije da one za nas pregovaraju za onaj veliki zajam. Ovo podvučeno nijesmo primili – da vidimo hoće li banke i pored toga dati zajam a sumnjam.-

Zajam nepovoljno ide – Lazar pozvat ovamo da usmeno objasni prepreke. Muka. Obratio se Gavriloviću da moli preko Pašića za onih 300.000 franaka. Objasnio mu sve.....

8/8. Donio J. Matanović predlog Jankov o razgraničenju po kome se ima tražiti cio Sandžak – bez Novog Pazara i teritorija do sredine između Đakovice i Prizrena na Bijelom Drimu.

Popuštanje može biti samo Nova Varoš i Sjenica. Prizren nikako ne tražiti pa i kad bi ga dali zbog arbanaškog elementa. Usvojen njegov predlog ali mu opet rečeno da traži i Prizren ali da od njega ne čini pitanje! Ovo rješavano u veče ovog dana u dvoru u prisustvu Knjaza Našljednika kada je ratifikovan i Bukureški mir. Pili šampanjsko a Gospodar natio i Janku.

9/8. Gavrilović saopštio Pešičev telegram da Vlada daje uputstva delegatima za razgraničenje (Janku i Jovanu koji je 10-og otputovao za Biograd) da pregovaraju o carinskoj uniji i drugim realnijim odnosima između Srbije i Crne Gore. Riješeno je da se traži od Srbije konkretizovan i obrazložen predlog.

10/8 – O ovome govorio s Gavrilovićem kada mi je saopštio da je dr Paču da onih 300.000 – (Većeg zbilja dobro reče prof. Cvijić da je Paču dosta tvrdoglav). Gavriloviću ne bijaše poznato kakvi su to realniji odnosi a reče mi da mu je P. Plamenac saopštio Vladin i Gospodarev odgovor.

15/8 – Pregovori u Biogradu o granici idu nategnuto. Vlada srbijaska ne dade ni izdaleka koliko mi čak kao minimum tražimo. Uostalom i naši delegati šalju izvještaje i nepotpune i nesigurne.

Ovog dana L.Mijušković i Vojnović referisali o svojim misijama. Lazar: da za ratne oštete nema ni zboru jer Turska ne priznaje da plati, a Jevropa nema namjere da ju primorava. Biće ko što mače.

Za privremenu pozajmicu nije ništa definitivno zaključeno. Prve banke (_____) (kao u originalu, nepopunjeno, prim. priređivača S. M.) ne odustaju od onih uslova ranijih, a _____ koji je učinio ponude povoljnije pomoću nekih nije bio u svojim uslovima jasan, a Lazar se nije mnogo trudio da ih prouči.

Lujo: pitanje novčane kompenzacije svršeno na _____. (kao u originalu, nepopunjeno, prim. priređivača S. M.)

Ambasadori prihvatili u načelu da se dade Crnoj Gori 30 milijuna. Pod kojim uslovima to će odrediti kabineti, koji uostalom imaju još i da odobre ovaj zaključak.

Za granice: da su ambasadori zaključili, da se komesari pri razgraničenju rukovode lokalnim interesima Crne Gore. Iz ovog zaključuje da će se moći što god učiniti pri razgraničenju.

16/8 – Primili depešu od Janka da Srbija kategorički odbija da nam prizna tražene granice. Povodom toga vijećali i došli do zaključka da se preko Gavrilovića pita Vlada u Biogradu šta je tome uzrok, te ako je uzrok u tome, što nismo stupili u pregovore za buduće odnošaje, već samo tražili njihov predlog, da se izjasne.

18/8 – Dobili depešu od Janka da Vlada Srbije ne miješa pitanje sporazuma (odnošaja budućih) sa pitanjem granica i da daju kao posljednji popust Pljevaljsku nahiju bez Prijepolja, Rožajsku, Pećsku i Đakovačku do Drima. Kako je ova depeša bila nejasna, tražili smo detalje. Istog dana u večer primili depešu ali ne kao odgovor na našu već kao dopunu prvoj da se ima razumjeti cijela Pećska nahija (Nijesmo dobro razumjeli depeše. One su sadržavale samo Jankovo traženje, ali ne i davanje Srbije.) Mi se zadovoljili, ali ipak nijesmo ništa rješavali već očekivali Jankov odgovor.

20/8 – Otputovali Kralj, Ministri, Drž. savjetnici i ostali za Kolašin u susret Dečanskom odredu.

22/8 – Povratili se otuda na 1 sat po podne. Dočekani divno u Kolašinu i pri povratku u Podgoricu i na Cetinju. I doček vojske bio lijep – toliko zaboravili spremiti večeru za oficire i ovi se strašno ofidili!

Istu večer po dolasku u Kolašin (20-og) primili depešu od Janka u kojoj javlja da Srbija nikako ne pristaje na naše smanjenje granice i da je on tražio arbitraž i kao drugog arbitara predložio Kralja Rumunskog (prvi Grčki).

23/8 – Jovan javio da je poslije njegovog objašnjenja primio

se posredovanja otpravnik poslova Ruski, – našto smo mu telegrafirali da postavi preko Rusa kao minimum Pljevlja do Lima i Peć do r. Gline i da se ide odmah amo utoliko prije što je posredovanje Rusa tražio bez našeg odobrenja i što su iz Biograda otputovali Kralj, Pašić i Janko, a on ostao sam da uredi ovo pitanje!

24/8 – Riješio se da prihvatim ponudu _____ sa, a da batalim potpuno _____. To i Ministarski savjet prihvatio, ali Kralj ponovo izjavio želju da Min.Spolj.poslova govori sa ministr.Italijanskim i Francuskim.

U veče govorio s Daninom (? , prim. priređivača S.M.) i on po mom uputstvu telegrafirao banci u Milanu (_____) koja učestvuje u ovom zajmu sa 3.000.000 fr. – da li će prihvatiti naše uslove i u potvrdnom slučaju da pošlje ovog čovjeka ovamo radi pregovaranja.

25/8 – Prije podne Gospodar odobrio da stupim u pregovore sa _____ ako ove banke ne usvoje naš zahtjev.

Isti dan po podne Gospodar otputovao za Bar. Ja ne znao za uru polaska i ne ispratio ga. Ostali kolege bili baš pri kretanju i tu došli u sukob zbog naimenovanja dr Gvozdrenovića¹⁹ za člana Drž.savjeta. Gojnić to prihvatio, a ostali ne – te se riješili da podnesu ostavku čim se Janko vrne. (Janko ide preko Mitrovice i nadam se da će sjutra ili preksjutra biti ovđe.)

29/8 913. Sinoć došao izaslanik italijanske banke i jutros otpočeli pregovore. Izgledi dobri. Večeras ima doći i serdar Janko. Kolege već napisali ostavku. – To i ja moram učiniti.

30/8 – Serdar Janko stigao tek u tri sata po ponoći. Ukratko nam isprogovijedao o pregovorima oko granica i izjavio da je sam na svoju ruku popuštao u Pljevaljskom okrugu od vododelnice do Lima pa ipak Srbijanci ne pristali. Baš su zorli

¹⁹ Anto Gvozdrenović (1853–1935), ljekar, general, predsjednik vlade u egzilu.

zaprli. Mi mu ispriopovijedali događaj u Dvoru, podnijeli ostavke koje je sutra dan t. j. 31/8 ponio sa sobom u Bar da ih podnese Kralju.

Sa Talijanima utvrdio uslove zajma i poslali telegrafsko izvješće bankama. Čeka se njihov odgovor.

(24/8. Govor s Kraljem P.Plamenca i moj o Gizelovim intrigama protivu nas – bajagi kao da mi vodimo drugu politiku a ne Kraljevu. Ja predložio kompenzaciju između kabineta i Bojane, t.j. da mi damo ostavku a Austrija da istupi Kralju Bojanu, jer je Gizl protivu nas stoga što drži, da mi vodimo velikosrpsku politiku. Kralj to odbio pod izgovorom da on neće ta sredstva upotrebljavati).

3/9 – Serdar Janko saopšti da Kralj nije usvojio ostavke. Za Gvozdenuvića bio nesporazum; da on poklanja veliko povjerenje Vladi i da će Labuda istisnuti iz kabineta.

5/9 – Sjednica u Dvoru u večer na kojoj _____ krize i procjene štamparije u Nikšiću.

6/9 – Našli soluciju – preći preko pitanja ostavka dok se riješe tri dnevna pitanja: razgraničenje sa Srbijom – zajam i razjurenje Arnauta sa Dečića i okoline. Kralju ovo saopštio serdar Janko i on bio zadovoljan, premda sumnjam da je Janko saopštio u smislu odlaganja već definitivnog uklanjanja krize.

7/9 – Ponovo pretres o zajmu na osnovu nekih izmjena iz Pariza. Ja sam ih sve usvojio – a izgleda mi da od svega neće biti ništa.

19/9 – Za ovih nekoliko dana dogodili se važni događaji. Arnautski pokret i napad na Dibru, đe su potisli i ____ (kako vijesti stižu) manje posade Srbijanske. Pokret u pravcu Đakovice i Peći. Ovi oko Tuzi izgleda mirniji su. Mora biti da je što učinilo posredovanje admirala ingleskog kod kojega je naročito išao ovih dana Jovo Popović.

Od zajma ništa. Potpisan u Milanu, a u Parizu odbijen bajagi zbog arnautskog pokreta. Jučerašnje vijesti doniješe da je zajam

odbijen zbog jednog nepovoljnog političkog raporta ovd. francuskog poslanika. Stvar se je odmah rasvijetlila. Otppravnik poslova austrijski Vajncetl dostavio francuskom poslaniku da je Gospodar ovlastio barona Fizla da moli u Beču za subvenciju i instruktore za vojsku i da je poslao onamo D. Gregovića²⁰ da pregovara o promjeni Lovćena za Skadar. Sinoć sam molio Lanika da telegrafira u Milan ne bi li nam dali na ugovor prvi ili posebni jedan mali milijun franaka, jer se je došlo u nemogućnost plaćanja.

20/9 – Jutros dođe Laniko kod mene saopšti mi da je javio u Milan za onaj milijun i upita me: da li je istina da je Gregović poslat zbog nekih pregovora u Beču. Ja sam mu odgovorio da Vladi o tome nije ništa poznato i da sa znanjem Vladinim sigurno nije poslat. Ne vjerujem da ga je Kralj sam poslao. Dalje sam mu rekao da mi je Gregović još poodavno govorio da će ići u Karlebad i da će se u Beču sastati sa ženom koja mu je ranije bila pošla u Carigrad. Laniko reče da o toj misiji Gregovića kruže vijesti po Cetinju. Bože moj, ko li te vijesti lansira!

25/9 – Došla vijest od Bruneta iz Pariza da je ugovor o zajmu potpisan, poziva se na neko svoje pismo od 29/9 i traži prema njemu podatke. Plamenac ne znavaše za to pismo, potraži ga i bijaše kod S.Ramadanovića. U njemu se traže pravila o rekviziciji, budžetu za posljednje tri godine i nekakvi „_____“ – što mu to znači nijesmo znali – svakojako bojim se da će se ovaj dobrosretni zajam odugovlačiti.

Od kuda ovaj preokret u pitanju zajma? Molio sam Plamenca da se o tome izvijesti od Bruneta. – Međutim, mogu vjerovati da je posredovanje i ruskog ministra finansija. Evo zašto. Oko 20 o.m. bio je kod mene Okulić agent Min. fin. ruskog za balkanske zemlje (osim Turske) govorili smo o monopolima (furmina i petroleuma), o trgovini, napošljetku i o politici Institut i Skadar. – Završio sam s tim da on moli ministra finansija Kolovčeva za

²⁰ Dušan Gregović (1874–1924), otppravnik poslova Kraljevine Crne Gore.

posredovanje u ovom zajmu. Obećao mi je. Ja sam ga molio da to telegrafski učini. Te ako je – mogla je i pomoć Koločevljeva biti doprinijela za potpis ugovora.

26/9 – Serdar Janko i Plamenac podnijeli Kralju jednu našu predstavku o potrebama državnim i neophodnoj nužnosti da se pošlju poslanici u Petrograd, Biograd i Beč. Na ovoj predstavi koja je prvokatno obuhvatala i unutrašnje uređenje, te tražila i raspuštanje skupštine, ja sam radio, a docnije još i nekoliko dana pretresali i najposlije usvojili, ali bez unutrašnjeg uređenja, koje po predlogu serdara Janka odložismo za docnije zbog nereda na granici.

27/9. U večer Kralj nas zvao zbog nje. Pokazivao se ljut, isticao nepravdu koju mu je Rusija učinila – ali ipak ja sam vidio da ju je ozbiljno uzeo u obzir. Mi ga molili da dobro promisli a i pita koga god hoće te ostaviti za sutra dan u večer da opet govorimo.

Danas 28/9 od 6-9 pretresli je cijelu. – Kralj je potpuno usvojio, pa čak nam i zahvalio na patriotskom redu. U načelu se složili i za poslanike. Jovo Popović – Petrograd, L.Mijušković Biograd – Beč Jovan Matanović.

Knjaza Petra, kojega mu taj čas i čestitamo, jer se nijedan od nas ranije ne bijaše sjetio.

Ovoga dana 28/9 pisao sam agentu Okuliću u Sofiju i poslao podatke za monopol furmina i petroleuma prema usmenom sporazumu.

3/10 – Srbija javila da ne popušta u granicama. Ovoga dana došli bonovi od zajma na potpis.

4/10 – Zaključili da se traži arbitraž. Ja insistirao da se izađe novim predlogom na kojemu se ustupa Đakovica u naknadu za t. j. r. Mirušom, Devičem, Obilen pa na Mokru.

Bonove po naročitom automobilu poslao ih L. Mijuškoviću u Nikšić da ih potpiše.

5/X – Kralj ne bijaše raspoložen da se ide na arbitraž, te na sjedinici ovog doma u jutru predloži da ide M. Mijušković u

Biograd i to sutra-dan. Ja se s tim ne slagah, ali nijesam ni oponirao. Izađoh s predlogom da ide Lazar koji je i tako onamo određen za poslanika. Ne učiniše se vješti i ja ne insistirah dalje.

Potpisao i ja bonove, načinio sprovodno pismo i upitao ih preko Min.spoljnih poslova Brunetu u Pariz one za (kao u originalu prim. priređivača S. M.), a one za predao Laniku. Tražio da nam milion stavi na raspoloženje Crnogorskoj Banci, a (kao u originalu prim. priređivača S.M.) da odbije nekih 146.000 koje je ranije platila za Cr.Banku; da pošlje u gotovu 500.000 fr. u zlatu a ostalo da drži da raspoloženju.

7/10 – Mirko otputovao za Biograd iz jutra, a mi u večer zaključili da se predloži Kralju raspuštanje Skupštine. Prvo Janko sam pa ako ne uspije onda zajednički.

8/10 – Posjetio me izaslanik (kao u originalu nepopunjeno prim. priređivača S. M.) iz Pariza i govorili o raznim preduzećima a naročito kreditu hipotekarnom i saobraćaju.

Afera arnautska svršena. Naše trupe i srbijanske dobro ih iskasapili, zauzeli u bojevima sve do Drima i popalili Krasniće, Gše, itd. Sad se povlače opet natrag ušljed ultimatumu Austrije da moraju u osam dana evakuisati sve do Londonske linije. Juče došla nota Srbije kojom naređuju povlačenje, a danas Vešović²¹ sa njihovim komandantom sporazumio o odsustvu. Ostaje samo da se i ovi oko Tuzi malo nauče pameti, ali Janko nešto oklijeva.

12/10 – Prošlo nekoliko dana govorio sa St. Đurićem o poduzećima finansijskim. On govori u ime svog prijatelja Filipa od Ferari, kojega je umolio da uloži dio svojih kapitala u Crnoj Gori. Danas mi pročitao i molbu za privremenu koncesiju za jednu emisionu banku.

Ovo je već druga ponuda s Joca i Đurića, ja ne vjerujem ni u jednu ni u drugu. Sami eksploatatori. I Hipotekarnoj se banci nude neki posrednici-procentaši i tu ništa nema.

Ovoga dana objavili ukaz o raspuštanju Skupštine, na što je

²¹ Radomir Vešović (1871–1938), brigadir, ministar vojni.

Kralj pristao ima već tri do četiri dana bez riječi. Dobar znak riješenosti Kraljeve da opet pokuša hoće li moći mirno i pravilno raditi bez ekstermiteta.

Mirko još ništa ne javlja o granicama, a javio je juče da je u govoru s Pašićem zaključio da je situacija ozbiljna i da je Austrija jako razljućenja na Srbiji, što joj i ovog puta ne upali ultimatum.

21/10 – Na sjednici Ministarskoj akcentirali granice koje predlaže Srbija i naredili Mirku da potpiše ugovor.

24/10 – Već nekoliko dana traju študije i pregovori za zaslanikom . Pošlje sinoćnjeg objašnjenja nadah se da ćemo doći do neke saglasnosti. Danas pak kad je podnio konkretiran predlog uvidjeh, a to i g.g. kolege, da nema od toga ništa. Traži sve a ne uradi ništa. Ovog dana od pola sedam da osam i četvrt objašnjavao o svemu Knjazu Našljedniku.

25/10 – Najzad dođosmo da nekog sporazuma sa izaslanikom Brunom i to da se Hipotekarnu banku i saobraćaj podnese molbu za definitivnu koncesiju do 31/1.914 ta ako mu se ova odobri da će mu se dati pravo preferanse i za ostala pitanja koja traži...

6/11 – Utoku posljednih dana dosta se je preko glave prebacilo. Mirko iz Biograda javio da su onamo bili malo opet zapeli u granicama – nešto malo oškrbili od onih prvih, ali opet mi pristali i tako je Mirko sinoć stigao iz Biograda sa ugovorom, koji se je danas ratifikovao i sjutra će se poslati po naročitom u Biograd radi izmjene.

Kralj Petar izgleda malo zatezao da primi Lazara i informisao se koja je uniforma crnogorska. Sigurno bio izvješten da je Lazar u fraku. No i to se prebrodilo – Lazar je primljen i tako se izbjegla ta mala neprijatnost. Povlačenje bonova stvara mi nepriliku. Tragovi se malo uzrujali – danas izdao naredbu da se povlačenje bonova od 1 i 2 povlače u decembru. Još nekoliko ne možemo da utvrdimo listu kandidata za Narod. skupštinu. Ja sam uopšte protivan toj kandidaturi iz razloga što se i ne zna ko

je s kim, ali već pošto kolege hoće predložio sam da naše kandidate i objavimo preko lista i to ne ako pristalice već kao ljude od karaktera po našem mišljenju na narod kog hoće nek bira.

Juče 15/11 pojavile se na Vasku neke krastice. Ja se prepaao. Večeras mi reče dr Perazić²² da će biti obične pljuskavice.

Danas 6/11 čuh po podne oko 3 ½ da su Arbansi napali na Tuzi. Dalje nijesam čuo ništa do sada 9 sati uveče.

24/11 – Evo nekoliko dana ništa ne bilježih a zbiljo se dosta važnih stvari kao npr. P.Plamenac otputovao prije prije 6–7 dana za London da vide šta je sa zajmom jer je došao luč do nokata. Po njegovom odlasku došao telegram od Min. Italije iz Rima u kojemu javlja da je pitanje zajma u povoljnom stadijumu i da su otklonjene sve teškoće. Poziva Plamenca da prethodno ode u Rim. Telegrafi mu u Trst da okrene za Rim – odakle je onomad brzo javio, ali još samo obećanje. Na taj telegram odgovoreno mu da predstavi i Kralju i Min. Italije teško stanje i mogućnost anarhije. Sinoć ponovo telegrafirao, ali samo kao nadu i mišljenje ministrovu, ali ne ništa pozitivno. Zajmi 40.miliona 2% amortizacije 40-50 godina. Ne zna kad se može novac dobiti, ali se može naći privremeni zajam, ako se Velike sile slože za veliki!?! Dakle, još ništa sigurno. Jutros Petar pošao za London.

Mirko Mijušković ušljed ukaza u prošloj suboti (prije 8 dana) dao ostavku. Ne može da pretrpi što je Labud unaprijedio i platio neke predsjednike opština. Čitava muka da se to stiša. Jednom zaključili da Labuda istisnemo, ali na to se Janko teško rješava, pa i Ljubo²³ oklijeva jer je i on skoro ili taman kao Labud zastranio. Ja sam se najposlije morao solidarisati s Mirkom i izjaviti da ne pristajem da Mirko izađe iz kabineta. Tako to stoji. Izgleda da će se Mirko malo po malo staložiti. Vrlo nezgodna situacija. Da nije pred izbore i vrlo nepogodno vrijeme

²² Božidar Perazić (1863–1954), ljekar, šef crnogorskog saniteta, član Državnog savjeta.

²³ Ljubomir Bakić.

za krize i primjene baš bi najbolje bilo da oступimo jer i tako ništa učiniti nećemo.

Ja sa zajmom kuburim. Banka još ne eskontovaše onaj treći milion, a od onih 2 potrošio sam za državne potrebe višu polovinu. Bog i duša ne znam kako ću bonove otkupiti, ako Bog i sreće junačke ne pritekne u pomoć.

Agitacija za izbore u najvišem jeku. Agituje Labud što bolje može ma i pravaši ne sjede zalud. Moglo bi bit da i propanemo na izborima. Toliko i bolje bar da se ove glavobolje kutariše. Klubaši se oslobodili pa i oni ne dangube – čak se veli da bi njih moglo ponajviše doći.

Od Rusije još ničega novog. Obnorski se dobrome nada – ali ja tijekom njegovoim nadama nijesam utješan. Sve se bojim, da li će i kada će htjeti Rusija da se jednom pređe preko dosadašnjih nesporazuma.

Evakuacija Đakovice i Pljevalja izvršena prije 3–4 dana. Razgraničenje, odnosno obilježavanje granice između nas i Srbije otopčeto i ide dobro, ako vrijeme ne spriječi. U komisiji su sa naše strane brig. Mitar²⁴ i Petar Lompar.²⁵

Ja sam moje finansijske ukaze spremio. U toku ove nedjelje mislim ih podijeliti drugovima, a potom Kralju.

6/12 – Nikoljdan. Ovog dana u večer Obnorski saopštio Kralju da je kod Rusije nastupilo staro raspoloženje još u širem razmjeru. Kralj to nagovješćuje ali neće ništa da se pozitivno izjasni.

Petar iz Londona javlja samo nade. Velesile sve jedna na drugu oslanjaju. Ako predloži koja neće biti protivna dotična i td. Agitacije, programi ! U najvišem jeku.

14/12 – Petar nešto bliže ide kraju. U Parizu je već duže dana. Složila se i Rusija. Sada se radi na pripremu pozajmicu.

²⁴ Mitar Martinović.

²⁵ Petar Lompar (1881–1960), bugarski akademik, artiljerijski komandir, kasnije komandir.

Jovan Plamenac²⁶ izdao program u ime pravnih narodnjaka – otpustili ga Mitar Vukčević..... buškari po Podgorici. Sramotni agitacioni odbor pod predsjedništvom Brkićevim – potpisnici Fatić, Ljumović sudije – otpustili ih. Brkića zamili u Peć i učinili mu otkaz (za 3 mjeseca). Još je nejasna izborna situacija, pa ipak ima se nade u uspijeh. Ja na Cetinje dobio kontra kandidata nikog drugog no Draga Martinovića²⁷ penzionisanog šefa policije.

Bonovi se po malo prikupljaju a ja već utrošio 3 miliona franaka. Isplata rekvizicije vrši se u Moraču i Vasojevićima.

1914.

2/3. 914. mnogo li se je što-šta dogodilo za ove 2 i po mjeseca. Izbori se u redu završise. Skupština se sastade i većinom saglasi na zajednički rad. Mi se činismo u program – poslovni. U Skupštini ide rad dosta lijepo. Ima puritanaca koji hoće u stranu da odu ali trezveni su svjesni situacije. Pretres adrese izazvao malo burnije sjednice. Sekule vodio opoziciju²⁸ – ali bezuspješno. Očekuje se na budžet jaka batara.

U politici svjestkoj nijesam opazio tako značajnih momenata. Ukoliko se nas tiče evo šta je sve bilo: pitanje zajma i još jednako ne privodi se kraju – poslanici velikih sila, dobili instrukcije da ga ovđe tretiraju ali se teško nakanjuju.

Avans od 6 miliona još nijesam sav primio. Obećaju još jedan avans od 3 miliona isključivo za rekviziciju. Kuburi se silno bez novca. Dobro je i do sada stajalo da se ne zvekne s kasom crnogorskom.

Na 22. i 23. pr. mjeseca napad Austr. vojske na „ Sjenokos“ više Metaljke blizu Pljevalja. Jedan naš vojnik ubijen, 2 ranjena.

²⁶ Jovan Plamenac (1873–1944), ministar unutrašnjih djela, predsjednik vlade u egzilu.

²⁷ Drago Ilijin Martinović (1872–1925), šef oblasne žandarmerije.

²⁸ Sekule Drljević.

Diplomatski pregovori još traju. Austrija tvrdi da je to njeno zemljište. Mi tražimo da ona evakuira vojsku pa potom da se komisijski riješi čije je to zemljište.

Kralj na današnji datum juče napisao pismo za Kralja Petra, u kojemu predlaže na temelju ravnopravnosti država i dinastija sporazum o zajedničkom radu na finansijskom, vojnom i diplomatskom polju. Ako je i Kralj Petar tog mišljenja traži da se imenuju po jedan ili dva državnika sa obje strane koji će to da izvedu. Danas pismo upućeno L. Mijuškoviću po Spasojeviću²⁹ sekret. Min. spoljnih poslova – (večeras Kralj naredi da se javi Lazaru da pismo ne predaje po druge naredbe). Ovo nešto mora da znači – videćemo.

Danas primio pismo od Jadranske banke, u kojem kaže da je na osnovu ugovora Nj. Kr. V. Knjaza prestolonašljenika sa Đ.Kamenarovićem stavili nam na raspolaganje 500 000 pod uslovima 91.em kurs 5% na 6 mjeseci na mijenici sa potpisom Min. finansija i Crnog. banke – ovom zajmu našljednik govorio prije 3 dana, mi se savjetovali u bloku, odbili ga i serd. Janko o tome obavjestio našljednika 28. pr. mj. (tom prilikom nije nam kazano ko je zajmodavac!). Na ovo pismo Jadranske banke odgovorio sa: „Uslovi teški, ne možemo primiti. Pismo slijedi.“ Danas saranjen na Ceklinu uz veliko učešće naroda Niko Tatar.

(Još jedna malenkost: na 2/2 o. g. rodila mi se kćer).

17. 3. 914 – 15 punih dana da ne vodim ovaj bilježnik. Potpuno sam bez volje. Pismo Kralju Petru nije nimalo zadržano, predato je odmah po dolasku kurira. (Pogrešno sam mislio da je tu bilo ma što nerazumljivo. Kralj je jedino htio da čuje mišljenje P. Plamenca koji je tih dana došao iz Pariza, odnosno iz Kanne (da je bio na liječenje!). Prema izvješću L. Mijuškovića pismo učinilo najbolji utisak na Pašića i ruskog poslanika Hartvinga.

U Skupštini poslovi teku kao obično. Blok se drži iako ekstremni elementi pokazuju volju za „malo opozicije“.

²⁹ Janko Spasojević (1871–1955), ministar unutrašnjih poslova.

Uglavnom slabo se radi. Svak izgubio volju na red, a Vlada izgubila glavu. I nevolja je: para nema, skoro sve činovništvo u opoziciji, okoline Kraljeva najžešća opozicija koja je juče pojačana još ja jednim članom L.Vojinovićem, kojemu smo uskratili neko hiljadu fr, što se je do sada otpočetak rata redovno šiljalo njegovoj gđi u Minhen.

Rekviziciju ne plaćam i ako ima u kasi 200.000 perp. Koje sam namijenio za obližnje kapetanije. Svakojako moram ovih dana poslati da se počne isplata.

Budžet još nije riješen u Fins. odboru. Govore da će biti uskoro te sam stoga baš ovog momenta pozvao kod kuće J. Spasojevića da se raspitam na koje su doba. On će biti, veli se, izvjestioc.

Povjerenje Krunino reklo bi se da je malo prema nama oslabilo. Ovo zaključujem po riječima Petra Plamenca, koji nam baš to večeras saopšti, da mu je Kralj govorio da li hoćemo ukazima da se popularišemo i da će on izdati jedan ukaz, koji će biti srećan za Crnu Goru. E da ga hoće bog naučiti da me kurtališe ove glavobolje! Najnovija afera koja nam je podmetnuta odnosi se na prodaju „Sjenokosa“ i nekakvog „ „ piše Grahova, za kojega pronose da je Janko Vukotić prodao u 1911. g. Ovo je, rekao bih, proturio kroz „Balkan“ i „Pravdu“ S. Drljević pomoću Miloice i Bora Minića,³⁰ kojega mi uklonismo sa Cetinja kao ništa robu. Podnijeta je i interpelacija po ovom na Min. Predsjednika na koju je obećao odgovoriti čim ozdravi kroz 3–4 dana.

Danas je P.Plamenac odgovorio na interpelaciju odnosno zauzeća „Sjenokosa“; izašla dosta mršava. Petar govorio o događaju dosta lijeno.

18/3. 914 – Jutros interesantan razgovor kod Kralja. Ušljed malog pokreta kod oficira koji traže „plate i prava oficirska“ na čelu sa kom. Nikolom Popovićem (!), došao je na pretres politike među oficirima i vojnu politiku koja se sva sastoji u „Mitar-Janko“, „Janko-Mitar“. Tim povodom Kralj iznio ideju da se

³⁰ Borislav Minić, novinar.

Cetinjska buržoazija -
Ilija Vuletić, Risto Popović i Kićo N. Martinović

Janko pošlje u nove krajeve. Ja iznio ideju da ostane Min. Predsjednik bez portfelja. Doci nije razmišljali o ovome i došli do zaključka, da ovim Kralj sprema mjesto L. Vojinoviću. U razgovoru Mirko, Ljubo i ja došli do ove kombinacije Lujo min. predsjednik i pravde, Ljubo prosvjete, a Mirko unutrašnjih. Luka Gojnić³¹ vojni, Labud u V. sud, serdara Janka za šefa vojne kuće, a Mitra Martinovića u Pljevlja mjesto Luke. Da vidimo hoće li se i u koliko ova kombinacija ostvariti sama sobom jer mi ni sami nijesmo u nju zaljubljeni da ju protežiramo- a ne bi joj se protivili, ako bi ju ko iznio. Ovo se kombinuje o rekonstrukciji i kabineta, a nemamo ni pare perbijene, nego ćemo sutra prvo jutro bankrot.

Svakojako interesna pojava. Kabinet ovakav-kakav je uzdrman je, dako bog dade da se sasvim izmjeni i da se izvučem iz ove bruke, jer se drugom ne nadam pri ovim okolnostima, oskudicama i sa svake strane neprijateljstvima.

³¹ Luka Gojnić (1875–1958), divizijar, oblasni upravitelj.

23. 3. 914 – Juče izglasan u Skupštini Zakon o monopolima.

Sinoć na sjedinici u Dvoru Kralj nam pročitao pismo Kralju Italije i Caru Ruskom. Prvo beznačajno: moli ga da se zauzme da ostane nama desna obala Bojane sa Tarabošom gdje se nalaze grobovi naših junaka a među njima deset rođaka Kraljičinih. Pismo Caru Ruskom imao bi da odnese Našljednik. U njemu Kralj izjavljuje svoju vazdašnju privrženost Caru i nesporazum pripisuje neobavještenju. Pismo je dobro napisano i može se misliti da će imati djeistvo. Ministar spoljnih poslova ići će danas kod otrp. poslova Ruskog da prijavi posjetu Prestolonašljednikovu.

Za vrijeme rata pa sve do sada šiljato je gđi. L. Vojnovića na teret „ratnog kredita“ ! po 1.000 fr. mjesečno. Sad smo to ukinuli i o tom ga je obavjestio Administr. odsjek Min. vojnog. Na to se je Lujo naljutio i ljutnju doveo bajagi pod tom da mu je to treba dostaviti koji od ministara, a ne od kap. Iličković³² koji je akt potpisao. Žalio se i Kralju! 23. 3. 914. uveče.

Petar nije išao kod Obnorskog da prijavi posjetu, jer ga je Kralj od tog zadržao za neko vrijeme! Večeras doznadoh, da je u Trgovinskog Glasnika izašlo u govoru Pašićevu prilikom debate o budžetu Min. spolj. poslova, da postoje neke nesuglasice između Crne Gore i Srbije. Potražih taj broj i zbilja u njemu stoji od riječi da riječi: „Što se tiče odnosa sa Crnom Gorom, Srbija je u savezu sa njom. Ako ima nekih nesuglasica vjerujte, da će narodna osećanja uvek pobediti, jer su istovetna“. Čudnovato! Svratih kod serd. Janka. On ne znaše o tom. Zaključili da sjutra javimo L. Mijuškoviću i pitamo ga, koje su to nesuglasice. Tom prilikom reče i Janko, da Kralj misli da u četvrtak, dakle 27. o. m. kreće za Petrograd. Znači on je sam uredio što je prethodno potrebno bilo.

31/3.914. Što nam doniješe ovih sedam-osam dana. Iz Petrograda još novo ničega. U Skupštini rad ide dosta sporo, ali

³² Vjerovatno Milo Iličković (1880–1942), ljekar, ruski akademik, načelnik vojnog saniteta, kasnije sanitetski general.

ipak još se dobro drži harmonija. Na dnevnom je redu Zakon o činovništvima, koji će biti primljen i na konačnom glasanju.

Predstavnici Velikih sila predali notu o zajmu od 40 miliona fr. Sad će pregovori i bog zna kad će se jednom doći do ovog zajma.

Riješilo se da se raščeraju Hoti i Grudi i prinude na pokornost. Za ova dva-tri dana ide tamo vojska. Iz Srbije baš danas stiglo pismo od Kralja Petra. Prihvaća predlog o kome je i sam mislio i odrediće čovjeka koji će s povjerenikom Kralja Nikole pregovarati.

11. 4. 914 – Hoti i Grudi raščerani bez pogibije – samo četiri lako ranjena sa naše strane. Veći dio pobjegao pred vojskom, ali nešto od njih i od straha.

Predstavicima dali danas po drugi put ekspozice o utrošku i garanciji zajma. Odugovlači se, traže sve neka objašnjenja – bog zna postao sam pesimista i ne vjerujem dok ne vidim pare.

Iz Petrovgrada pitali baš juče, da li možemo učestovati u troškove oko vojske sa 2 miliona perpera – ono rešto da oni daju. Izgleda da bi oni doveli oko 5 i po miliona. Mi bajagi izjavili da možemo, samo da ko se što prije čega dođe.

Danas brzo objavljeno L. Mijuškoviću da dođe jer je on određen da pregovara s Pašićem o našim odnosima sa Srbijom.

Na večerašnjoj sjednici serdar Janko izjavi da je namjeren da podnese ostavku Kralju Gospodaru, motrišu je, da se ne slaže sa nekim članovima kabineta. Ovo se odnosi na Labuda i Mirka, koji zbilja jesu čudnovati ljudi. Labud ko što ga bog da, a Mirko uznervozio, a zaludu jak član kabineta.

17. 4. 914 – Janko reče i održa. Izvršena 14 o. m. rekonstrukcija. Mjesto Mirka i Labuda, G. Cerović³³ i S. Vuletić.³⁴

³³ Gavriilo Cerović (1877–1941), ministar.

³⁴ Savo Vuletić (1871–1945), pravnik, ministar, političar, jedan od lidera

Debata budžetska otpočela 15 o. m. Prvi dan govorio je i d-r Dobričić³⁵. 16-og čitavo prije podne – 2 sata više– klapotao d-r Drljević – ali sve ništa – tako da mu se ni odgovarati neće. – 17-og govorio dr Škerović³⁶ i N.Vučinić budžet izglasan 19. definitivno.

20. 4. 914 – Danas mi reče P. Plamenac da mu je Obnorski kazao da Rusija neće dati agreman za J. Popovića. Na pitanje hoće li dati pomoć za vojsku – reče da hoće.

U bloku mali sukob zbog pitanja oprostaja obaveznog rada činovnicima i trgovcima, zbog puta preko Platija Nikole Jovanovića. Večeras došao Kralj s Rijeke. Nezadovoljan što ga nijesmo o svemu izvještavali.

L. Mijušković došao prije nekoliko dana, govorio s P. Plamencem i J. Vukotićem o pravcu pregovaranja ali još ništa ne regulisao. To će se valjda sada svršiti kad je Gospodar došao.

26/9 – U Skupštini mala zategnutost. Pitali me juče zbog naredbe o prikupljanju dacije, a danas podnijeli interpelaciju.

Pitanje o pensiji popa Todora Komnenića.³⁷ Izgleda da je sve ušljed lične zainteresovanosti Nikole Jovanovića i društva. Ako pop Todor dobije dobiće i neki njihov.

Sinoć saopštio Obnorski da dolazi deputacija od puka Kraljeva iz Rusije da Kralj pozdravi. Dobar znak – da ako i Kralj posle nje pođe u Rusiju (kada je traženo za našljednika da idu u Rusiju, tražio je Kralj da i on ide, pa je bilo odgovoreno da se to za neko vrijeme odloži).

Na sjednici juče u Min.savjetu i sinoć u Dvoru pretresan familijarni štatut, koji se sačinio povodom skandala Knjaza Mitra, a koji baš toga skandaldžiju ni malo ne diraju! Nezgodna je i nemogućnost ušljed ustavnih propisa istisnuti iz prava

³⁵ Nikola Dobrečić (1872–1955), nadbiskup barski, poslanik Crnogorske skupštine.

³⁶ Nikola Škerović (1884–1972), političar, publicista.

³⁷ Todor Komnenić, sveštenik i plemenski kapetan.

nasleđa prestola, a on ne da za živu glavu ostavku. Sa ženom se razdvojio. Štatut se imao pročitati u Skupštini da ga primi k znanju. To je odloženo za koji dan dako se privoli Knjaz Mirko da abdicira od prava prestonašljedstva potlje Danila, koji će eto ostaviti sasvim bez poroda, jer mu je žena poluđela, kako se kaže. Oboje je (Knjaz Danilo i Milica) zbog toga otputovalo prije 10-20 dana u Jenu.

Večeras na ministarskoj sjednici P. Plamenac pročitao izvještaj I. Potapova generala ruskog, člana i predsjednika Komisije za razgraničenje sa Albanijom upućen ruskoj Vladi preko ovlašćenog otpravnika poslova Obnorskog, a ovaj ga „povjerljivo“ dao Plamneću. Izvještaj je od 19. o.m. pod broj 257 iz Skadra i sadrži: da je Komisija vršila razgraničenje u (kao u original nepopunjeno prim. priređivača S. M.) i da su delegati trojnog saveza, kojima se pridružio i Inglez tražili da se linija granična povuče južno od Gorice pa na široki vis, ostavljajući Kravare i Sukovin nama – a Murićane i Goricu Arbaniji. Ruski i francuski tražili da idu sjeverno od Gorice preko Murićana na Pupak niže velikog Tarabaša pa u jezero, ostavljajući Goricu, Murićane, (kao u original nepopunjeno prim. priređivača S. M.) nama, a Zogaj na jezeru Arbaniji. Pristajali i na njihovu granicu, ali pod uslovom da se to načelo usvoji i prema granici Srbije kod sela Lukovo i Jablanica gdje su delegati trojnog saveza zastupali protivno mišljenje ono koje Francuz i Rus sada zastupaju t.j. da i selo i seljsko imanje pripada jednoj državi. Uz ovaj izvještaj bijaše priložen i zapisnik jedne sjednice na kojoj komandant Skadra Filips(?) pričao o situaciji granice između Crne Gore i Arbanije – iz kojeg se davaše zaključiti da oni namjeravaju da Vrmošu ostave Arbaniji.

Na ovoj ministarskoj sjednici zaključeno je da se L.Mijušković vrati u Biograd i da otpočne pregovore. Nije mu dato nikakvih instrukcija već da on sam tamo pokreće pitanje sa Pašićem i traži moduse od referendum – razumije se.

4. 5. 914 – Juče održali skupštinske sjednice do 3. 8 o. g. Namjeravali da je zaključimo pak ne mogli zbog toga što serdar Janko bijaše obećao Italijancima da ćemo im još u ovom sazivu dati na 30. godina i pravo vodovoda Zubci – Bar. Pored toga oni tražili željeznicu Plavnica – Podgorica, što bijaše i nama i poslanicima – bloku – protivno. Da bi izbjegli oboje – odložili sjednice s tim da ih pozovemo kad bude pitanje zajma riješeno pa da odjednom i zakon o zajmu i zakon o konvencijama .

Međutim, na 1. maj P. Plamenac i ja bili kod poslanika velikih sila i molili ih, da nam što prije kažu uslove zajma i da nam dadu avans za Hipotekarnu banku i građevine-puteve. Oni obećali posredovati kod svojih vlada. Taj isti dan govorili Obnorskom o traženju Italijanaca i molili ga da zatraži mišljenje u Petrogradu, a dan ranije 30.4. o tome javili L. Mijuškoviću, držeći da je u Biogradu, međutim, on je u Beču bolestan i govorio Petar g.Gavrilović, a i Tido Popović dolazio kod mene radi objašnjenja, kojom sam mu prilikom dao i ugovor s Barskim društvom da ga pošlje u Biograd.

(26. 4. 914. Molio Kralja da mi dozvoli da iz Srbije dobavim stručnjake za monopole i računovodstvo. On to odbio pod izgovorom , da se sačeka dok svršimo pregovore s njima! Ušljed toga pisao za isto dr Smodleki, Đ. Velisavljeviću, Karamati).

12. 5. 914 – Tu je Volpi već nekoliko dana hoće koncesije poštopoto. Baš sam na živoj mucu. Da ne dam osujetiće nam privremeni zalog od još 3 miliona – da damo odmah postadosmo talijanofili. Hleb je preči od ičega – na kraju krajeva daćemo im – jer eto ni Srbija ni Rusija ne mrdaju – a mi bogme durkati više ne možemo. (Kurijozuma radi da pribilježim tri ponude procenta: prva B. P. za nekakvu ; druga M. C. za furmine; treća M. J. za taksu na duvan. Baš je korupcija u našem društvu u najvećem stepenu. Ne vidim da li možemo ovakvi smo dalje napredovati – jer zbilja patriotizma ni tunke ni kog njega).

6. 6. 914 – U ovom međuvremenu evo događaja:

Izaslanstvo puka Kralja Nikole iz Rusije. Nadati se da je ovo početak kvarenja odnosa između Crne Gore i Rusije.

27/6 – Ja pošao u Dubrovnik da molim Girsu – ruskog poslanika da predloži ruskoj vladi naš teški položaj i traži: pomoć za vojsku, za hipotekarne zajmove 5 miliona i za radove 1-2 miliona – upravo da ona odmah isplati svoj dio u međunarodnom zajmu. Obećao sve raportirati i ako drži da od toga ništa neće biti. 28-og u večje vratio se.

29/5. Kralj otputovao za Veneciju preko Bara, odatle možda u koje kupatilo, a eventualno i u Francusku u posjetu.

Večeras 6. 6. – vratio se S. Ramadanović,³⁸ koji je bio sa Kraljem iz Venecije i kaže: Kralj će otići u Njemačku da se sastane s Našljednikom i odatle da se riješi gdje će na banje. Po svoj prilici gdje u Njemačkoj – u Francuskoj ne namjerava ići.

Ugovor o predujmu od 3 miliona potpisan ali para još nema. – Nekakvo odugovlačenje pravi Pariška banka.

15/6 – Vidovdan – atentat u Sarajevu, pogibija Franca Ferdinanda i supruge mu.

Prvi milion zajma od 3 miliona eskontiran.

17/6 . Kralj se povratio iz inostranstva.

27/6 – Podnio serdaru Janku kao predsjedniku predstavku da moram dobavljati stručnjake iz Srbije za računovodstvo i monopole. On je 28-og podnio Kralju, i kako mi je rekao nije uspio.

28/6 – Završio rad na ukazima koji se moraju provući prije stajanja na snagu zak. o činov. građ. reda.

30/6 – moj predlog odnosno stručnjaka iz Srbije odbijen!

4/7 – Serdar otputovao za Italiju na liječenje. Ja ostao da ga zastupam.

7/7. Tražio preko Min. spolj. poslova stručnjake iz Rusije! Makar kakvi bolje nego nikakvi. Pri tom dako i to bar malo doprinese da se počne kraviti led u Rusiji.

³⁸ Slavo Ramadanović, maršal crnogorskog Dvora, crnogorski konzul u Skadru.

Sarajevski atentat imaće kanda jačih posljedica. Austrija hoće da ovu priliku upotrebi i razračuna se sa Srbijom, đe je klica ovom atentatu, bar kako Austrija veli.

10/7 – Savjet Italije, da u slučaju sukoba Srbije i Austrije mi stojimo mirni. Polazak moj i Petrov kod Kralja i zaključak: da bude aktivan

11/7 – Korbirov donio ultimatum Austrije Srbiji baš u času kad ga je poslanik Austrije saopštavao prvo Kralju za tim Min. spolj. poslova. Uveče na sjednici kod Kralja – solidarnost sa Srbijom...

Odgovor Mijuškovića na pitanje Pašičevo što mi mislimo. „Mi smo s vama – a pristajemo što Srbija reče“. „Tražite savjet Rusije. Mi smo s vama da dijelimo zlo i dobro. Sudbina je Srbije i naša“.

12/7 – Korbirov donio veselu vijest da je zvanični Vjesnik Ruski donio da Rusija ne može biti indiferentna u sukobu Srbije i Austrije.

Ja muke mučim kao Min. vojni i Min. fins, dva ministra koja jedino i rade u ovakvim prilikama, a koji nemaju ništa.

20/7 – Mnogo se je što dogodilo za ovo nekoliko dana. Ja čak nijesam dospijevao da sve to tako važno i sudbonosno pribliježim. Sada ću po sjećanju. Serdar Janko došao preko Baria. Sa Srbijom uredili da dođu nekoliko oficira ovamo, a jedan naš onamo kod njih. Jedan vrhovni štab i jedan ratni plan. Za tog oficira bio određen diviz. Martinović, docnije izmjenili i našli da je bolje da on bude komandant Lovčenskog odreda.

S novcem izgleda biću dobro. Srbija odredila po jedan i po fr. dnevno na vojnika, a i ja ću „štampati bonove“.

Austrija Srbiji objavila rat. Bombarduje Biograd, ali još nije uspjela i ako je od objave prošlo već pet dana da nastupi na srpsko zemljište. Biograd se brani da bi dobili Srbijanci mogućnost da koncetrišu vojsku.

Nama još nije objavila rat i ako postupa kao u ratu: zaustavila automobil Džanjevićev, prekinula telegrafski saobraćaj između

Kotora i Cetinja, zaplijenila dva broda među kojima i čuveni „benzinak“ (princ Mema) iz prošlog rata. Zaplijenila 300 i nešto više hiljada perpera koje su dolazili iz Beča, ali na zauzimanje poslanika Ota propuštile ih i 18. o. m. u veče stigli novci ovđe. Pa ipak tako postupa, a s druge strane obećali cio Sandžak pa čak i više ako ostanemo mirni. Mi pak još nismo u stanju objavit rat jer niti je vojska sva na pozicije, niti imamo brašna, benzina i drugog. Preduzeli korake da bi se bar što od toga ubacili u zemlju, ali teško, jer ovo bi iznenada.

Juče bio sastanak Skupštine, koja zaključila jednoglasno rat!

Sinoć javili Mijuškoviću da ćemo biti spremni 24. o. m. tražili operacioni plan.

Od Skadra slabe vijesti imamo. Komandant ingleski otišao – predao komandu italijanskom. Veli da će otići njemački i francuski. Agituje Austrija da nas napane Malesija. Serdar Janko danas otputovao za Nikšić kao šef vrhovnog štaba i komandant Hercegovačkog odreda. Ja ostao da zastupam ministra vojnog!

20/7 – Uveče 8 sati. Danas po podne stiže vijest da je Njemačka objavila rat Rusiji!! To nas bacilo u brigu, jer smo očekivali da će ta objava rata biti tek pošto Rusija napane Austriju. Kad i ovu vijest kojoj je izvor ovd. francuski poslanik Delaroš Verne, saopšti nam Petar Plamenac dva obećanja napisana njegovom rukom po diktatu Otovom. Prvo da će nam dati proširenje u Sandžaku, ako ostanemo neutralni i da će štititi našu nezavisnost! (Ovo bajagi od Srbije! Udara u tanke žice!). A drugo da se možemo nadati i Skadru. Vješto operiše Austrija i zna gdje nam je damar, ali se prevarila ovog puta. Mi moramo u rat bar ako se što ne krije od mene i ako se vješto ne ukrivaju prave namjere.

21/7 – Njemačka, izgleda i bez objave, zaratila Francuskoj. Vijesti stižu da se već biju i prema Rusiji i prema Francuskoj. Belgija mobiliše. Italija izjavila da će biti neutralna a tako i Bugarska. Ingleska se još ne izjašnjava. Austrija još nikakva uspjeha prema Srbiji. Mi sutra dajemo pasoš Otu – objava rata

mora ubrzo slijediti. Iz Skadra stižu vesele vijesti: i Austrijanci hoće da napuste Skadar. Malesija se istina roguši prema nama, ali kad tu nema Austrijanaca – ja im se ne bojim.

22/7 – Danas ovd. italijanski poslanik izjavio: da će Italija biti neutralna.

23.7 – Markonijev telegraf uhvatio vijest iz Herceg Novog za neki ratni brod, da je Engleska objavila rat Njemačkoj.

Doveče u 6 sati Plamenac predaje noću ovd. austro-ugarskom poslaniku da njegova misija ovđe prestaje i da smo mi ratujuća strana.

24/7 – Jutros izradio proklamaciju ratnu u glavnom prema idejama Kraljevim Mijušković izvjestio da je Engleska objavila rat Njemačkoj.

Sinoć odobreno Janku da napadne Kosmač i vrhove oko Klobuka. 25. t. j. sutra, a jutros mu ponovo naredeno da to učini 26-og u subotu, jer će tog dana da se održi molepstviye za pobjedu oružja, a Janko ne bi, veli, bio gotov za sutra. Naredeno je i Mitru da zauzme Goli Vrh – ali izgleda da neće biti gotov.

25/7 – Gojnić³⁹ uzeo Sjenokos bez jakog otpora, jer ih je bilo samo 30 vojnika i nešto muslimana.

26/7 – Jutros rano Janko zauze Kosmač i vrhove oko Klobuka. Ne zna se otpora je li bilo. Gojnić s bojem okupirao jednu tačku (? Čelebić) na teritoriji bosanskoj – zarobio 12 soldata. Ostali gubici nepoznati.

Danas oko 8 sati iz jutra flota Austrije bombardovala Bar i uništila neke magacine Barskog Društva.

Ovog dana govorio s Knjazom Mirkom o Našljedniku. On predlaže bajagi da mi tražimo od Kralja da ga dobavi. Ja sam mu odgovorio da se mi u to nemamo prava miješati – nijesam mu htio kazati da je P. Plamenac zaludu to prije 3-4 dana tražio i predložio da se pošlje Jovo⁴⁰ da ga dovede!

³⁹ Luka Gojnić.

⁴⁰ Jovo Popović.

30. 7. 914. Za ovih pet dana ređali se događaji – ali ne bog zna kako od važnosti. Sukobi omanji na granici Francuske i Rusije – do odsudnijih bitaka još nije došlo jer izgleda nije koncentracija trupe izvedena. Kao najvažnije su bitke Njemaca i Belgijanca na Ljermir (?). Njemci pretrpjeli znatne gubitke – govori se oko 25000. I ovi sukobi utoliko su važniji što onemogućavaju koncentraciju francusku jer bi ju Njemačka da je ne ometa Belgija već dobro zalijepila i do sada. Francuzi ušli u Elzas i veli se zauzeli Miluz. No vijesti iz Rima donose da su suzbijeni s gubitcima. Sa ruske strane čas dođe vijest da Njemci napreduju – čas Rusi. Danas došao telegram da su nekakvih 6 vagona zarobljenika Njemačkih! Jednom riječi ničega pozitivnog a još manje odsudnog.

Italija još jednako neutralna. Egipat objavio rat Njemačkoj. Portugalija šalje pomoć Engleskoj. Japan se roguši hoće i on protivu Njemačke. Sjed. Američke Države bajagi hoće posredovanje – ne lezi vraže mogu i one ugaziti u vatru. Jednom riječju malo po malo plam će obuhvatiti cio svijet. Bijaše se čulo prije tri dana da je i Bugarska objavila rat Srbiji, a Turska Rusiji. Međutim, to ne bi istina. Ono prvo i ne branim da može biti a ovo drugo nije isključena mogućnost.

Talijani opozvati iz Skadra. Ostaju samo Francuzi. Moguće da će i oni otići, i Skadar ostati sam. Kralju granulo srce na ? (kao u original nepopunjeno prim. priređivača S. M.). Juče mu savjetovao da u to ne bi nipošto uložio dok mu ne bi odobrili Rusija i Engleska. Osobito zbog Italije čiju osjetljivost treba čuvati i ne dati joj povoda da izađe iz neutralnosti, koja je njoj toliko mila a nama toliko korisna.

2. 8. 914 – Razbijen naš odred Pljevaljski i primorani da se povuku od Čajniča na Metaljku. Gojnić javlja da je strkao kud koji premda su dali jak otpor. Talijani ostaju u Skadar na molbu biskupa Serđija i Arbanasa. Francuzi, veli se, da bi mogli ovamo doći na Cetinje kao garda Kraljeva!

I na frontu prema Hercegovini ne stojimo dobro. I tamo su potisnuti. Bilo je i neoprezno prodirati sa ovakvom spremom! Slava pusta!

3/8 – U devet i četvrt bitka crnogorska pod Budvom. Francuska flota uništila eskadru austrijsku. Četiri broda potopila, a peti joj umakao u zaliv Kotorski. Naše more slobodno. Živjela flota Fra-Engleska.

Topovi i municija stigli u Mitrovicu. Đukanović traži 10.000 perpera za prenos!!!

4. 8. 914 – Stigoše vijesti o pobjedi na Ceru kod Šapca a i o našem porazu kod Pljevalja i Gacka. Pljevlja zauzeli neprijatelji a od Gacka se uputiše ka Goransku.

5. 8. 914 – Boj na Grahovu, naši održali pozicije i suzbili neprijatelja. Značajan dan, jer da su ovđe prodrli – prodimali bi dalje i od Goranska i od Pljevalja. Ovako će se malo predomisliti.

6. 8. 914 – Pobuna Lješanskog bataljona zbog opanaka!

7. 8. 914 – Još nema rezultata od Srbije, jer bitka kod Šabca još nije definitivno riješena. Kaže se da je i bitka flota otpočela u Sjevernom Moru, ali ni od tuda rezultata. Na našem frontu sve mirno. Od Goranska Austrijanci odstupali ka granici. Iz Pljevalja ne izlaze, dobar znak! Janko prikuplja svoj novi odred da ide u Sandžak sastavljen iz Spuške i Moračke brigade iz bataliona: Lješanskog, Pješivačkog i Čevsko-bjeličkog. Vešović šalje bataljon regruta i Trepačko-šekularski. Dako se što skupi i od razbijenog odreda Gojnićevog – elem oko 10.000 ljudi biće. I Srbija dako što pošalje da se neprijatelj istjera iz Pljevalja. Sinoć došli oficiri i vojnici koji su se spasili sa jedne lađe propale u bitci od 3. o. m. Danas počeli ispitivati oficire i izgleda da je ta bitka bila ništa. Propala krstarica II ili III reda Zena i u najboljem slučaju još jedna manja krstarica – šlus!

Danas dobih telegram od M. Đukanovića da je upućena sva artiljerija i municija za Peć ili Pljevlja.

Francuzi izjavili gotovost da dadu potrebnu artiljeriju da se sruše fortice s Lovćena. Francuska dolazi ovamo iz Skadra, a i italijanski ide. Šta li će sada biti sa Skadrom?

9. 8. 914 – Juče došao gen. Janković sa pukovnicima Pešićem i Nešićem⁴¹ i još dva potpukovnika. Ja ih srio na Bioče, s namjerom da Jankovića odvedem u Nikšić, kako Gospodar bijaše juče ujutro otputovao – ali se to okrenulo i iz Nikšića javio mi Zimonjić da idemo za Cetinje.

Danas sastanak zvanični s Jankovićem i njegova pitanja odnosio naših trupa i pozicija na što sam mu ja onako u glavnom odgovarao jer da će Bog da smo imali o tome tačnih podataka od komadanta odreda – a možda i oni sami ne znadu. Tražio podatke od komadanta odreda – a možda i oni sami ne znadu. Tražio podatke od komadanata odreda.

Večeras u sedam i po sati stigao Kralj iz Nikšića – i vijest da su Austrijanci uzeli Prijepolje.

17. 8. 914 – Novosti za ovo vrijeme: Dolazak

- 1) detašmana franc. iz Skadra i zvaničan prijem ovđe.
- 2) Ručak u Dvoru srbijanskim oficirima – poslanicima.
- 3) Ručak francuskim oficirima u Dvoru.
- 4) Ponovo zauzeće Pljevalja bez otpora – kamo je 10 o. m. otputovao Janko sa nekoliko bataljona iz Lovć. i Hercegovačkog odreda.

15/8 – Poslanik franc. javio zvanično da je Vlada Francuske naredila da nam se pošlje 20.000 kvint. pšenice.

Kuburenje sa Vrhovnom komandom i srb. oficirima koji izgleda da imaju glavni zadatak zauzeće Sarajeva – formiranje novog odreda „Drinskog“, pod komandom Martinovića divizijara.

Danas 17-og polazak Gospodarev i generala Jankovića u Nikšić. Uveče oko 11 sati, bijah već i legao, pozvao Gospodar na

⁴¹ Borivoje Nešić, inženjerijski pukovnik srpske vojske, počasni brigadir crnogorske vojske.

telefon iz Nikšića i naređuje da odmah krenemo onamo P. Plamenac, S. Vuletić i ja. Pošli. Uzrok u naredbi Vrh. Komande generalu Jankoviću da Crna Gora pošlje prema Bosni 2/3 svoje vojske ili da on s drugovima ide. Napisali jedan telegram Mijuškoviću da sve objasni Pašiću i ruskom poslaniku i izjavi im da nije moguće više poslati od oko 22.000 i da je neko intrigirao u Petrograd kao da Crna Gora vodi sebičnu politiku. Ovom prilikom Gospodar saopšti da tek sad razumije neki telegram ruskog Cara, kao odgovor na čestitku zbog pobjede nad Njemcima, u kojem izjavljuje Car nadu da će raditi (Kralj) u saglasiju sa Srbijom.

18/8 – Predanili u Nikšiću. 19. ujutro pregledali batalion Donjokučki i Bratonožićki koji se bjehu pobunili zbog glavara i krenuli za Cetinje.

18-og ujutro počeo boj prema Grahovu. Danas 19-og stiže vijest da se naši povlače. Naređeno M. Martinović da se sa Drinskim odredom ponovo vrate u pomoć ka Vučijem Dolu.

Jutros – 19-og stigli brodovi ratni francuski pod Bar i dopratili koji je donio dva radio – telegrafa – jedan manji za Lovćen i već gdje se namjesti.

Kralj se nadao da će biti na vaporu Našljednik! Večeras reče da će sutra doći od Krfa u pratnji jedne engleske oklopnjače.

22. 8. 914 – Durmitorska brigada otkazala poslušnost i ne htjela se vraćati na Vučiji Do s M. Martinovićem. Tužbe protivu glavara, golotinje i bosoštine batal. (sina pok. bar. Aleksića Jokova) Martinović im odobrio. Docije i Drobnjaci popuštali i pošli po naredbi dva bataliona pivska ostala na Ravno, te sam jutros telegrafirao za to od bataliona da bajagi podnesu tužbe i preda se stvar sudu. Žalosna vojska! Još žalasnija disciplina!

Juče ujutru rano stigao telegram od Mijuškovića a potom od Knjeginje Milice iz Petrograda da su Rusi pobijedili Austrijance kod Lemberga. Zarobili tri cijela korpusa i djelove od druga dva topova 148, svu tešku artiljeriju i mnoštvo drugog materijala. Lemberg – lavov zauzet.

24. 8. 914 – Nedelja – blagodarenje za pobjedu rusku. Dolazak Knjaza Našljednika i Knjeginje na pola ure po podne! Doprtila ga do Bara flota, došao na jednom ratnom brodu. Knjeginja potpuno ozdravila.

25. 8. 914 – Gospodar pošao za Nikšić i dalje s generalom Jankovićem, koji traži da se pošlje 10.000 vojnika u Bosnu (Drinski odred od 10.000).

26/8 – Zauzeće Foče.

Vijesti o pobjedama ruskim u Galiciji stižu svaki dan ali je toliko konfuzije u njima da se još nije na čisto sa rezultatom. Dobro je samo ako je pobjeda.

25/8 – Javio brig. Bećir da su Srbijanci prešli Savu i Drinu – i preduzeli ofanzivu. Ovog dana naredio sam povlačenje novčanica austr. zato što im je kurs na strani jako pao pa sam se bojao špekulacija.

27. 8. 914 – Razgovori s Našljednikom. Njegovo intresovanje o stanju vojske, finansijskom itd. Njegovo rezonovanje o situaciji i mišljenje o ishodu. Uzgred i pitanje o nekih 50.000 kruna, koje je donio sobom (On misli da će pobijediti centr. dokove).

28. 8. 914 – Zauzeće Zemuna. Povratak Kraljeva, koji je usljed puta put Trubjele i dalje na konju malo se i razbolio.

30/8 – Pošao u Bar i do Ulcinja radi uređenja prenosa artiljerije, koju Francuzi donose – i ako veli se neće od nje biti koristi, jer su topovi slavi da bi mogli u Boku stići. Povratio se 1/9 uveče.

2/9 – Zauzela naša vojska Goraždu u Bosni.

3/9 – Ponuda A.Marića za trgovinu stoke za francuze

4/9 – Zauzeće Rogatice i Prača

5/9 – Prepirka sa Kraljem odnosno P. Plamenca u Rusiju i njegovog puta za Nikšić i dalje. Tog istog dana dolazi Našljednik na sjednicu ministarsku pred kojim se raspravlja pitanje o putu Petrovu i potpuno se saglašavamo u tome, da treba po svaki način da Petar ide. Istog dana saopštava Knj. Našljednik da je Kralj pri pristupanju ćivotu Svetog Petra panuo i ozlijedio nogu.

6/9 – Kralj odustao od svog putovanja – o Petrovu ni govora. Uveče pitanje Rogatice. Srbijanci traže da je evakuiše crnogorska vojska a serdar Janko neće. Tu večer objašnjavanje moje s generalom Jankovićem.

7/9 – Zaključak Min. Savjeta da vojska ide iz Rogatice a naše vlasti ostanu i stave se na potpuno raspoloženje srbijanske komande, koje mora tu imati bazu za snabdijevanje.

Još juče došla vijest da se Austrijanci povlače iz Srbije linija granica – Krupan, ali detalji pomanjkaju, da li je razbijena vojska ili se u redu povlače zbog kojih drugih razloga.

11. 7. 914 – Telegrami od Bećira i Mijuškovića odnosno naših operacija u Bosni i neposlušnosti serdara Janka. Mijušković čak dostavlja da su Srbijanci htjeli zbog toga da prekinu odnošaje i da je to jednom bio riješio Min.savjet. ali da su to izmijenili na njegovu predstavku i samo preko Gavrilovića tražili da u buduće ne bude toga. Sve je izgleda s toga što su naši uzeli Rogaticu. Po prijemu depeše Min. Savjet odlučio da se zatraži od gen. Jankovića u čemu je serdar Janko bio neposlušan. Pošto je to i Gospodar odobrio obećali poći kod Jankovića Petar Plamenac i ja i da pozovemo Gavrilovića. Petar ga pozvao ali ovaj odbio i molio Petra da i on ne ide – i saopštio mu da je on dobio u istom smislu jedan telegram od svoje vlade. I tako sam pošao u 4 sata po podne. Objasnio Jankoviću u čemu je stvar i dobio od njega ovlašćenje da se može javiti da je serdar Janko u svemu radio po njegovom naređenju kao načelnika Štaba Vrh. kom. da je po njegovom naređenju i Rogaticu zauzeo – jedino kad mu je prvi put naređeno da iz nje izadje vojska je ih osjetljivosti Crnogoraca da to ne učini – ali kad mu je naredba ponovljena izvršio ju je.

Tu večer bio na večeri kod Jankovića (na pastrvi koju sam mu ja dobio iz Podgorice i poklonio). Još bili Gavrilović i Potapov.

12/9 – Ujutru Gavrilović dostavio Jankoviću da je i on primio po istom pitanju saopštenje od svoje vlade i Bog zna rekao mu

da nije trebao davati meni nikakvo objašnjenje. Ušljed ovog ja se sastao s Jankovićem na podne i dugo se objašnjavali iz kojeg objašnjenja vidio sam da su Srbijanci sitničari. Zamjerali su Janku što je svečano ulazio u Rogaticu, što je nekakve zastave mijenjao, što se je vikalo Živio Kralj Nikola, Car Nilola i Kralj Petar. Janković se našao u nezgodnom položaju da kao delegat vrhovnog štaba srbijanskog svjedoči u pitanju koje pokreće srbij. Vlada – te mu ja obećao da od njegovog ovlašćenja neću upotrebe činiti, već toliko kao da je Vrh. komanda izjavila da ju je Janko slušao i u svemu po njenim naredbama radio.

U tom smislu istog dana – 12-og i upućen telegram Mijuškoviću i zamoljena vlada Srbije da ne daje povoda intrigama i ako što ima da prethodno traži od nas obavještenje.

15/9 – Večera u Dvoru na koju su bili pozvati svi franc. i srpski oficiri, strani i naši ministri.

16/9 – Saopštenje Petrovo da mu je vodja ustaša u Arbaniji pričao da ga Italija nudi mitom, da ju pozove da zauzme Volonu i naš zaključak da se to saopšti poslaniku Srbije i Rusije a eventualno i Ingleske i Francuske, te da se traži njihovo mišljenje o našem držanju na taj slučaj.

Istog dana Petar saopštio da mu je Kralj pokazao depešu iz Rusije kao da će puške (30.000) manliherove i municija biti odmah upućeno a i ostalo što prije. Od Vlade ruske ni slova / rđav znak – neće biti ništa, a i ako bude biće što malo i to će učiniti na svoju ruku sam V. Knjaz Nikola – tako Petar misli – a i ja sam posred toga. Vuk po preporuci ne jede meso.

16-og – Ujutru otputovala Milica sa dvjema malima za Nikšić povodom vijesti da je vojvoda Šako pri kraju. – Ne zastala ga živa, jer nije mogla izdržati vožnju automobilom već iz Podgorice produžila karocom i stigla u Nikšić oko 9 sati, a on umro oko 6 i po sati po podne.

17-og – Pošao na pogreb i 18 se povratio uveče na Cetinje.

20-og – Uveče govori u Dvoru s đeneralom Jankovićem o

pojačanju sandžačke vojske i drinskog odreda – i saopštih Obnorskom da Rusija daje Crnoj Gori 3.000.000 puda žita (48.000.000 kgr.)!! (biće cifra pogrešna te je vjerovatno 300.000 puda).

21-og – Išao na Lovćen – Kralj, Janković, Pešić, P. Plamenac, ja i Paligorić.

22-og – Telegram od Bećira da Rusija šalje 30.000 kambanica i drugih potreba.

25-og – Saopštenje franc. poslanika da se je Rusija obratila Francuskoj da nam dade uniforme, kambanice i druge vojne potrebe, jer da oni ne mogu poslati – sigurno da Rumunija i Bugarska drže strogu neutralnost.

26/9 – Ministar Plamenac predao spisak stvari koje tražimo.

10/10 – Mnogo se događaja izređalo u ovo 14 – 15 dana. Imadosmo pobjeda oko Kalinovika i u blizini Sarajeva. Imadosmo 8. o. m. i jedan neuspjeh. Lijevo krilo Sandžačke vojske razbijeno, te serdar Janko naredio odstupanje i centra i desnog krila čak do Jabuke. To povuklo za sobom povlačenje Drinskog odreda i Užičke vojske čak sa ovu stranu rijeke Drine. Ne znamo još ni danas da li je serdar Vukotić morao tako odstupiti, a on ne posla nikakav raport, koji bi objasnio situaciju. I još se drži da on nije imao uzroka da toliko odstupi. Bože zdravlja dako se i to objasni i dokaže da je on imao razlog, jer bi njegov neuspjeh bio i naš.

Brigadir Vešović pravi lakardije. Da je drugo vrijeme prosto bi ga trebalo suspendovati i predati sudu. Pitanje s kućom u Peći namoralo nas je da tražimo intervenciju Vrhovnog komandanta, da ga predamo sudu. Pitanje o gonjenju upravnih činovnika u redove vojske povući će izgleda, mi i našu ostavku, jer Vrhovni komandant nije još dao pristanak da se optuži sudu – moguće da će to i odbiti. Moj razgovor s Prestolonašljednikom po ovom predmetu u kojemu se je on solidarisao sa Vladom.

18/10 – Vešovićeva afera niti se svrši niti se razvija. Izdao mu naredbu da odmah kuću povrati i da će biti predan sudu. Do sada nemam vijesti šta je učinio i ako je prošlo već nekoliko dana.

Nered u Drinskom odredu, Skoro svi batalioni otkazali poslušnost. Objašnjavajući taj neposluh diviz. Martinović baca krivicu na nadležne faktore, bajagi da se u njih uzdaju smutnjivci. Ušljed ovoga mi predložili Kralju ili da se Mitar smijeni ili da mi otstupimo, ako se misli da je baš uzrok u okolnostima koje Mitar navodi. U isto vrijeme predložili da se spoji Drinski odred i sandžačka vojska pod Jankom ali privremeno, dok se nađe ko će ga zamjeniti. Najbolje kad bi mogao koji od sinova mu sa dobrim načelnikom štaba. Ovo „dobrim“ naglasio sam mu nekoliko puta. On pohvalio našu izjavu kao iskrenu i patriotsku, izjavio povjerenje i rekao da u načelu usvaja i poslije naredio mi da sve ovo raportiram Prestolonasljedniku, što sam učinio istog dana (16 o. m.). Izgleda da Kralj nije mogao nikakvu kombinaciju sa sinovima izvesti jer ovog dana u več (16-og) pozva nas i saopšti da je pozvao na Žabljak Janko i Mitra i po tri od bataliona koji se bune, đe je i on mislio krenuti juče, ali ušljed slabosti Kraljeve i bojazni da se komandanti toliko udaljavaju od vojske promijenio plan da samo po tri od bataliona dođu u Nikšić, đe će i on poći. Tako se i ova afera niti svrši niti zaoštri.

Juče 17 o. m. stiže vijest da je Turska objavila rat Rusiji, ovo mi dovodi u sumnju vijest koja je 16 stigla iz Rima kao da je Rusija pobijedila kod Varšave trupe njemačke i austrijske do noge.

Juče mi saopšti Plamenac da je Engleska uzela na sebe brigu da prevede Crnogorce iz Amerike.

Prije 3-4 dana bio uspjeh kod Hercegovačkog odreda. Zauzeli Kobilju glavu i neke vrhove sa jednim topom i jednim mitraljezom. Zaludu bili zauzeli i Gat sa tri topa i jednim mitraljezom pak se dali u pljačku te im opet to oteli. Naša vojska u Bosni povukla se s desne obale Drine sa zadaćom da brani Goraždu i Foču. Rogaticu evakuisali. Ima nešto trupa Drinskog odreda i s lijeve obale Drine, ali će se i one izgleda povući.

20/10 - Pismo E. Paše, da hoće na Skadar da uvede onamo red. Traži 500 pušaka i 200 kašeta od municije. Odgovor naš da ne ide na Skadar i predlog za verbalnu notu koja bi se imala dati ovd.pred. sila trojnog sporazuma da mu zauzmemo Skadar i držimo ga dok sile riješe njegovu sudbinu. Sve ovo odnio Plamenac Gospodaru na Rijeku s tim da ga isti dan povrati jer je on namjeravao zajedno s G.Cerovićem otići s Kraljem u Nikšić.

21/10 – Plamenac ne povrati verbalnu notu – telegrafirao mu u Nikšić da se čudim što se to odugovlači.

22/10 – Dobio odgovor da je Esad odustao od puta i da nije stvar hitna, da se sačeka povratak Petrov.

25. X. 914 – Došle vijesti o velikoj ruskoj pobjedi na Austrijancima i Njemcima. Veli se zarobili čak i Vrhovni štab. Tursku tuče u Maloj Aziji. Veli se da je u jednom bombardmenu „Gebe“ njemački brod koji je utekao ispred fran. i engl. eskadre i spasio se u Dardanele, oštećen da se jedva moglo povratiti u Carigrad.

25-og – Uveče vratio se Plamenac. Nijesam ga vidio, jer sam 26-og ujutru rano otišao sa g. De la Roš Verne da svečano otvorimo radio – telegrafsku stanicu koju su Francuzi podigli u Podgorici. Svečanost prosta: vodoosvećenje, govor moj i De la Rošov – pregled mašinerije. Na večer je opština davala banquet, ali mi nijesmo sačekali već se odmah poslije podne istog dana povratili. U putu za Podgoricu srio Gospodara u Očeviče, đe mi izmedju ostalog reče da je sigurna vijest da su Rusi zarobili štab i knezove Njemačke.

(Ovog dana u večer dođe kod mene Savo Vuletić i saopšti mi da je Plamenac dao nalog na blagajnu da se L. Mijuškoviću zadrže dva mjeseca plate sa koliko ga je kaznio zbog drskog tona prilikom prebacivanja telegrama zbog nekih đavoljih cifara, koje su imali Lazar i Mirko. Opet kubura i izravnjavanje sporova – možda i kriza! Kani se đavole – tako ti je to kad u svakom poslu proviruju lične pobude.)

30/10 – Blagodarenje za pobjedu ruskog oružja. Sinoć nam Gospodar saopšti da su Srbijanci morali uzmaći na svim pozicijama!

Večeras dolazi serdar Janko da objasni Kralju situaciju na ratištu.

Govor s Kraljem 29-og izjutra povodom depeše Jankove da svi ministri dođu u Nikšić, đe je bio Janko pozvat i đe je Gospodar namjeravao poći, pa ušljed toga što vidije da će i ministri ići, odustade od puta.

2/11 – Serdar Janko došao – što je i kako objasnio ne znam. Toliko sjutra dan po njegovom dolasku imali smo sastanak kod Prestolonašljednika, na kojemu zaključeno da se reducira vojska u Bosni, jer se ne može izdržati ušljed ružnih vremena i bolijesti u stopi. Janko sada radi na tome.

Kroz pjacu se pronose glasovi o krizi. Izgleda da nešto ima, ali što to ne mogu znati. Po svoj prilici Kralj priprema da nas jednog jutra otpusti. Tome ide u prilog traženja da se J. Plamenac izimenuje u Drž. savjet. Samo da oće to što prije da se jednom kurtališem ovoga čuda u kojemu se nalazim.

Jutros mi reče pukovnik Pešić da se biju ogorčeni bojevi oko Valjeva – bijaše se dobro prepao.

Juče 1/11 – Petar saopšti depešu Lazarevu da je krenuo neki transport iz Odese. Biće oružje i municija, a tako i depešu koja se uputila Lazaru da predloži Pešiću da se traži od saveznika jedan korpus vojske koji bi se iskrcao u Dubrovniku i pošao na Mostar i Sarajevo.

3/11 – Srbijanci razbijeni kod Valjeva, tako mi saopšti Gospodar jutros u avliji V. Doma a i večeras svima u Dvoru, gdje iznese ideju da Mitar Martinović sa svojim odredom dodje u Nikšić i tu da čeka dok se vidi đe će biti najpotrebniji. Uglavnom, to je i naša ideja, ali ipak savjetovali Kralju da ju ne iznosi dok ne dodje odgovor od srpske komande na depešu đenerala Jankovića kojom je pitao kako da ih pomognemo,

naglasiv u isto vrijeme da naše trupe nijesu za prelazak preko Drine.

Večeras govorio s Knjeginjicom Ksenijom za kupovicu 4.000 napoleona, koje joj je poslala V.K.Milica da dijeli sirotinji – da ih proda državi po 21 perp. Kurs vrlo povoljan i ona izjavila da ih je radija dati državi po 21 nego kom drugom po 22 i 23, a po to bi se mogli prodati.

5/11 – Kralj dao večeru na koju pozvao samo ministre – sigurno da suzbije glasove o krizi koje protura Knjaz Mirko sa svojim jednomišljenicima (agitacije njegove protivu Vlade i Janka u korist Mitrovu kod vojske a preko Sava Počeka! Po ovome mu cijeni pamet).

6/11 – Bio u Podgorici da pregledam bolnicu. Otputovao zajedno s Jankom koji produžio isti dan za Kolašin i Pljevlja a ja se povratio na Cetinje.

7-og – Polazak nekolicine ranjenih i bolesnih Francuza u domovinu i srdžba njihova da nijesu paradno otpraćeni! Sorta a ovamo topovi im leže na Lovćenu, aeroplani na Viru, a flota ne smije ostati prema Baru ni dok se jedan parabrod iskrca – već bješe sa robom koju su bajagi donijeli da je iskrcaju. Sirotinjo i bogu si teška – a da nije sirotinje trebalo bi pokazati svima da su ništa – kao što jesu. Italiji dopuštali da uzme Valonu, Grčkoj Epir, a mi ne smijemo od saveznika osigurati plovidbu Bojana-Jezero. Eto Bojanu Kačaci smetaju, a i jezerom pucaju na naš parabrod.

8/11 – Jednog krmanoša smrtno ranili a drugog lako. Krmanoš umro. Obnorski, kako mi reče S.Vuletić čak sprečava odv. dopisniku Vjesnika Ruskog (Viberu) da javi o tome, a već neka da nam pomognu.

Bože da mi je jednom na ,, “ (kao u originalu nepopunjeno, prim. priređivača S. M.) porazgovarati se sa ovim „Vesilama“ ili „Veslsmrduljama“.

17.11.914 – Serdar Janko vodio petodnevnju borbu na desnoj

obali Lima – završila se odbijanjem neprijatelja k Višegradu. Janko protestirao zašto se o tom nije javljalo u listove – i zbilja Vrhovna komanda dala izvješće tek po svršetku, ali zato što nije imala podataka.

Jedan dio Drinskog odreda (6.000) dolazi sa Mitrom u Nikšić kamo je i Gospodar juče pošao da ih sretne i ohrabri. Tu da malo počinu i da se upute gdje bude potreba k Grahovu, Gacku ili Podgorici jer i Arbanija prijeti i roguši se. Na Esad pašu skočili i Turci i Latini – izgleda da će ih sjediniti „prorokov barjak“ i Sveti rat koji je sultan proklamovao.

(Gospodar nam saopštio prije neki dan da je komanda srpska tražila da što više vojske ostane u Sandžak i on to odobrio iako se boji Cetinju i Nikšiću!) Jutros došao ataše ministar rumunski, da pregleda put preko Peći u slučaju zatvaranja Soluna. Francuski artiljeristi polaze iduće nedelje u Francusku. Svršili svoju misiju!!!

(Savo Poček priznao da ga je Knjaz Mirko preko Jablana (momka) poslao da agitira za Mitra, a protivu Janka i Vlada i u vojsku. Savo i Jablan zatvoreni. – Knjaz Mirko poslat na Kruševac).

18/11 – Stiže vijest od L. Mijuškovića da je Biograd napustila srpska vojska i da su ga zauzeli Austrijanci. Srbija evakuisala i Užice i tijekom rascijepjenja naše vojske.

19/11 – Telegrafira serdar Janko da je potisnut na desnoj obali Lima, da neprijatelj snažno napada da prodre na Priboj. Traži da se evakuišu Pljevlja, jer veli da će ubrzo morati napustiti cijelu Pljevaljsku oblast. Izvjestio sam o tom Gospodara a govorio i sa generalom Jankovićem koji već bijaše izdao naredbu Janku da pojača Dimsku diviziju, te riješismo da se počne prenositi iz Pljevalja što je poteže.

22/11 – Janko se povukao na Rudo prema Limu, ostavio jača odjeljenja na Drini, a sa glavninom priješao na Metaljku i k bliže Pljevljima.

Juče 21/11 – Dolazi aeroplan i baci dvije bombe – rani Laza St. Tatara na brdu više bolnice.

Sjutra 23-g, dijeliću ordene oficirima i vojnicima francuskim, a u večer davati oficirima večeru u Lokandi.

26/11 – Polazak sviju ministara na Rijeci, tamo pitanje o raznim nabavkama i o mjerama koje treba preduzeti da se spriječi nered u vojsci. Prije polaska groja Petra Plamenca i Ljuba Bakića i poziv kod Knj. Našljednika, te njegovo saopštenje da nas Kralj zove po predlogu Ministrovu da mi budemo sud za suđenje vojske!!!

27/11 – Cerović i puk. Nešić otputovali u Nikšić kao komisija da iznađe način kako da se neredima u vojci na putu stane.

30/11 – Telegram od Vesnića da Francuzi nude crevlje i triko - uniforma nema osim ako hoćemo 100 000 metara XXXXX. Javili Vesniću preko Gavrilovića o formalnom obećanju Francuske da nam dade 45.000 uniformi.

1/12 – Petar Plamenac otputovao zbog ovoga u Nikšić da se sporazumije s Kraljem, a i da mu predloži da se neko pošlje u Francusku.

Ovog dana u večer stigla privatna vijest gen. Jankovića da je Biograd zauzela srpska vojska, kojim povodom bilo manifestacija u varoši.

2/12 – Vijest se zvanično potvrdila, oglašena topovska paljbom ovđe i na lovcenskim pozicijama, a sutra u 11 sati prije podne biće svečano blagodarenje – u večer iluminacije.

5/12 – Došao Gospodar iz Nikšića. Tog dana u večer davao den. Janković večeru.

6/12 – Nikoljdan – čestitanje u Dvoru zvaničnije bilo – a u legaciji ruskoj jeste poslije (službe) blagodarenja u maloj crkvi za Cara ruskog Gospodar pozdravio Nešića sa činom počasnog generala crnogorske vojske. Ovo ozlojedilo ostale oficire te riješili da se i oni odlikuju i to Pešić kao i Nešić a ostali krstovima. Prema odobrenju datom od strane Gospodara Petru Plamencu da se šilje neko u Pariz i London određen Jovo.

Risto Popović

7/12 – Razgovori moji i G. Cerovića s Kraljem o tom da se smijeni Janko i Mitar sa komanda.

8/12 – Saopštenje gornjeg u Min. savjet i pristanak. Poslije sjednice govori Petar Plamenac Kralju da Našljednik ide za komandanta i da mi najprije Janka obavjestimo o tome da ćemo tražiti zbog poslova da se opozove. Gospodar rekao da će on to učiniti „raskriptom“ i pošto čujemo taj raskript da ćemo i sami pristati na istom.

9/12 – Sukob između P. Plamenca i Lj. Bakića i njihove ostavke, koje Kralj nije htio uvažiti i tako oni ostali u krizu dok je došla mnogo jača, a evo koja:

14/12 – Izgleda Gospodar onog dana kad je s nama govorio o Jankovu smjenjivanju naredio je Vrhovnoj komandi da pozove Janka i ovaj došao sinoć. U putu svratio kod Kralja koji je bio pošao 11. o.m. onamo da ostane 1-2 dana. Kralj ga dočeka hladno i saopštio mu da hoće da ga smijeni sa komande, jer se osjeća labavost vlasti, a i njega i Mitra kune narod i vojska. Janko mu izjavio da će podnijeti ostavku. Pošto je Janko ovamo krenuo Gospodar me zvao na telefon i saopštio, pravdajući da se nije protivu Vlade ništa govorio (ovo prijed no je Janko došao, znači

biće kakav ispad možda namjerno učinio). Mi ostali ministri sinoć prije no smo i videli Janka, sporazumjeli se što ćemo i kako, a na ime da kažemo Janku šta se je ovamo događalo i da nastojavamo da ne daje ostavku. Sve to nije uspjelo i Janko je večeras u ime sviju podnio ostavku 14/12 – Nijesam još Janka vidio i evo i neću večeras, jer su već 10 sati, ali mi reče P. Plamenac da je Gospodar izbucuo ostavku i Janku rekao da počine koji dan pa da opet ode u Sandžak da preduzme komandu.

20. 12. 914 – Dosadašnji dani prošli u kuburenju oko žita koje je na manjkamentu i drugih namjernica. Ovog dana bio na Rijeci sa serdarom Jankom koji je produžio za Sandžak i gen. Jankovićem. Išao radi pitanja o regrutovanju naših mladića.

23/12 – Neprilike zbog zdravice Kraljeve u kojoj pominje Badnju večer – Martinoviće, Boriloviće i t.d. Kolege ljute, hoće da se to izbriše – ne trpe pojedinačno isticanje. Kralj ne hoće. Petar Plamenac polazi u Nikšić ali badava – Kralj ipak neće.

24/12 – Badnju večer proveo lijepo kao goste imao srbijanske oficire.

26. 12. 914 – Saopštenje Gavrilovića, da će Srbija s obzirom na ozbiljnu situaciju u Arbaniju zauzeti neke strategijske tačke, da i mi to možemo učiniti ali da to ne izgleda osvajanje. Ovo saopštenje Petru u Nikšiću, kojim povodom javio da će doći ovamo.

27. 12. 914 – Opet kubure s kolegama zbog odgovora Mitra Martinovića na zdravicu Kraljevu koju je u Nikšiću govorio predstavnicima bataljona iz kojih je bio pozvao po jedno-dva vojnika da zajedno badnjak nalažu. Cerović čak i ostavku potegao kao iza pojasa.

Večeras Kralj došao na Rijeku i tu zakonačio. Plamenac došao ovamo, ali ga nijesam vidio, no tek sjutra.

28/12 – Došao Kralj na Cetinje. Govor kod njega odnosno Pašićeve depeše i njegovo malo iznenađenje kad se o tom počelo govoriti, jer držaše da to niko ne smije znati. Petar pitao Pešića koje tačke misle Srbijanci zauzeti.

30/12 – Gospodar došao na Rijeku.

1915.

1. I. 915 – Išli svi ministri i đeneral Janković s Pašićem i posl. Mihailovićem na Rijeku da čestitamo Gospodaru, koji nas je carski dočekao. Tu je Petar saopštio da Mijušković javlja da se za sada ne ide u Arbaniju, jer je Italija izjavila da ne misli ići dalje od Valone, a i to da je uzela uprkos Austriji.

Sa transportima ne ide dobro. Nešto uglja i pšenice koju je admiral poslao na neki privatni brod poslao do Medove i tu prekrcana u brodiće. Arbanasi ne puštaju što im neće dati para.

17/1 – Ovih sedamnaest dana prošli bez značajnih novosti, što se general Tatišev koji je imao donijeti Kralju i Kraljevićima ordene vratio iz Niša pod izgovorom slabosti i rđava vremena. I jest vrijeme kakvo se odavna ne pamti. Snijeg na nekim mjestima do 4 metra visine.

Petar Plamenac i A. Radović išli kod admirala da ga mole za transporte. Petar se povratio 10 o.m. u večer a Andrija ostao i dalje da uredi neke stvari. Admiral obećao.

Na 6. januar došao jedan transport i iskricali 500.000 kgr pšenice i nešto koksa.

Naredba za regrutaciju izdata 12 o.m. izgleda pogodila svakog ali se niko ne smije oglasiti osim nekakvi omladinci sramotili bezimenim protestom.

Pitanje Bojane još stoji neriješeno. Mi ne smijemo od saveznika ništa preduzeti a Arbanasi ofursatili. Sramotna Jevropa i žalosne male državice – vazda vam je suđeno da budete za potkusurivanje velikih sila.

(10. u večer davao srbijanskim oficirima večeru)

Od 17-og do 23-g dani prošli u običnoj kuburi. Najznačajniji bio 22-i. Toga dana bio aeroplan – bacio bombe bez štete. Prestolonašljednik me zvao zbog skandala Knj. Petra i oficira mu koje u štabu ima a povodom pisma K. J. I. U večer došli transporti i preko noći iskricali žito, brašno, crevalja, nešto

uniformi, koksa, automobil i t. d. Bili na Rijeci kod Kralja Plamenac, Vuletić i ja – večerali i sjedili do ponoći. Ovđe se povratili tačno u dva sata po ponoći. Razgovor o konjima koje treba spremi za vojsku koja će operisati u Bosni i Hercegovini.

27/1 – Predlog kralju da se pošlje div. Martinović u Rusiju radi potrebnih vojnih stvari. Kralj bio protiven i rekao da se to traži preko srpske vojne komande. Tom prilikom izjavio da on vodi politiku sa Rusijom da je na dobrom putu i saopštio mi jedan plan odnosno autonomne slavonske države u koju bi ušli Češka sa Moravskom i Šlezijom.

28/1 – Ujutru došao parabrod iz Aleksandrije sa brašnom, ječmom, orizom i kožama oko 780 tona.

26. I. 915 – Demarš poslanika francuskog, engleskog i ruskog da se ne dira u Arbaniju, osim ako bi ova izazvala – povodom kojim upućena nota svima – da se preduzmu koraci da je Bojana – a posebno ruski da mi bez Skadra ne možemo i da nam Ruska Vlada sprema teren kako bi jednog dana uzeli ovu varoš sa okolinom.

3/2. 915 – Pošao sa đeneralom Jankovićem za Bar tu bila 4. i pregledali baterije i ja nešto odnosno provozao robe uredno, 5 preko Spuča, Koščela u Budvu, 6 na Prčiju Glavu – 8 preko Brajića i Obzovice na Cetinje, 9 u Podgoricu na zakletvu regruta. General Janković hvalio Kr. Petra i Lompara, dok ih ja hoćah smijeniti da mi bijaše u vlasti.

Kad se povratio iz Budve našao aferu Župljana njih 230 napuštili položaje kod Višegrada i krenuli amo da se žale zbog što im je vojska razmještena po kućama.

12/2 – U veče 2 kontatorpiljera francuska dopratila jedan transport, te jedan od njih u portu naišao na minu i potopio se. Bilo oko 30 žrtava.

Kralj došao s Rijeke jedan ili dva dana ranije – strašno neraspoloženje, te čak prijetio promjenom kabineta.

16/2 – Afera Župljana došla dotle da ih je žandarmerija razoružala na putu od Šavnika za Župu.

12/2 – Noću između 17/18 ili 18/19 neprijateljska flota bombardovala Bar. Pristanište, upotrebila mitraljeze, očistila keaj od naše slabe straže, iskrcala nekoliko vojnika, upalila jedan magazin, đe bila vrlo mala šteta, odvela jahtu i potopila blizu keja, ili ona ili možda naša artiljerija, koja je uzgred budi rečeno, sasvim dockan otpočela dejstvovati. Tim povodom naređeno da Gornjo-zetski bataljon ide u Bar, gdje je trebao biti večeras. Ali rekoše jedva da je došlo polovina. Ostatak svratio da počine kod kuće!! Lijep rešpekt od komandira!!

Osam Župljana dolazilo na Cetinje da se žale Kralju. Ostalo da se predadu sudu i već onamo (sud san. vojske) počelo isleđivanje. U idućoj svesci treba zabilježiti aferu Vojnovićevu.

22. 2. 915 – Afera Vojnovićeva – P. Plamenac dobio telegram iz Niša od Mijuškovića da se onamo doznalo da Vojnović sprema brošuru u kojoj dokazuje da je Dalmacija italijanska. Tim povodom Petar javio Jovu Popoviću koji bijaše u Baru u putu za Francusku, da se za to zainteresuje. Jovo pokazao telegram Luju, koji je bio u Rimu. Telegram Petrov savim učtiv. Ljuo tada, kako kaže Jovo, zahvalio na takvo mišljenje o njemu, docnije pisao pismo D. Gregoviću u kojemu napadao i Petra i Jova i sve uopšte i dao ostavku na službu pri Dvoru (civilna kuća kraljeva). Sve ovo bilo prije oko dva mjeseca, a prije nekoliko dana upravo u prošlu nedelju (15. o. m.) g. Gavrilović priča mi o toj brošuri, koja je već štampana i koja je u prilog srpstva, kako mu je Vojnović o njoj kazao kad ju je pisa, ali da mu nikad nije ni jedan odlomak pročitao, međutim, nekom žurnalisti italijanskom (Beri-u) čitao redovno. Zaključio sam da je Gavrilović zaključio iz takvog postupka Vojnovićevog da je brošura u korist Italije (zato što je čita Beri-u, a njemu – Gavriloviću ne) i o tom sigurno javio Pašiću, a ovaj Mijuškoviću. – I tako se ova afera svalila na nas ni krive ni dužne.

Afera Stefanovićeva. Bivši ministar vojni Srbije, koji je sada vojni agent u Parizu izjavio je u Ministr. francuskom, da Crna

Gora nema nego 30.000 vojnika, što je naljutilo Francuze, te nam uskratili davanje ostatka uniforma i kabanica. Plamenac uze brojno stanje vojske (oko 50.000 sa regrutima) i protestirao kod francuskog i ruskog poslanika i kod Gavrilovića.

Gospodaru došla ideja da šalje na Carigrad 1.000 vojn. da kooperišu sa Francuzima i Inglezima!

23. 2. 915 – Jutros stiže vijest da je Venicelos podnio ostavku. Tumači se da je to posljedica pitanja: hoće li Grčka u rat. Venicelos je za rat protiv Turske – Kralj tome protivan. (Njemački uticaj!) Neki vele da bi ovo moglo biti sudbonosno po Grčku. Daj bože da Kralj na kraju krajeva izuvuče deblji kraj. (Ah, kako se ja zaludu veseljah da će i za nas biti što god bolje ako Grčka zarati; da će i njena flota krstariti našom obalom, a i da će nas pomoći u transportima.)

25. 2. 915 – Sinoć primili od Janka jednu depešu šifrovanu u kojoj protestira protivu izašiljanja Mislisava Nikolića⁴² u B.Polje, protivu kontrolnih komisija i zbog izašiljanja Stana Uskokovića radi državnih nabavki, navodeći da će on sve razjuniti od Čajnice do Peći i da se vojska zbog toga buni.

Mi mu u odgovoru objasnili i zbog Milisava i zbog Stana, te izjavili da nijesmo držali da će to vojsku pobuniti i naposljetku da ćemo moliti Kralja da ga pozove, jer da više nećemo zajedno u Kabinetu. Sad oko osam sati idući kući primio kratku šifrovanu depešu od njega kao odgovor na našu, ali pošto me mrzi ići večeras u kancelariju gdje su šifre. Ostavio sam za ujutro da ju dešifriram.

Jutros prije podne Gospodar naređivao odnosno podjele žita kapetanijama i tražio da se Dodošanima dade nekih 50 stari, što ja nijesam mogao ispuniti jer žita nije bilo. Šta više i ono smo podijelili kapetanijama nije potpuno, već nam nedostaje oko 30.000 na po miliona kgr. – Rekao bih da se je zbog ovoga i ljutio. – Večeras odnosno danas na 1 i ½ sat po podne povratio

⁴² Milisav Nikolić, poslanik, potpredsjednik Crnogorske skupštine.

se sa Rijeke, ali ga još nijesam gledao, jer je do dugo spavao – ozebao je, kako reče Knjeginjica Ksenka.

Noću između 25-og i 16-og februara na 2 ure po ponoći primio šifrovanu depešu od Janka kao odgovor na onu našu.

27. 2. 915 – U depeši Janko izjavljuje da on nije imao namjeru da vrijeđa, da je ono u depeši bio samo druževski razgovor. Ja mu danas odgovorio da smo voljni uzeti depešu onako kako ju je on, veli, poslao ali da ga pozivamo da dođe i uzme upravu Min.vojnog jer odatle može više koristiti nego kao komandant Sandž.vojske.

16. 3. 915. i 28/2 – Janko odgovorio na gornju depešu priznao sve, ali se izvinjava da sada ne bi smio vojsku napuštati pošto je na mucu bez taina. Još do danas po tome ništa ne odlučio, niti sam imao vremena time se baviti.

1. 3. 915 – Otputovao u Podgoricu zbog zaraze među regrutima. Ovog dana Gospodar uputio depešu Kraljeviću Aleksandru kojom predlaže đenerala Jankovića⁴³ za čin vojvode u crn. vojsci.

U Podgorici ostao do 4 o.m. bio u Tuzima i na Plavnici. Po povratku iz Podgorice Gospodar mi saopštio odgovor Kraljevića Aleksandra u kome govori da će predlog uzeti u najozbiljniju procjenu.

Za ovo vrijeme od povratka iz Podgorice do danas (16. 3.) događaji tekli kao i obično, a kao najozbiljniji: pad Pšemisla, u čast njega bila sinoć večera u Dvoru, bilo bombardovanje Bosfora od strane ruske flote i Dardanela od strane ingl. i franc. Prvo počelo skoro – vijest došla danas – a drugo prije mjesec dana. Danas bilo utanačeno da se zauzme desna obala Bojane sa Taraboša. Bog zna hoće li se to izvesti ili izmijeniti kao obično kod nas.

Pojava pjegavog tifusa u Pljevljima i Peći a danas bio i jedan slučaj u Foči.

⁴³ Božidar Janković (1849–1920), general, jedno vrijeme načelnik Vrhovne komande crnogorske vojske.

Telegram V.Knjaza Nikole Kralju da Rusija daje kredit od 8.000.000 fr. Da upotrijebimo za kupovinu oružja. Mi odbili pare, a tražili oružje – posredovao i đeneral Janković preko Vrh. srp.komande ne uspjelo – ostalo da se pošlje. M. Martinović divizijar za tu kupovicu, a da mu se pridodaju agenti Srbije u Parizu i Londonu – eventualno i Jovo Popović.

Danas otpočelo rješavanje afere Gregovićeve. Zbog onog pisma Dujovog Gregoviću o kojemu se govori u početku ove knjige i zbog odgovora na isto u kojemu Gregović još žesće napada Plamenca ovaj poranije tražio da se Gr.⁴⁴ diže iz Dvora. Gospodar pristao ali ne htio potpisati ukaz već rekao da se za sada odloži do proljeća – to bilo prije 1-2 mjeseca. Sada Plamenac traži da se stvar riješi i ja prije tri dana govorio o tom Gospodaru, te uredili da ja pozovem Greg., sve mu izložim i saopštim da ću ga premjestiti. Tu mu danas i saopštio ukaz napisan za načelnika Min. Unu. Poslova – Pošt. Telegr. Odjeljenje. Još nijesam ukaz podnio na potpis.

18/3 – Noćas – 17/18 – tačno na ponoć aeroplan austrijski letio nad Cetinjem i bacio 5-6 bombi. Bez znatne štete- ranio 2-trojicu.

19/3 – Esad paša..... traži „Drim“ i jedan mitraljez i top. Rečeno Petru da mu odgovori da se Drim jer je italijanski ne može dati, a nastojaćemo da mu kupimo u Italiji ako budemo mogli.

20. 3. 915 – Pošli na Rijeku Janković i ja, P. Plamenac i M. Martinović da utvrdimo spisak oružja što se ima kupiti u Francuskoj, Engleskoj ili gdje drugo.

Našljednik bješe na Rijeci – slab – nije prisustvovao našem razgovoru o ovim potrebama! (nije se ni interesirao)

Ovog dana na Rijeci saopštio mi d-r Perović, moj kum, da prekida odnošaje sa mnom. Kao neposredni povod uzeo to što mu nijesam odobrio po 50 perp. dnevnicu kad je išao u

⁴⁴ Dušan Gregović.

Podgoricu da pregleda rekrute i perp. 60 za podvoz iako je išao na automobilu Crvenog Krsta kojim raspolaže Knjeginjica Ksenija, pa taj akt u vezi sa nekim ranijim pozivom od strane S.Vuletića za neke glasove, što Perović misli da sam ja Vuletiću rekao, što mu nijesam posjetio roditelje u Kastio i što sam ga napao prije neko veće u mojoj kući, uzeo kao znaci neprijateljstva sa moje strane koji ga navode da mora sa mnom prekinuti. Ja sam na to pristao i tako smo prekinuli. U stvari, mora da je po srijedi afera Gregovićeve zbog koje je na mene ljut – jer sve ovo zbilo se ranije i on ne prekinuo no baš sada poslije Gregovićevog premještaja. Da oprostis bog i sv.Jovan ali ja ne držim da sam kriv. U ispitivanju o širenju netačnih glasova, koje je Vuletić preduzeo ne znam da li sam ma i najmanje umiješan. Što više sjećam se da sam neđe tih istih dana savjetovao Perovića da se uopšte uzdržava od kritikovanja crnogorskih stvari, a hvale austrijskih jer je to osjetljivo u ovim prilikama. Uostalom ta se je afera svršila sva na tome, što je Vuletić pitao koje je najprije neki glas pronio, a čini mi se da je palo na J. Matanovića.

Preko Koščela sam prošao za Budvu sa đeneralom Jankovićem. Nijesam smatrao da sam dužan tražiti roditelje d-r Perovića pa iako mi je kum, jer sam bio na prolazu, premda smo mu oca vidjeli pitali se s njime i đeneral i ja i đeneral baš u mom prisustvu ovđe na Cetinju kazao doktoru da smo mu oca vidjeli. Ja nijesam našao za potrebno mu to ponavljati kad mu je već Janković kazao. Može biti da mu ne bih nikako ni kazivao, pa baš i da mu nije Janković kazao, jer ne znam na osnovu čega bih to morao u ovim prilikama baš i činiti.

Zaista sam ga osorno dočekao u mojoj kući jedno veće, čak mu i prebacio austrofilstvo a jednom rekao i da ne „govna“ zato što bijaše počeo obništavati sve što je crnogorsko navodeći da Crnogoraca u borbi nema do 20.000 i da nijesu junaci navodeći „Bardanjolt“ u oktobru 1912 g. Naročito me je naljutilo to

odricanje svake vrijednosti crnogorskom vojniku i tvrđenje da ih nema do 20.000 jer mi odmah dođe misao na tvrđenje Stefanovićevo u Parizu slično ovome. Dijurnu od 50 perp. dnevno kao ljekaru Kraljevu koji ima plate 10.000 perp. godišnje nijesam mogao odobriti, jer mi se činilo to i nepravilno i grehota, a još manje plaćati mu podvoz, a išao je besplatno.

22/3 – Prvi dan Uskrsa išli svi ministri da čestitamo Kralju Uskrs. P. Plamenac produžio za Podgoricu, kako mi je docnije saopštio da preda telegram na radiotelegrafiju kojim se moli admiral da flota proprati Našljednika do italijanske obale, gdje ide da se liječi! Admiral je odbio da primi na sebe toliku odgovornost! Inače Voskresenje prošlo sve u kancelariju.

24/3 – Išli na Rijeku Plamenac, Vuletić i ja da po raznim pitanjima referišemo Kralju. Ja imao kao najglavnije pitanje zajma za vojne potrebe, a prema detaljnim pitanjima. Zajam bi iznio oko 24 miliona računajući da će rat još trajati 6 mjeseci. Ovog dana aeroplan austr. prošao preko Rijeke baš kada smo mi tamo bili za Podgoricu gdje je čuda učinio – bacao bombe glavnom ulicom i ubio i ranio oko 70-80 osoba još se tačan broj i ne zna. (Išli u aut. Uskokovića i nestale nam gume. Vele Našljednik naredio da se uzmu za njegov automobil!!)

5. 4. 915 – Do ovog dana bilo nešto novosti ali ih se sjetiti ne mogu. Od interesovanja je afera koju počinje V. Zimonjić⁴⁵ sa svojom dostavom o Velikoj Srbiji. Još nije ništa preduzeto osim što je naređeno kom. Sočici da uhvati nekog Glišu Lalovića, koji je govorio o tom Zimonjiću. Bog zna kako će se stvar razviti.

Glad počela, ako ugrije no žito zvek! Bolijest – pjegavi tifus ne širi se naglo. Danas dolazio aeroplan, ali nije bacao bombe. Gospodar ga gađao mitraljezom, a potom ušao u Dvor. Ja ga posmatrao iz Vrhovne komande đe se bijah potrefio kod đenerala Jankovića.

⁴⁵ Vladimir Stevanov Zimonjić, ordonans kralja Nikole, unuk popa i četobođe Bogdana Zimonjića.

Ovog dana imali zajedničku sjednicu sa poslanicima Rusije, Francuske i Engleske. – Plamenac, Radović i ja zbog zajma.

Diviz. Martinović pošao prije četiri dana u Rusiju po pozivu Velikog Knjaza da mu se jedan oficir pošalje u njegov kvartir. Naređeno mu da i Savonov posjeti. Bijaše najprije utvrđeno da Martinović i A. Radović⁴⁶ idu u Franc. i Engl. da kupe ratni materijal, pak se poslije preuredi da Martinović ide u Rusiju, a Radović u Francusku. Ovo je bilo povodom prepiske između Gospodara i Velikog Knjaza a radi se o budućim granicama Crne Gore. Vjerovala se da će Austrija tražiti mir – ali izgleda to bi pogrešno vjerovanje.

21. 4. 915 – Svaki dan sve teži. Glad sve više steže. Žita ni od kuda ne dolazi. Flota francuska ne hoće ništa da doprati. Milion kila naše robe koja je bila na Malti uputila je za Solun odatle za Mitrovicu odakle da ga prenosimo, a čime a kudijeh? Puta nema, prenosnih sredstava nema, što je bilo to je upotrijebljeno za sandž. vojsku (Ovu groznu situaciju iskorištavaju nam politički neprijatelji. Juče baš Gospodar pokazao „strogo povjerljivo“ pismo od J. Plamenca u kojemu između ostalog baca na režim krivicu za sve nedaće, a kaže ima se i načina i sredstava da se izađe iz ove teške situacije!! Između ostalog kaže da je ovaj režim kriv što je narod došao do uvjerenja da Crna Gora ne može samostalno živjeti – a on to preko Drljevića u skupštini javno ispovijedao; veli da je Kralj i za njega nepristupačan te da mu je morao pismeno izložiti svoje poglede – a međutim, on je „član civilne kuće“!!! I još sijaset ima u tom pismu nepravih i ludih pregvašdanja (kao u originalu prim. priređivača S. M.). P. Plamenac čini mi se uzeo od njega kopiju.)

Još jedna nada u nešto malo žita i brašna što smo kupili u Grčkoj, premda i tu nam je bila nedaća i stvar malo odocnila – i u vijest da je ipak nešto natovareno na Malti što ona ima da se uputi za Medovu. Večeras javi Žugić iz Mitrovice da je onamo

⁴⁶ Andrija Radović (1872–1947), predsjednik vlade u egzilu.

došao neki Francuz da primi milion kila upućen na nas preko Soluna – a P. Plamenac predlaže da se iz Soluna povrati 500.000 kila žita i pšenice parabrodom u Drač, a odatle krijući da ga uvodimo u Bojanu. Nijesam pristao ni jedno ni drugo – ne znam šta da radim!!

Pa i u ovoj groznoj situaciji koju pero ne može opisati a rječnik i najbogatiji izložiti, politički momenti, politički trikovi ne manjkaju. Pravaši u vojsci pokušavaju sve i svja samo da ju protivu nas izazovu – vojnici i klubaši i pravaši – voda ih obojicu ponijela, laju, ogovaraju, kritikuju ne samo pojedince – Vladu već i Kralja.

Knjaz Mirko snuje planove o svom prestolonašljedstvu, a Prestolonašljednik mrzi i na sebe i na cio svijet – silom se načinio bolestan, dok se je zbilja i razbolio. Izgleda svu je brigu sveo na tome da pođe iz Crne Gore i više se ne vrati.

U ove dane pada i konfuzija oodno građenja puta Mitrovica-Peć-Andrijeвица. Zvečarska blagajna iz Mitrovice javlja carinarnici Peć kao svršenu stvar samo da se isplaćuje a ona će pare davati. Šef građ. sekcije iz Skoplja Luka Ivković traži da mu se pridoda inžinijer iz Peći jer da će da se trasira i radi ovaj put – a mi zvanično ništa nemamo, šta više L. Mijušković o tom ne zna i javlja da to i ne može biti jer Srbija nema zarobljenika za ovaj rad, pola umrlo a pola zaposleno onamo.

23. 4. 915 – Juče bio Kraljičin rođendan. Mi namjeravali popodne lično ići da čestitamo na Rijeci, ali nas od toga odvratila (8/4 – Nikakvih novosti od velikog značaja. O akciji na Dardanelima niko ni riječi. Na našem frontu mirno. Na Karpatima Rusi pomalo napreduju, ali još ničega riješeteljnog. Italija čuti ko „mona“. Bijaše se onomad pronijela vijest o nekom sukobu sa austrijskom regimentom – ali se ne potvrdi.

Žita ne dolazi ni od kuda. Muka!

Rješavamo, ali se ne riješismo, o polasku misije u Ameriku da bi nagovorila Crnogorce da dolaze. Srbija dala na tu svrhu u

zlatu 500.000 fr. za novčanice sa 25% kursa. Petar Plamenac hoće da pošlje onamo S. Đuraškovića⁴⁷ i J. Matanovića – i mi ostali nijesmo protivni jer znamo neaktivnost Jovanovu, ali pristali pod uslovom da se neki Seferović⁴⁸ imenuje za konsula za kojega se veli da je dobar patriota i da poznaje naše ljude dobro i zauzima se za našu stvar. Petar opet i tu ima izgleda nešto ličnoga, ne hoće da to učini i ako obećaje a odugovlači bajagi pod izgovorom, dako bi bolje radio u nadi da će postati konsul.

Sve nam nekako ide rogoobatno pa će nam tako bojim se i izaći. Vrijeme je takvo da se ne može praviti kabinetsko pitanje a beli se više izdržati ne može.

Gospodar koji dođe iznenada s Rijeke da prisustvuje blagodarenju, i on umjesto nje primio čestitku vrlo ljubazno uprav najljubaznije što se može očekivati. Zbilja nemamo razloga ma baš nimalo potužiti se na njegovo ophođenje i ljubaznost. Uvijek ljubazan i povjerljiv. Ako i biva kakav momenat ijeda nije čudo u ovoj teškoj situaciji.

Sjutra 24 o.m. polazimo za Nikšić P. Plamenac i ja, a sa Rijeke ide Gospodar s pratnjom i generalom Jankovićem – u Nikšić dolaze svi komandanti odreda – dogovor – ali kakav još ni ja ne znam.

Danas 23-og neprilika sa puk. Filipsom atašecom engleskim, koji je pošao na Kuk pa ga naša straža vratila. Bila nekakva belavna zbrka. Ministar engleski jako naljućen.

26/4 – U večer povratili se iz Nikšića na Cetinje serdar Janko, Petar i ja. Gospodar ostao na Rijeci. Đeneral Janković ostao u Nikšić s namjerom da sutra pođe za Grahovo. U Nikšiću dobili mnoge novosti i to ove:

Srbija protestirala (Pašić) što su saveznici ustupili Dalmaciju Italiji, izjavio da je tim pogaženo načelo narodnosti, koje je proklamovano u početku rata, da se više vojska neće biti sa onim

⁴⁷ Savo Đurašković, sin brigadira Đuze, crnogorski poslanik i političar, govorio više jezika.

⁴⁸ Anto Seferović, crnogorski diplomatski predstavnik u Njujorku.

oduševljenjem kao prije, da narod i državnici negoduju protivu toga i izjavljaju mu nepovjerenje tako da je njemu nemoguće više ostati kao ministru i naposljetku tražio, da sile sporazumno demantuju to što listovi govore, da ne vode pregovore sa Italijom o jugoslovenskim provincijama bez njenog znanja i da Italija ne operiše s vojskom u ove provincije bez prethodnog pristanka Srbije. – Nepoznato je da li je na ovo odgovoreno od strane velesila. (Ovako javio Mijušković, a njemu kazao Jovanović.)

Mijušković javio iz Niša da je iz privatnog izvora doznao da Rusija i Francuska prave presiju na Srbiju da preduzme ofanzivu prema Austriji – ne govori se u kom pravcu.

Ambasador ruski u Rimu Girs proputovao onomad kroz Niš za Rim. Pašić ga zvao na večeru. Bio sasvim uzdržljiv. Rekao samo: da Srbija ne smije zaboraviti da je Rusija zbog nje objavila rat. Izgleda da se Rusija ljuti na nju što ona hoće da oponira ustupcima, koji se čine Italiji. (Ovo javlja Mijušković.)

Njemački ambasador napustio Italiju – znak da se Italija nije mogla nagoditi sa Austrijom i Njemačkom i da Italija hoće da ratuje. Ajde nakani se jedna najnevaljanija vojsko na zemaljskom paru, ajde ništa vojsko i ništa državo, ajde miletu bezobrazni i gnjili! Ajde žabari i makaronaši!!!

Admiral javio da je nešto hrane prebacio u Solun, a ostatak će ubrzo dobaciti do Medove. Ajd slava bogu, dako i to jednom bude premda sumnjam jer nijesu bolji junaci od žabojeda.

U Nikšiću ni sam ne znam šta smo radili. Nekakvi novi rezervni odred sastavili, ali još je neizvjesno hoće li se okupljati. ... bi svrha bila da logoruje u sredini između Sandžak. vojske i Andrijevačkog odreda, pa gdje se ukaže potreba da ide.

Uz ovo bajagi govori o snabdijevanju vojske konjima, o prenosu artiljerije iz Peći za Andrijevicu i. t. d. pitanja intendantska.

Govorili još i o tome da Pavle Vuletić (?) dođe u Ministarstvo vojno kao pomoćnik ministrov, kako bih ja mogao poći u Peć i

tamo sa M. Petrovićem⁴⁹ i Vešovićem urediti prenose i druge stvari.

28/4 – Danas mi saopšti P. Plamenac da je Veliki Knjaz Nikola⁵⁰ javio da je spremio konvenciju sa Italijom po kojoj bi ova imala ući u rat do 26. t. g. i operisati na sjeveru prema Austriji, te moli Kralja da on pristane na tu konvenciju – što je ovaj i učinio – pristao.

N. B. Ovo Kralj i Petar drže kao tajnu.

Dalje mi Petar saopšti da mu je Obnorski avizirao kolektivnu predstavku predstavnika sila sporazuma odnosno Skadra prema kojoj sada ne bi imali ništa onamo preduzimati, a kad se ovo svrši obećaće da će naše želje biti zadovoljene.

Došao novi poslanik Srbije Mihailović i bio prekjuče kod mene u posjetu.

3. 5. 915 – Prije tri dana stigli transporti u Medovi iz Grčke iz Aleksandrije i jedan kanda iz Malte – ali ih uvesti u Bojanu ne možemo, sumareni austrijski neprestano onuda krstare, a flota francuska ne smije se nigdje ni pojaviti! Bolji jedan sumaren austrijski, no sva eskadra inglesko-franc.

Juče stiže vijest da je pao Kabinet italijanski. Neizvjesno šta je uzrok. Misli se da je namjera da se obrazuje jači kabinet, koji će moći uzeti odgovornost na sebe za rat – ali može biti i da je to uticaj Đolitijev – a Đoliti je austrofil.

25 maja po novom – još dakle 10 dana – rok je da se stupi u rat prema vijestima iz Rusije od Velikog Knjaza – Bog zna hoće li. Vidjećemo!

Gospodar već napisao proklamaciju Hercegovcima, Bosancima, Dalmatincima da ju objavi kad Italija objavi rat.

⁴⁹ Marko Petrović, brat vovjode Boža i divizijara Đura, poslanik i oblasni upravitelj u Peći.

⁵⁰ Nikola Nikolajević Romanov, velik knez, komandant ruske carske vojske.

Iz Rusije počeli upućivati žito i brašno, ali što će nam to kad ga ne možemo prenijeti iz Mitrovice.

7. 5. 915 – Situacija užasna. Iz Medove ne možemo ništa dognati. Sumareni i torpiljeri austrijski na ušću Bojane. Juče poslali Bora Đuraškovića⁵¹ da kako zna krene što više transporata pa kud puklo da puklo. Izgleda mi ne smiju od straha ni pokušati da pregone – kukavice. Boro čak tražio telegrafsko naređenje nije mu bilo dosta telefonsko. Formalnost koju strah diktira.

Hrane za vojsku imamo do 15 o. m. Ipak političke smicalice i u ovim prilikama. Jutros došlo do ostavke kod Kralja! Zašto, za sitnicu. Jole sin pok. Blaža Boškovića dostavio da je kom. Miloš Radović⁵² rekao: ko je klubaš neka ide za mnom da mu platim kafu. Gospodar od ovoga čitavu aferu stvorio, na kraju krajeva Jole izjavio potpisatom da je to sve bilo u šali i smijehu. Ja jutros izjavio Gospodaru da ćemo mu podnijeti ostavku i pri tom ostao i s tim da se sve kolege složile. Večeras kad sam pročitao Gospodaru izjavu Jolovu on reka da se to batali. Ipak sutra, bar po večernjem razgovoru sa kolegama trebaće da mu podnesem ostavku.

U prepirci jutros, kad sam rekao Gospodaru, molim vas otpustite nas u milosti – odgovorio je: to sam htio i sinoć učiniti ali ne mogu u ovim prilikama, dok mi ovo ne svršite. – Koliko je bio ljut, nije ni na ručak htio poći, a kad smo se razdvojili opet raspoložen – i Živković mu saopšti neke vijesti o pobjedi ruskoj i francuskoj i engleskoj.

Reče Petar da mu je poslanik francuski odnosno Skadra rekao isto što i ruski – i bajagi da kolektivno neće to učiniti jer se boje da to ne bi uticalo na stanovništvo skadarsko. Englez nije učinio nikakvu izjavu – a bog zna i hoće li. Veliki je katolik, a nije ni naš prijatelj.

8. 5. U Bojanu ništa ušlo nije – a boj se i neće. Naši kukavice a austrijanci aktivni. Javili jutros A. Martinoviću u Skadar da

⁵¹ Boro Đurašković, sin brigadira Đuze, kapetan i upravitelj Medove.

⁵² Miloš Radović, komandir, komandant brigade.

lično ode u Medovu i kako bilo da bilo makar i na rizik uputi što više roba za Bojanu. Ne bude li to moguće, da je povrati odakle ćemo pokušati ne bi li je s falsim policama uveli. Ah sramotno – franc. flota da se samo pojavi pred Medovu mogli bi štogod uvesti, a ovako ništa.

M. Martinović javlja da je Rusija dala 1000 tov. konja i oko 150 kara za prenos iz Mitrovice. Ko zna kad će to biti i koliko će nas to pomoći.

O našoj ostavci danas ne bi govora. Kralj i onda i docnije za to nije htio ni čuti. Kolege se čine nevješti a ja ne znam što da radim. Niti se mogu izvući bez čuda iz ovog čuda niti mogu dalje izdržati.

U Italiji vrenje. Skupština ovlasila Vladu da čini što za dobro nađe. Salandra izjavio da je Italija ušla u trojni savez da očuva mir i ravnotežu; da je Austrija svojom osvajačkom politikom na Balkanu to porušila i da se Italija smatra oslobođena ugovora.

S. Vuletić ispriča mi svoj govor sa begom – bivšim prijateljem Esad paše sada neprijateljem, koji živi u Ulcinju i mi mu plaćamo trošak. Evo ga uglavnom.

Francuski konsuo u Draču čudio se što Crna Gora nije uzela Skadar kad i Grčka Epir navodeći da će Engleska biti i dalje za samostalnost Arbanije i da će ona ostati onakva kakva se bude našla na konferenciji mira; da je Francuska i Rusija i prije bila za to da Skadar pripadne Crnoj Gori, ali se tome protivila Engleska. (Izgleda ona se i sada tome protivi jer još Inglez ne učini saopštenje kao Francuz i Rus.)

Drugo, da Italija neće pristati da Skadar naš bude, jer da oni mnogo polažu na autonomiju Arbanije i to po njenim protektoratom da preko nje vodi svoju ekonomsku politiku na Balkanu.

15. 5. 915 – Prije tri dana, upravo 9 ili 10 o.m došao telegram od M. Martinovića da je potpisata ratna konvencija sa Italijom, po kojoj Italija mora stupiti u akciju najdalje do danas, što je

zaista i učinila i noćas ponoći 12/13-og došao je telegram od Kralja Italije Gospodarar kojim mu javlja za akciju protivu zajedničkog neprijatelja. Ovim slučajem bila manifestacija i ja pred manifestantima pročitao oba italijanska telegrama.

Roba u Medovi još stoji. Arbansi je ne puštaju, traže da im se ustupi 4.000 kvin. Predlagao Petru da je silom otmemo, kojom mi je prilikom saopštio depešu od Sazonova⁵³ po kojoj ne smijemo našu snagu angažovati na drugu stranu, a on da radi kod Italije da nas snabdijeva. Petar mu odgovorio da i mi to isto želimo, ali da smo ostali bez hrane i da će biti nelagodnih posljedica kad vojska kroz 2-3 dana ostane bez taina.

Reče mi Vladimir da je čuo S. Vuletića da je italijanska flota pod Medovom potopila nešto austrij-flote- sumarena dva ili torpiljera.

16. 5. Pitanje naše robe u Medovi još u istom stanju. Arbansi ne dadu izvesti traže 400-600 tona. Ovd. poslanici saveznih država našli se na muku. Prepali se naše akcije prema Skadru, a nemaju načina da Arbanse namoraju da robu propušte. Izgleda juče su imali povodom toga sastanak, jer je Mihailović dolazio pred večer kod mene i o tom govorio, što bi se moglo učiniti. Ja sam mu predložio da se traži, što smo i mi tražili, da Italija pošalje nekoliko brodova pod Medovom, da naredi da se roba propusti. U razgovoru dođosmo na ideju, da opet međunarodna vojska posedne Skadar, ja to nađoh umjesno, ali i naša vojska da uzme učešća.

Govorismo o tome da bi trebalo nagovoriti muslimane Skadarske da se žale na onomošnjeg engleskog konsula kao katolika, jer izgleda, da Salis, Filips i on konsuo, kao zatučeni katolici podržavaju Arbaniju!! (Saopštio sam ovaj razgovor P. Plamencu i on pitao Mihailovića o sastanku poslanika i ovaj mu odgovorio da mi to nije rekao već da ću biti ja pogrešno shvatio.)

⁵³ Sazanov, ruski ministar inostranih poslova.

P. Plamenac bajagi ugovorio sa jednim Đuraškovićem iz Skadra da nam Esad paša dobaci malo hrane, ali ne vjerujem da će od toga biti nešto. Sa Andrijevice slabo što dolazi. Na velike se muke...

Pri tom smetnja i neprilike sa svake strane. Eto i noćas saznadoh za nekakvu aferu liferanta vojnog u Gusinju Miloša Popovića, bajagi kao da hoće s nekim u društvu da opljačka državu s falsim računima za furaž konjsku. Kralj ima tu dostavu, a meni je niti šalje niti za to što govori! Ipak, ja sam o tome obaviješten naredio istragu premda, kako bar reče Gatalo,⁵⁴ tu nema ništa, osim podlosti i zavisti činovničke među sobom. Nema bar među glavnim faktorima, a vidjećemo da li je ko od manjih činovnika tu igrao ulogu.

Večeras mi Plamenac reče da ga savjetuju ovdašnji poslanici saveznih sila da se još štogod popusti Arbansima.

Reče mi Petar i to da su došli u konflikt Gospodar i đeneral Janković zbog nekih 10.000 vojske, koje Gospodar hoće da se izdvoje i da stoje pod njegovom ličnom komandom. Možda tu nema ništa u stvari, već da je to Petar suviše ozbiljno shvatio, premda i sinoć Janković bijaše baš zbog ovog traženja nešto ljut i govoraše: ja bih mu (Gospodaru) rad ugoditi i učiniti, ali kad se ne može.

18/5 – Pretstavnici saveznih država savjetovali su da se Arbansima za platu ustupi 200 tone data žita. I mi to prihvatili.

Oni to pravdaju time što je ta roba došla u arbanaške vode i na arbanaška adresa, te da je pravo i njima dati dio, jer i oni su gladni. Mi opet moramo to učiniti, jer ne znamo što ćemo. Da se sa Arbanasima potučemo navrnucemo na sebe odium velikih sila; da ovako čekamo i očekujemo ne možemo jer smo gladni.

Mitar Martinović javlja da su Rusi obećali 20.000 uniformi za pohod, čizama 20 ili 40.000 i 45 hiljada krila od šatora i da su

⁵⁴ Danilo Gatalo (1866–1935), brigadir, ministar vojni, glavni intendant crnogorske vojske.

uputili 300 konja za zapregu sa odnosnim brojem kara. Francuska da je obećala dvije baterije topova; Odredio sam poručnika Banaševića da ide u Grahovo da taj materijal primi i s njim Nikezića direktora banke. Inače ništa značajnije ova dva dana nije bilo.

20. 5. 915 – Javlja L. Mijušković iz Niša da mu je u razgovoru rekao Jovanović pomoćnik min.spolj-poslova Pašića: da se onamo boje da Crna Gora ne bi učinjela kakav odvojen tajni sporazum sa Italijom o budućoj velikoj Crnoj Gori, koji bi bio uopšte na štetu Srpstva. Iz ovog Mijušković zaključio da ćemo imati neprilike sa Srbijom prilikom razgraničenja, ako tu stvar na vrijeme ne uredimo na način koji se za najbolje nađe.

Plamenac a i ja spremili odgovor na ovaj ispad Jovanovićev. Ne znam koji je tekst Plamenac odabrao ali uglavnom su oba bili u tom smislu da Crna Gora nije nikada neiskreno radila, da će se mučiti da što više dobije kako bi mogla živjeti i da to ona ne smatra da je na štetu Srpstva!

23/5 – Već tri dana Vešović bombarduje telegramima zašto srbijanska vojska nastupa u Arbaniju, a on ne zna o tom ništa, šta više ova ide pred njegovim frontom. Jutros dostavi da su Srbijanci zauzeli i Elbasan. Naša Vrh-komanda javila za ovo srpskoj 13. X. ali nema odgovora. Ja jutros naredio Vešoviću da nastupa zajedno sa Srbijancima a našoj Vrh. komandi da javi kao da su ga napali.

Večeras dobio od Vešovića protest protivu Srbijanaca, da idu pred njegov front, da mu neke smetnje čine da sve nastupaju kao krijući od njega – našto sam mu odgovorio da bude hladan i da ne bi što preduzeo na osnovu netačnih izvještaja.

Juče – 22-og došla vijest da će jutros doći flota italijanska u Medovu da zaštititi našu robu. To i ovd. poslanik rekao Kralju, ali od tog ne bi ništa. Mi pak bili riješili juče da se Arbanasima prizna i 5% na robu sa parabroda Aurore jer mu nijesu dokumenti ispravni, ali ako nam još budu smetnje pravili da

tražimo oružanu intervenciju. – Danas dođe vijest da su nam robu čak počeli pljačkati, te sam večeras uputio akt Vrhovnoj komandi da najhitnije preduzme vojničke mjere da se roba otme i Arbanasi kazne.

I sve nam ide nategnuto upravo naopako. Bojim se nećemo bez bruke izaći iz ovog čuda.

4. 6. 1915 – Afera skadarska razvijala se u svojoj žestini. Razbojništvo Arbanasa sa našom robom u Medovi i nastupanje Srbijanaca put Elbasana i Tirane uzeli smo kao protest da se okupira Skadar sa okolinom i u tu svrhu tražio sam od Vrh. komande da se dodade Vojanskom sektoru do 5000 ljudi i da se naredi Petoviću da nastupa put Drima. Đen. Janković kao delegat iznio da on vojsku ne daje jer da prema sporazumu sa Srbijom moramo imati u Sandžaku 2/3 naše vojske, tj. Oko 30.000. Zbog ovoga bile nekolicke sjednice u Dvoru na kojima dolazilo do sukoba sa Jankovićem, koji je u ovom poslu da li sam da li po naredbi, unio dosta žuči i kao naročito kočio sve. Jedino dodao 3 bataliona i to na moje traženje da se osiguraju transporti bojanini, u kojoj je 26 maja ušla roba koju ne opljačkate.

Ovijem povodom mi davali u dva-tri puta ostavku i postavljali uslove Kralju, bajagi da bi što više zainteresovali ovd. strane poslanike a i da bi dali više maha Kralju u borbi sa Jankovićem. Dolazilo i do tumačenja zajedničkog plana o tome da li dr. vojske po planu predstavljaju 20. ili 30.000 vojnika.

(Držanje Jankovićevo u ovoj aferi i njegovo protivljenje kao i protivljenje srp. Vrh. komande i Min. vojnog da se ijedan vojnik odvoji za skadarsku okupaciju i brzo marširanje Arbijanaca na Tiranu dalo je povoda zaključcima kao da Srbija hoće da uzme Skadar. Ušljed toga, kako sam povjerljivo čuo Kralj javio to Kraljici Italije, a ova svom mužu, koji je kako mi se čini odgovorio: imate sada prečega posla da ne radite o tome, odnosno da ne dolazite u međusobne zađevice!)

Na kraju krajeva afera skadarska svršila se je na taj način što smo mi okupirali svu desnu obalu Bojane i na nekoliko mjesta prebacili naše patrole na lijevu obalu. Držanja ovd. pred. velikih sila evo kakvo je bilo prema dostavi P. Plamenca:

Ruski: Obnorski odobrava potpuno samo da se Skadar i njegova najbliža okolica ne dira.

Francuska (Delaroš) to isto.

Inglev (Grof Salis) nije se činio vješt. Taj čovjek baš nikako ne hoće da se prijateljski raspoloži. Čak po pričanju Petrovu izlazi da je Salis rekao Obnorskom u razgovoru oko Skadra kad mu je Obnorski predočavao, da treba da pomognu Crnu Goru kao saveznicu „nama nije (saveznik)“. Obnorski mu je na to odgovorio nama jest čak i nešto više: štíćenik.

Italijanac (markiz Paterno) prcao se, protestirao bajagi da mi izazivamo Arbanse i izjavio da italijanska vlada ne vjeruje našim navodima u noti kojom smo objavili uzroke sa kojim zauzimamo desnu obalu Bojane i neke tačke na lijevoj. Petar reče da je ovo prvi demarš a da je nagovijestio kao da bi mogao biti i drugi da se odmah povukujemo iz Arbanije.

(Italijanac dovodi u vezu kako mi Petar reče sastanak Knjaza Petra i Hubke sa okupacijom Skadra kao da je bajagi na tome sastanku odobrila Austrija da mi okupiramo Skadar. Kad je bio ovaj sastanak i u koju svrhu to ne znam ni ja niti koji drugi član vlade. Govori se zbilja da je bio na sastanku Hubka i da je u tu svrhu došao ovamo čak s fronta prema Italiji. Nama je samo kazano da se je među parlamentarima ugovorilo da aeroplani ne bacaju bombe na varoši i da je to sam komanandant odreda Knjaz Petar učinio i o tom obavijestio/ Vrh-komandu kao nadležnu. Od nas se krije da je Hupka dolazio i da je na tom sastanku išta više bilo od govora o aeroplanima.)

Vešović ima zadatak da okupira Malesiju Đakovačku a tuška posada je već zauzela Koplík. Naređeno joj je da se tu ustavi.

Serdar Janko povodom ove afere došao ovdje i išao duž Bojane da vidi kako je vojska razmješćena.

5. 6. 915 – Danas stigao telegram od Jova iz Pariza u kojemu veli da je naše namjere odnosno okupacije Bojane saopštio direktoru Min. spolj. poslova i da mu je ovaj odgovorio: pitanje Arbanije riješiće se pri kraju ovog rata. Vlada i narod franc. Nemaju ništa protivu toga da Skadar bude crnogorski. Primam k znanju izjavu odnosno okupacija Bojane i nadam se da nećete zauzimanjem Skadra komplicirati sada to pitanje.

11. 6. 915 – Stvari se razvijaju neočekivano i nepravilno. Skadarsko pitanje zaoštava se malo po malo. Bog zna bojim se da ga ne izigramo mi sami. Vešović 7 o. m. izašao na mali Bardanjol prema jednoj mojoj naredbi od 28 pr. mj. u kojoj sam mu rekao da ide u pravcu Skadra i zauzme ovaj vis. Grupe bojanskog sektora priješle i na lijevu obalu Bojane, te posjele neke tačke onamo. Sve to pomamilo đenerala Jankovića tako da mi od strane Vrh. komade je 9 o.m. uputio jedan akt sa sedam pitanja koji se vrte oko toga ko je naredio trupama da idu put Skadra a eventualno i u Skadar i ko je naredio trupama da prijeđu na lijevu stranu Bojane. Na ovaj akt odgovorio sam danas svojim aktom u kojemu sam izjavio da je pitanje Skadra političko pitanje i da ga je Vlada kao takvo uzela u svoje ruke i da sam ja sve te naredbe izdavao i kao takav odgovaram za to.

Zbilja u pitanju Skadra premnogo su unijeli neiskrenosti ovi ovđe Srbijanci i u komandi i u poslanstvu, te jedno stoga, a stugo i zbog nekih vijesti po novinama nameće mi se i nehotice pomisao, da li zbilja oni nemaju kakve namjere na Skadar. Evo tih vijesti: Italijanski poluslužbeni list „*Đornale d Italia*“ donio je vijest „da Italija nema ništa protivu toga da Srbija zauzme Skadar i da se Italija i Srbija potpuno sporazumjela o Arbaniji.“ Ovu vijest prenio jedan srbijanski list „*Niška riječ*“. Ja sam predložio da se dade jedan komunika, u kojemu će se to iznijeti i bajagi reći da su to samo intrige na koje neće Crna Gora nalećeti. Drugo „*Vjesnik*“ ruski zvanični list donio jedan perfidan telegram, kao da su austrijske intrige udesile stvari u

Skadru, kao da bi navele Crnu Goru da preduzme akciju tamo i oslabi front prema Austriji. U današnjem broju Gl. Crnogorca dali smo odgovor na to u kojem smo na lijep način istakli kao da Crna Gora neće na taj austrijski lijepak, već da je ona preduzela akciju na da oslabi front prema Austriji, već naprotiv da ga pojačaju, osigurav se od Albanije.

Prvi komunika nije izašao – ne znam uzrok tome, sutra ću se raspitati. (Izašao u Vjesniku.)

Što se pak tiče velikih sila stanje je kao i ranije: Francuska i Rusija nemaju ništa protiv; Engleska ćuti, Italija se prca – a i Srbija, odnosno Janković – zbilja neka sumnja. Srbija rekoš za ovo: nijesu nam javili kad su počeli nastupati u Albaniju; docnije javili da izlaze iz Albanije, a međutim danas su u Tirani; Janković se prca mnogo i premnogo; Ministarstvo vojno i srp. Vrh. komanda ne htjedoše nam dati ni jednog vojnika za tu svrhu okupaciju Skadra, t.j. da odvojimo od Lovćenskog ili kog drugog odreda, a međutim, nadali smo se da bi nam i od svoje vojske poslali da smo im tražili i. t. d. Nije na odmet da napomenem i moj govor s Markovićem, sekr – poslanstva srp.ovđe, na Kruševom Ždrijelu 6 o.m. u kojemu me pita za uzroke što su se pronijele vijesti da je Srbija protivna da Crna Gora uzme Skadar. Na ovo sam mu odgovorio da su to čakule sokačke, ali da im je dao povod postupak Srbije o tajnom ulasku u Albaniju i veliku žuč đenerala Jankovića, koju je unio u ovo pitanje. Na drugu primjedbu, da smo mi kao naročito udešavali okupaciju Skadra svakodnevnim notama sad opljaškaše ovi brod, sad oni i.t.d. odgovorio sam mu, da su to samo fakta konstatovana i da smo mi to morali raditi jer smo pastorčad Jevrope: Grci, Srbi i Italijanci mogu uzet što oće od Albanije niko se ne čini vješt, a mi kad se pokrenemo cijela se Jevropa uzdrma. Na treću primjedbu kao da hoćemo da osiguramo transporte Bojanom a ovamo uzimljemo Skadar, odgovorio sam mu: sve se to dirigiralo iz Skadra (pljačka naše hrane) a zmija se uvijek s glave tuče a ne s repa.

Stanje današnjice: Nikakav demarš zbog ulaska u Arbaniju još do sada. Naše trupe do Velikog Bardanjola i po lijevoj obali Bojane.

Danas sam naredio brig. Ivu Đuroviću⁵⁵ kom. bojanskog sektora da zauzme i Crni Vrh i brdo iznad Medove i da pazi da ne bi ko drugi prijed od nas tamo uljegao. Ulazak u Skadar još nije riješen – pitanje teško, kolebamo se – ne znam na šta će se riješiti. Esad paša izgleda podgovaran je od Italije da traži da se srbijanske trupe miču iz Tirane i da pošalje svoju vojsku u i Medovu – on pak ostaje vjeran svom ranijem rješenju da se ne bašti s ovu stranu Drima. Ovo se sve vidi iz pisma Bora Đuraškovića koje je danas stiglo iz Drača, a po sopstvenim riječima Esad paše.

Juče 10 o. m. stigao od M. Martinovića iz Petrograda telegram u kojemu kaže da ga je Savonov lijepo primio i obećao pomoć i zaštitu Crnoj Gori i u ratu i poslije rata. O skadarskom pitanju sve svodi na Italiju, da se s njom sporazumijemo i da za druge ne mislimo. I Ingleska ako protestira protestiraće ispred Italije, jer ostale sile nijesu protivne.

Danas pak došao drugi telegram od Mitra u kojemu se kaže da je protest došao iz Prahova na rusku komandu da onamo nijesu stigli naši delegati niti ima ko robu primati. Međutim, mi zaludu delegata poslali i na vrijeme a Srbija ih zadržala u Nišu – nije im dala propusnicu za dalje. Prosto rade nekako čudnovato da mora čovjek posumnjati u njihovo bratstvo i u njihovu iskrenost.

13. 6. 915 – Značajan dan. Naposljetku se odlučili da se uđe u Skadar. Janko otputovao oko 6 sati za Vir a odatle za Vraku (?) da lično naredi Vešoviću i dade uputstva da sutra ujutru 14 o.m. uđe s trupama u Skadar.

Ovoj odluci evo šta je sve prethodilo:

Jutros došao od Vešovića telegram u kojem javlja Vrh. Kom. Da je juče dolazio kod njega Prek-bib-doda i pozvao ga u varoš, izjaviv da oni crnogorsku vojsku ne smatraju kao neprijateljsku

⁵⁵ Ivo Đurović (1862–1918), brigadir, ministar vojni.

već kao oslobodilačku. Po ovom telegramu Vrh. komanda nije htjela ništa preduzimati pod izgovorm da ona nije ni do sada operacijama oko Skadra upravljala i poslala ga Vladi da ona naredi šta treba.

Dolazio poslije podne u 3 sata Delaroš i Obnorski, prvi kad mu je saopšteno za Prenk pašu pitao koliko nas je ta usluga koštala i kad mislimo u Skadar i drugome saopštiti da ćemo u Skadar i on izjavio: idite. U ovom času mi bili baš povodom ovog pitanja pošli kod Kralja i on se odlučio i Janko otputovao. Srećno bilo da bog da.

(Prije podne jutros ja i P. Plamenac bili dva puta zbog ovoga kod Gospodara. Prvi put mu izložio ja otprilike da je pitanje skadarsko čvor koja treba jednim mahom presjeći. Pašić prije javio: uzmite što vam ja i izjavite da je to privremeno i da ćete se povinovati rješenju saveznih sila. Sada Vrh. kom u kojoj su srp. oficiri u gornjem aktu: izdajte vi naredenje (Min. vojni) odnosno ulaska u Skadar. Znači oni imaju potpuno dokaza da nas nijesu sprečavali a opet izgleda da ima nečega tajnoga u ovome. Ako uđemo, možemo pogriješiti, ali možemo i pravdati pogrešku, ako ne uđemo možemo pogriješiti, ali pogrešku ne možemo pravdati.

On se odlučio, ali tražio da prethodno konsultira nekoliko viših činovnika sadašnjih i bivših. Plamenac i ja načelno pristali, dok pitamo kolege. Kolege odsudno protivni. Opet mi saopštili Gospodaru i on kaže to isto mislio se i saglasio se. Kao razlog naveli: prvo što bi se reklo da je Kralj neodlučan, kao drugo da nema povjerenja u vladu, treće nije potrebno jer svi su saglasni i četvrto moglo bi doći i do sukoba na prim. ako bi Jovan Plamenac koji je takođe imao biti pozvan izjavio da nije trebalo ni izlaziti iz Skadra.)

O namjeravanom sutrašnjem ulasku u Skadar je izvijestio Vrh. kom. generala Jankovića, a Plamenac predstavnike saveznih sila – večeras oko osam sati po podne.

Ovoga dana đeneral Janković uputio akt Vrhovnom komandantu Gospodar u kojem mu je izložio cio postupak. Vrh. komande i moj u pitanju skadarskom i podnio ostavku na načalništvo u štabu Vrh. komande, zadržavajući i dalje svoj položaj delegata Srp. vrh. komande. O ovom bajagi niko ne zna. Međutim, kad smo večeras oko 6 sati izašli iz Dvora, Sl. Ramadanović išao je pred nama u kancelariju da piše notu predstavnicima vele sila o zauzeću Skadra, srio se sa sekretarom italijanske legacije (Paterno – markiz) i ovaj ga pitao o tome je li istina da je Janković dao ostavku kao načelnik štaba. Ovo zaista ni od koga nije mogao znati ako nije iz Dvora ili, što će biti prije, od poslanika Srbije Mihailovića, koji je neka svojta đeneralu Jankoviću i na vrijeme obavještavan o svemu ovome što se u skadarskoj aferi događa. Čudnovato zbilja da nema kakav sporazum između Italije i Srbije kao što javi „Dornale d Italia“ a preštampa „Niška riječ“. Ovo mi Slavo reče prilikom pisanja note o zauzeću Skadra, kojom mi prilikom reče da će Italija tome biti odsudno protivna i da bi to trebalo odložiti dok se s Italijom sporazumijemo. Navede kako je prije neki dan čuo od Negrota da je Sonino u jednoj depeši upotrijebio riječ „intervenciju“ ako bi Crna Gora ušla u Skadar. Dalje reče da je Slavo rekao tada njemu odprilike ovo: ne mislim da vi Italijani mislite da uzmete Skadar za sebe, ali hoćete da ga zadržite kako bi posle mogli sa onim kome bi imao pripasti – a to je Crnoj Gori sigurno pregovarati i osigurati vaše interese u njemu. Na osnovu ovoga Slavo predlaže da bi trebalo pitanje ulaska u Skadar odložiti, a Talijancima obećati da će se njihovi interesi u Skadru čuvati i poštovati čak ispuniti i njihovi zahtjevi.

14. 6. 915 – Naše trupe ušle ovog dana u Skadar preko i mosta na Kozimu – dočekane oduševljeno od naroda, bez da se je i jedna puška ispalila. Kako bilo da bilo, stvar do sada lijepo pošla, Prvaci poslušali te pozvali vojsku u Skadar i pripremili joj doček. Ako poslušaju te upute i telegrame kabinetima saveznicima

kojim sve to izjavljuju biće dobro. Do sada izgleda Francuska i Rusija blago sloviće stvar, Ingleska i Italija biće protivne.

15. 6. 915 – Demarš pred. velikih sila odve povodom okupacije Bojane da bajagi ne rasturamo snagu i pa će konsum osigurati trafik Bojanom! Kasno je to već. Da čujemo drugi demarš o zauzeću Skadra.

Reče mi P. Plamenac da je primio Obnorski depešu od Savonova u kojom mu se veli da savjetuje Crnu Goru da ne ulazi u Skadar, ali ako ona ipak uđe i bude na čelu njenu koji sin Kraljev, da javi konsulu u Skadru da ne zaboravi da je to od srodničke familije carskoj familiji i da je savezna država. Prema ovome dobri su izgledi od strane Rusije.

Večeras u Dvoru čuh od P. Plamenca da je Jankoviću odobreno iz Srbije što je dao ostavku na načelništvo štaba – i tako ta afera ne može se izglediti i ako je bilo izgleda – jer Janković bijaše voljan da se povrati.

16. 6. 915 – Mijušković javlja da je saopštio zastupniku Pešićevu – Jovanoviću – da smo ušli u Skadar i ovaj mu je odgovorio: mislim da ste preduhitrili i da će se tome protiviti saveznici osobito Italija, koji hoće da zadrže nezavisnu Arbaniju.

Plamenac spremio odgovor na demarš velikih sila po kojemu Crna Gora neće utrošiti vojničkih sila za poslove u Arbaniju a povinovaće se rješenju sile kao što to bude odlučeno i za Srbiju, Grčku i Italiju.

Danas riješili da se povinuju svi kačaci uopšte, osim onih koji su za kakav zločin optuženi. Ovo rješenje ima da odobri Kralj.

17. 6. 915 – Gospodar istog dana kad smo ušli u Skadar javio to Kralju italijanskom i u depeši mu rekao da je to morao učiniti u interesu zemlje i dinastije. Jutros dobio od Kralja odgovor u kojemu mu veli da njegova vlada ne može to ni priznati ni odobriti jer ju je naša vlada uvjerala da neće ući u Skadar i savjetuje Kralja da sve sile upotrebi protivu zajedničkog neprijatelja. Ne govori izrično da se izlazi iz Skadra, ali rekao

bih nagovještava da će to reći vlada italijanska.

Đeneral Janković uputio mi večeras akt kao delegat broj 1111 kojim mi saopštava ovo saopštenje kralj. srp. min. spolj. poslova g.min. vojni

„Pošto je Crna Gora okupirala Skadar i to izvršeno mimo đenerala Jankovića načelnika štaba, to đeneral Janković ne može ostati na Cetinju kao predstavnik srpske vlade i načelnik štaba.“ Prema ovome Kr. srp. min. vojni depešom br. 5309 pov. F. Đ. naredilo mu da dužnost načelnika štaba Vrhovne komande preda puk. Pešiću a on – đeneral da se vrati u otadžbinu. (čudnovata su ova naređenja kome će dužnost predati u našoj Vrh. komandi)

19/6 – L. Mijušković javlja da je „Politika“ donijela da se div. Martinović vraća iz Rusije i da mu je Sazanov rekao da se u pitanju jugoslovenskom mora imati na umu samo i uvijek interesi cjeline. Mijušković traži da se ovo demantuje kao tendenciozno jer izlazi kao da je Martinović radio isključivo za granice Crne Gore, te veli Mijušković ako se Martinović vraća da je samo o čisto vojničkim pitanjima radio, ako se ne vraća da li se cijela vijest kao lažna demantuje.

Div. Martinović javlja da mu je Sazonov rekao da ne odobravaju način na koji je Skadar okupiran; da ih je naročito naljutilo to što je ruski konsuo onamo posljednji obaviješten o okupaciji, čudi se što se drži još u Skadru austrijski konsuo i agenti. Te mu dalje izjavio da od držanja Crne Gore u Skadru i postupka prema austrijskim vlastima zavisi hoće li oni priznati ovu okupaciju ili će čak izbaciti Crnu Goru iz saveza.

Komesar austrijski Hala danas ekspeditiran preko Njeguša za Kotor sa svim osobljem konsulata, njih 17 ili 18 osoba. Ranije to nije moglo biti, jer prevozna sredstva neuredna a telegr. saobraćaj otežan bio usljed slabe linije i velike nepogode. – Sumnjičenje zbog ovoga Crne Gore prosto je bezočno.

Serdar Janko mi reče da on ima pismo u rukama kojim

komesar italijanski 14 u jutru, dakle onaj dan kad je imala vojska ući u Skadar pita Aleksu Martinovića⁵⁶ je li istina da će vojska crn. Ući u Skadar jer mu je to kazao konzuo ruski. Znači, konsuo ruski znao prije nego i italijasnki, premda nije smio ni jedan znati, jer je Aleksi bilo naređeno da ni jednom ne kaže. Misli se da će biti Aleksa kazao na povjerenje francuskom konsulu, s kojim je veliki prijatelj, ovaj Rusu, a Rus Italijancu.

Večeras naređeno Vešoviću da sve podanike i agente austrijske arestira i izvijesti da bi ih mogli internirati u unutrašnjost Crne Gore. Naređeno mu je da poštedi podanike saveznih sila pa ma i bili agenti austrijski, osobe koje su blizu kojem od saveznih konsula, rođake arcibiskupa Saređija i sveštenike, a i njih da imaju na oko uvijek i izvijeste o njima.

Obnorski obećao da će sve ovo javiti u Rusiju da razbije podvale koje nam se spremaju.

Reče mi serdar Janko da je večeras došao telegram od E. Popovića⁵⁷ iz Rima iz kojeg izlazi da onamo sve poviše hoće da dokažu da smo okupaciju Skadra izvršili u sporazumu sa Austrijom. Čak mi reče Janko da je ova depeša došla prije dva dana ali ju Petar Plamenac zadržao u džepu usljed njegove nervoznosti, koja je došla do nesnošljivosti prema kolegama i prema svakom. Najbolje bi bilo da se možemo kako raskrpiti na lijepe, jer se bojim da nećemo bez zveka – osobito zbog Petra koji je izgleda otežao i ovo skadarsko pitanje, jer je obećavao da nećemo nikako zauzeti Skadar te tako obmanuo ovd. Predstavnik saveznih sila. Zbog ovoga naročito ogorčen Italijanac a i njegova vlada. Italijanac Negroto (?) izgleda činiće sve moguće da nam smetne pravi a i njegov konsuo u Skadru, stoga smo riješili da pošaljemo u Skadar Sl. Ramadanovića, a

⁵⁶ Aleksa Martinović (1877–1941), konzul u Skadru, urednik Glasa Crnogorca, generalni sekretar Ministarstva inostranih djela.

⁵⁷ Evgenije Popović (1842–1931), političar, diplomata, crnogorski predstavnik u Rimu, predsjednik vlade u egzilu.

opozovemo A. Martinovića, koji onamo pomaže Vešoviću, a u zavadi je sa svim konsulima osim francuskim.

19/6 – Predloži S. Vuletić da se još jednom pokuša, ne bi li vlada Srbije zadržala ovđe Jankovića, kojim povodom saopšti Plamenac da je srb. Poslanik u Rimu dao zvaničnu izjavu, da je Srbija opozvala Jankovića iz Crne Gore zato što je ova okupirala Skadar, te da se ne bi reklo da je to učinjeno sa znanjem i odobrenjem Srbije. Ušljed ovoga a i zbog drugih razloga odustadosmo od toga predloga S. Vuletića.

Uostalom, Plamenac je molio i preko Mijuškovića i preko Mihailovića to isto pa nije pomoglo.

Napustili ideju da S. Ramadanović šaljemo u Skadar, a riješili se da pošljemo V. B. Petrovića⁵⁸ računajući da će to biti povoljno u Rusiji i Italiji i da će on biti firma neka a radnike ćemo mu dodati. Voj. Božo pozvat naročitom depešom Kraljevom.

Politička situacija reklo bi se: neće priznati okupaciju Skadra ali neće preduzimati mjere da nas isćeraju.

Sva ruska štampa i javno mnjenje prema telegramu M. Martinovića primile su s oduševljenjem zauzeće Skadra.

I rimska Tribuna piše u prilog našu.

Serdar Janko razgovarao na dugo i široko sa Potapovim i ovaj mu pričao što se sve priča. Između ostalog i to da je aust. aeroplan bacio pismo konsulu austr. u Skadru u kojemu mu se (?) da bajagi utiče na katolike da pozovu i lijepo prime crn. vojsku. Nesrećni sastanak s Hupkom dao povoda te sada Italija propovijeda da je okupacija Skadra izvršena u sporazumu sa Austrijom, a ova izmišljotina u prilog tome.

20. 6. 915 – Voj. Božo⁵⁹ došao. Večera u čast đenerala Jankovića. Našljednik mi reče da hoće u inostranstvo da se liječi i zatraži tajnim načinom za tri mjeseca apanažu u francima, lirama ili markama. Ponudi da proda jedan automobil.

⁵⁸ Božo Petrović (1845–1927), vojvoda, kraljev rođak, predsjednik Senata.

⁵⁹ Božo Petrović.

P. Plamenac mi ispriča da je našlj. imao namjeru da abdicira i našljedstvo preda Knjazu Petru!

Italija zabranila izvoz iz Italije već kupljene privatne i državne robe, u ljutnji sigurno zbog Skadra! Reče mi S.Vuletić da je Gvozdenović Pavle ponovo javio da mu je dozvolila – biće da se pokajala i vidjela da

21/6 – Jovo Popović javlja iz Pariza da mu je direktor min. spolj. poslova rekao u prijateljskom tonu odnosno Skadra: prevariste nas za ulazak u Skadar, dako održite riječ da ćete se u tom pitanju povinovati odluci sila kao i svi ostali. Govorio mu da smo osumnjičeni zbog odnošaja sa Austrijom. Sastanak s Hupkom i onamo dospio.

Nesporazum sa Srbijom odnosno nekih sela u oblasti Đakovice, moglo bi doći do krupnih da nije bilo našeg popuštanja. Ja sam jutros rekao S. Vuletiću da javi M. Petroviću da se po svaki način izbjegava sukob, a on Petrović da predloži načelniku okružnom sastanak na kome bi se sporazumjeli. Pitanje je o nekom tajnom dodatku ugovoru o razgraničenju sa Srbijom po kojemu granica ide do ušća rijeke Erenika u Drim pa na kotu 729, ako se uspije da se granica prema Arbaniji pomakne ka kotu 729. Srbijanci su u pravu ali ipak baš sada dok je okupacija Arbanije privremena nije bilo bratski isticati to pitanje i u ovim prilikama!

22/6 – Otpравниk Gocke saopštio danas Plamencu da je njihov poslanik u Rimu doznao pa Italija neće nikako priznati okupaciju Skadra da će zabraniti izvoz za Crnu Goru i da neće flota pratiti transporte naše.

Obnorski saopštio da će žita doći tranzitno preko Bugarske u Solun te da se za dalji transport sporazumijemo sa otpravnikom poslova ruskim u Nišu.

Dalje Obnorski učinio demarš da ni pod koji način ne bi prekinuli vojničke odnose sa Srbijom. Ovaj isti demarš učinili i u Nišu, ne znam šta je bio povod ako nije afera skadarska.

Italija hoće da nam sve moguće neprilike i smetnje čini zbog Skadra. Juče ili prekjuče jedan njen podanik u Skadru bacio nam perper s riječima što je ovo, ja ovo ne priznajem! Groznih sitničara i ništa ljudi!!!

Deputacija od 53 člana dolazi sutra iz Skadra a Gospodar u Nikšiću pošao još juče, te smo ga morali pozvati telegrafski da dođe sutra u jutru. Zbog toga zvao po večeri na telefon Janka, Petra i mene s namjerom da se odloži dolazak Skadrana.

Ovom prilikom saopšti mi Petar da je Sazonov izjavio: Žao nam je što nas nije Crna Gora poslušala, ali već pošto je ušla u Skadar neće se ništa preduzimati do svršetka rata, a tada kako se riješi premda Jevropa mora imati u vidu interese crnogorske.

N. B. Serdar Janko ispriča mi još i ovo što zaslužuje zabilježiti:

1) Da je Našljednik rekao S. Ramadanoviću da mu je Kralj kazao da Slavo intrigira protivu Vlade. Ovde mora da jeste nešto po srijedi, jer Slavo nije nikada intrigirao.

2) Da je Janko molio Knjaza Petra da posreduje kod Našljednika da nas pomože u aferu skadarsku i da mu je Petar odgovorio da ga je molio i ovaj da mu je rekao: Hoću, ako će Gospodar oglasiti tebe (Petra) za našljednika jer za Mirka raditi neću.

Bože Gospode šta li će s njima na kraju krajeva biti zbog ovog njihovog trvenja!

Đeneral Janković jutros oputovao za Srbiju. U mjesto njega najprije imenovali za delegata pukov. Nešića, pak danas došla depeša Pešiću iz koje se vidi da je bila zbrka i da je imenovan Pešić.⁶⁰ Moguće da su se pokajali bojeći se od Pešića bajagi stoga što mu je data titula „počasnog generala“ kod nas.

23. 6. 915 – Kralj javio prije 3-4 dana Kralju Italije da će se štititi interesi Italije u Skadru i u starim granicama Crne Gore, da polazi u logor među vojskom koja ima da operiše protivu

⁶⁰ Petar Pešić (1871–1944), kao pukovnik postavljen na mjesto načelnika Vrhovne komande crnogorske vojske.

zajedničkog neprijatelja i da nijesu tačne vijesti već kleveta i podla laž da je Crna Gora u sporazumu sa Austrijom izvršila okupaciju Skadra i da je na tu svrhu odvojila veći dio svoje vojske sa glavnog fronta.

Na ovu depešu Kralj Italije odgovorio mu je vrlo lijepo i naglasio je da mu je depeša Kraljeva počinila veliko zadovoljstvo i da je pohitao da je svojoj vladi saopšti.

Ovaj odgovor Gospodar nam je kazao jutros po svom povratku iz Nikšića, a došao je da primi deputaciju skadarsku koja je večeras stigla. (N. B. Gospodar imao običaj da govori nama ministrima kao u šali: „Gospodo, hvala za Skadar.“ Ja sam ovo protumačio kao prigovor: nemojte uobraziti da ste vi uzeli Skadar, kao što je bivša vlada (J. Plamenac) govorila da je osvetila Kosovo. Zbog toga mu je jutros kad je sve ovo ponovio zahvalu sve ovo ispričao kao u šali. A kad nam je saopštio odgovor Kralja italijanskog, ja sam mu rekao: „Hvala Vam za ovaj telegram“, te se je on počeo slatko smijati.)

Plamenac mi reče novosti:

A. Radović javlja da mu je Nikolson, pomoćnik Grejov rekao: iznenadilo nas je tako naglo ulaženje u Skadar, ali priznajemo da Crna Gora ne može bez Skadra.

Ovd. franc. poslanik saopštio mu da se vlada engleska ne slaže sa mišljenjem ovd. njenog predstavnika Salisa u pitanju Skadra i da je zbog toga Salis van sebe. Salis je naš neprijatelj u ovom pitanju, a i inače!

Čudnovato, a meni je izgledao tako dobar čovjek. Bog zna da ga naši nijesu do toga doveli.

Esad paša pisao pred. Vlade serdaru Janku u Skadar pod 20 o. m. da je on veseo zbog posljednjih događaja i preporučuje da se zatvore ili pošalju njegovim ljudima u Lješ svi agenti Austrije i nacionaliste. Danas su mu na to laskavo odgovorili i saopštili da su svi agenti austrijski aretirani i biće internirani u Staroj Crnoj Gori, ali iz političkih razloga nije se to moglo učiniti prema

nacionalistima i svakom bez razlike premda će se imati pod jak nadzor.

24. 6. 915 – Skadrani njih 56 došli kao deputacija iz Skadra i bili primljeni jutros kod Gospodara u Vladinom Domu. Prijem i ako se ceremonijama bez kakvih političkih deklaracija.

25. 6. 915 – Odlučih se da odem sutra do Kazine da se sastanem s Vešovićem i razgovorim s njim o svemu a najviše o naimenovanju voj. Boža za upravitelja Skadra i oblasti, zbog čega se Vešović našao uvrijeđen.

Večeras saopšti Gospodar povjerljivi telegram od Sazonova a kao odgovor na njegov, Kraljev, koji je uputio preko Obnorskog. U telegramu Sazonov kaže da je veoma dirnut njegovom – Kraljevom izjavom vjernosti i dobrim željama prema Caru i Rusiji, pa je produženje ili bolje reći dosljednost njegove dosadašnje politike, i da se nada da će u zajednici pobijediti opšta stvar. – Ovo je uglavnom smisao. Depeša inače značajna najviše zbog toga što se po njoj vidi da se ne ljute zbog Skadra – a to je najglavnije.

26/6 – Bio u Skadru, t.j. samo u carinarnici, tu se sastao s Vešovićem. Kojemu bijaše protivan dolazak voj. Boža. Usijane glave, sujeta, ambicija, veličanje. Sitne duše uvijek na krupno misle. U večer se povratio i našao aferu kačačku. Kačaci u Šalji (?) napali na naše vojnike koji su se iz Skadra vraćali za Peć i Đakovicu i htjeli u putu da izvršer azoružanje, potisli ih, neke i zarobili. To ovđe pretstavljeno kao potpuni slom, te se naredilo Vešoviću da šalje vojsku u pomoć, a i obl. upravama Andrijevice, Berane i Peć da dignu sve što može oružje nositi. Zamolio Obl. upravu a i Vrh. komande komandu u Prizrenu da pošalje pomoć i ovam poslala 3-4 čete. Izgleda sve preuveličano i nepotrebno bilo ovoliko straha. Najnovije vijesti da se Arbanasi kojih ima oko 3.000 povlače. – Dako naši umjednu da ih ovom prilikom dobro iskasape. To im je uostalom i naređeno.

Ovog dana t. j. 26-og po podne i Gospodar ponovo otputovao za Nikšić.

27/6 – An. Radović javio bio da su u Londonu bili prekinuli pregovore o nabavci oružja i municije s njim ušljed pitanja skadarskog, pak da su poslije tri dana opet otpočeli pregovarati.

Pomoćnik Grejov izjavio mu da će pitanje Skadra prijateljski i s raspoloženjem tretirati, samo im je žao što ih nijesmo redovno izvještavali o zulumima arbanaškim. Znači, grof Salis nije htio naše raporte dostavljati u London i ako je redovno o svemu izvještavan.

28/6 – Naši delegati u Americi J. Matanović i S. Đurašković⁶¹ zatvoreni zbog povrede neutralnosti koju su izvršili oglasom na Crnogorce da se vraću u otadžbinu.

Vešović u Skadru naljutio konsule zato što nije htio da pregovara; odnosno da izda arhivu konsularnog tijela dragomanima koje su za to konsuli poslali, već im je jednostavno odgovorio, ja vas ne poznajem, vi nijeste meni predstavljeni od konsula. Imao je potpuni razlog, ali ipak mi mali i jadni morali smo i ovđe biti krivi. Plamenac, prije no su „protestirale“ velike sile, izjavio im za ovo žaljenje i naredio da se arhiva odmah preda konsulima.

Jutros Milica sa djecom pošla u Ulcinj da se u morskim banjama i ulcinjskom pijesku djeca malo podkrijepe. Nad u boga.

29. 6. 915 – Ovog dana saopšti Špiro⁶² preko telefona da je Kralj primio anonimo pismo u kojemu se prijeti ubijstvom i to baš sjutra dan – 30 o. m. Ušljed ovoga pošli isto večer Savo i Petar u Nikšić koliko da vide što je to, toliko i da s Kraljem govore zašto Špira u to angažuje kad ima obl. upravitelj. – Mi držimo da je ovo pismo pisao Knjaz Mirko ili neko po njegovoj

⁶¹ Uhapšeni su kao članovi crnogorske misije za sakupljanje dobrovoljaca, pod optužbom da narušavaju neutralnost SAD-a ali su uz kauciju privremeno pušteni da se brane sa slobode.

⁶² Špiro Vidakov Popović, upravitelj telegrafa i telefona, rođeni brat pisca ovog dnevnika.

naredbi iz ovih razloga: 1) on ima taj običaj da piše anonimna pisma i 2) do sada se to nikada ne dogodi no baš sada kada je Knjaz Mirko u Nikšiću. Sada baš poslije afere skadarske!

Danas primih akt od pukov. Pešića u kojemu se žali i prijeti ostavkom zašto je Kralj naredio da Riječka brigada bivakuje na drugom nekom mjestu (), a na „Vidro“ (van) kao što je to ranije naredila Vrh. komanda. Saopštio ovo depešom min. Plamencu i povodom toga Kralj govorio s Pešićem i sa mnom na telefon danas u 5,30 po podne. Stvar se izravnala a i inače nije bila od značaja. U pitanju je samo jedinstvo naredaba koje moraju ići preko Vrh.komande.

Sami akt Pešićev uputio sam Gospodaru po serdaru Janku, koji je danas oputovao za Čajniče preko Nikšića. Na aktu sam naglasio posljedice ako bi Pešić zbog ovakvog nepravilnog postupanja dao ostavku.

Juče 29-og napisali ukaz da se M. Božović⁶³ brigadir imenuje za min. vojnog i Janko ga ponio sobom da ga odnese Gospodaru, ako pristane na to.

2. 7. 915. Juče, 1 o. m. povратиše se Savo i Petar iz Nikšića. Anonimno pismo pokazalo se kao jedna neozbiljnost, kako smo to i zamišljali. Ukaz o naimenovanju M. Božovića nije htio potpisati. Naprotiv i uvrijedio zbog toga Vladu, jer prilikom potpisa izbrisao ime „Mašan“ pa napisao „Todor“. Serdar Janko umjesto da uzme tako prebrisan i potpisan ukaz i dade ostavku, on samo izbucao ukaz! Propušten zgodan momenat u kojemu je Kralj iskazao najviše nepovjerenje Vladi.

Opet afera sa Srbijancima. Sinoć oko 6 sati po podne saopšti mi Pešić da je dobio telegram od voj. Putnika da se Sandž. vojska stavi pod komandu Užičke vojske i da je to još prije podne saopštio Kralju preko telefona, pak moli mene da nađemo neki modus – vidio sam po tome da i sam uviđa da su Srbijanci

⁶³ Mašan Božović (1858–1920), italijanski akademik, brigadir, ministar vojni.

predaleko pošli. Ušljed ovoga serdar Janko povratio se iz Nikšića noću između 1/2.VII., a i Gospodar večeras stigao.

Jutros zbog ovoga imali ministarsku sjednicu na kojoj odlučili da serdar Janko pođe kod Pešića i saopšti mu da Gospodar nije htio...

(nastavlja se)

Priradio: **Srđa Martinović**